

PRIJATELJ / KULTURNA IN POLITIČNA ZGODOVINA
SLOVENCEV / DRUGI DEL

IVAN PRIJATELJ

KULTURNA IN POLITIČNA
ZGODOVINA SLOVENCEV

1848—1895

II

Uredil
Anton Ocvirk

Pri
Akademski založbi
v Ljubljani
1938

STAROSLOVENCİ
—
OBDOBJE TVORNEGA
KONSERVATIZMA

(1848—1860)

II

*Slovensko časopisje v obdobju med
1848 in 1858*

Razmeroma bujno se je razvilo po marčni revoluciji slovensko časopisje; veselo je poganjalo še v času oktobrirane ustave, dokler ni absolutistična slana po odpravljeni ustavi skoraj docela pomorila njegovega nadepolnega brstja in cvetja.

«Zvonec so nosile» — «*Novice*», edini list, ki se mu je bilo posrečilo po dolgotrajnih prošnjah, intervencijah — naposled še po posredovanju samega nadvojvode Ivana — in pod izredno nedolžno znamko v težkih predmarčnih dneh izleteti izpod krempljev policijskega grofa Sedlnitzkega¹ v slovenski svet kot organ «Kmetijske družbe za Kranjsko», namenjen, da napravi slovenskega kmeta davčno bolj zmožnega, bolj uvidevnega in dostopnega za različne uradne ukaze. List je prišel takoj ob svojem početku v roke tajnika imenovane družbe dr. Janeza Bleiweisa kot urednika. Od leta 1843. pa do marčnih dni so bile «*Novice*» «kmetijske in rokodelske»; politike se niso smele dotikati in se je tudi niso. Kolikor so prinašale v prvih petih letih leposlovja, je to bilo za nameček, za nekako kratkočasno razvedrilo. Kaka pesem je bila za okras, največkrat za povzdigo kakšne slavnostne prilike, skrivaj pač tudi za izpodbudo narodne zavesti. V ta namen je «*Novicam*» v teh prvih letih zlasti dobro služil pesnik Koseski. Po marčnih dneh je odprl dr. Bleiweis «noviške» predale v precejšnji meri političnim in narodnokulturnim debatam.

Že takoj v prvih mesecih razširjenega programa je moral urednik odgovarjati na vprašanje nekega naročnika, zakaj neki se v listu naenkrat toliko politikuje: «De smo od 22. Sušca popolnoma iz vojníc stopili, ne

¹ O ustanovitvi «*Novic*» prim. mojo razpravo v «*Vedi*», III. (1913.)

moremo tajiti, in vsak rodoljub bo to za prav spoznal, kér posebni prigodki tudi posebno obnašanje potrebno storé.»² Še razločneje je razložil Bleiweis izpremenjeni položaj lista na jesen istega leta: «Prekucije našiga cesarstva, ki so se 15. Sušca začele, so prekucnile celo poprejšnje življenje vsiĥ stanov. Dokler svet stoji, še taciga ni bilo . . . Novice so bile edini slovenski list do tega veliko pomenljivega časa . . . pa so ostale tudi še čez 3 mesce potem edini slovenski list . . . V taki dobi, ko je vse hrepenelo zvedeti novih prigodb, v taki dobi . . . kdo bi bil rad bral, kako turšico sejati, kako mravljince zatirati, ovcam garje odpravljati itd. Na polje nove vlade so mogle Novice svoje bravce na kmetih peljati in jim kazati, kaj se tam godi, de so . . . se zatirale škodljive pravlice, ktere so lažnjivci po deželi obilno trosili . . . Novice so se že sicer tudi celi čas svojiga obstanja . . . goreče poganjale za povzdigo slovenske narodnosti — kako neki bi le bile zamogle zdeĥ molčati, ko je žetve čas prišel, kar so one toliko let neutrudljivo sejale! Kadar bo pa vse to lepo dokončano, bomo pa spet začeli orati in sejati, de bo veselje . . .»³

Leta 1849. je prešlo tudi izdajateljstvo «Novic» iz rok «Kmetijske družbe» v roke že *dotedanjega založnika*, tiskarja Jožefa Blasnika, ki je bil listu že od početka založnik. Na občnem zboru «Kmetijske družbe» v tem letu je moral dr. Bleiweis braniti in zagovarjati i razširjeni program i popolni prehod lista v Blasnikove roke. Do tedaj je dajala družba listu pač samo nekako sankcijo moralnega in v odnosu do vlade tudi zavarovalnega značaja. Ko pa se je v prvi ustavni dobi listom predpisala kavcija, ni mogel lista nihče drugi finančno fundirati kakor Blasnik; zato pa ga je tudi zahteval v svojo last. O tej transakciji poroča urednik sam z besedami: «Kér (družba) ni móгла 500 gld. *kavcije* vložiti po novih tiskarnih postavah, je Novice dala uredniku in založniku

² Novice z dne 10. maja 1848, str. 80.

³ Novice z dne 25. oktobra 1848, str. 179.

v last s tem poročilam, de v vsim takó ostanejo, kakor so dosihmal bile.»⁴

Na «ostro» zahtevo nekega člana družbe, da naj bi bile «Novice» še nadalje samo kmetijske in rokodelske, je dr. Bleiweis na tem občnem zboru «Kmetijske družbe» (20. novembra 1849) dokazoval, «de „Novice“ se niso nikdar s samim kmetijstvom in rokodelstvom pečale, ampak de so zraven tega vedno bile tudi list za omiko in poduk ljudstva sploh, česar pa tisti ne vedó, ki se pred sušcam 1848 za slovenski časopis še zmenili niso. Že začetni program „Novic“ — izvaja dr. Bleiweis dalje — obseže osem razdelkov,⁵ v katerih je bilo že v letu 1843 pripušeno Novicam se gibati — in po tem programu so se Novice tudi vedno ravnale in od leta do leta več bravcov si nabrale, takó de ni skorej vasí, kjer bi „Novic“ ne bilo . . . „Novice“ niso v nobenim listu kmetijskih reči popolnoma zanemarile, tode po lanjskim sušcu je vredništvo za neobhodno potrebno spoznalo, tudi ljudi kmetijskiga in rokodelskiga stanú vpeljati v novi konstitucijsni čas, ki ni osvobodil le ljudi v gospóski suknji, temuč tudi kmeta, ki je enako gospódi konstitucijsne pravice zadobil, ktere mora tedaj ravno takó, kakor gospóda poznati, de vé, v čem te pravice obstojé in kakó delječ de sežejo . . . Mende de vsacimu, ki enostransko ne misli, je lahko razuméti, de k srečnimu in koristnimu kmetovanji zdej ni zadosti, kmeta le vranja in kopanja učiti — on mora tudi vediti, kakó se ima v oprostenu svojih zemljišč ravnati, kakó novi srenjski stan vravnati, kakó za deželni in deržavni zbor voliti, i. t. d. i. t. d. Le, če se v vsim tem umno in lepo véde, bo v miru in z dobičkam svoje grunte obdeloval, in iz terdno ustanovljenih novih naprav bo izviral tudi večji dobiček za kmetijstvo.»

⁴ Novice z dne 5. decembra 1849, str. 212.

⁵ Ti razdelki, ki jih je dr. Bleiweis v programu, predloženem leta 1843. vladi, sam fiksiral, so bili: poljedelstvo, industrija, javne naredbe, domači dogodki, vnanja, na Kranjsko se nanašajoča poročila, občnokoristne drobnosti, žitne cene na Kranjskem in naznanila novih slovanskih knjig. (Veda, III., str. 276.)

Ob tej priliki je dr. Bleiweis še izjavil, da ni «Kmetijska družba» tudi pred letom 1849. za «Novice» utrpela nikakih stroškov, ampak samo založnik, ki pa tudi ni imel izgube pri listu, ki je bil že prav kmalu aktiven. To mesto v Bleiweisovem govoru se glasi: «Novice' niso celi čas svojiga obstanja kmetijski družbi *ne krajcarja* stroškov prizadjale, in 4 léta jih je njih vrednik brez vsaciga povračila vredoval in poslednji 2 léti se mu je le *toliko* za njegov trud dalo, kar je čez vse druge stroške *ostalo . . .*»

Po tem prehodu v Blasnikove in Bleiweisove roke se je list imenoval «Novice kmetijskih (pozneje: gospodar-
skih), rokodelnih (tudi: obertnijskih) in narodskih reči (tudi: narodnih stvari)». Naj so se «Novice» v neznatnih modalitetah še tako izpreminjale in rahlo prilagajale času, vendar so kazale vedno, da so vzniknile pod pokroviteljstvom «Kmetijske družbe» in izhajale v glavnem s pomočjo delavnosti in tako rekoč iz glave drja. Janeza Bleiweisa, ki je bil kot tajnik družbe obenem njena duša. Ta poklic je značilno barval smer Bleiweisovemu delovanju, a prav tako se mora reči, da je vzajemno tudi Bleiweis kot izrazita osebnost v visoki meri vtisnil svoj individualni pečat i družbi i njenemu organu. Kratka formula in oznaka lista bi se dala povedati z besedami: Bleiweisa je rodila «Kmetijska družba», a «Novice» so bile Bleiweisova vnanja podoba.

Interesi kmetijstva so bili listu prvi in obravnavali so jih po navadi na prvih straneh; saj je bil list tudi pisan predvsem za kmeta. V tem oziru je list mnogo koristil Slovincem, ker jim je pomagal presvetljevati njihov najštevilnejši stan. Potem so prihajale na vrsto obrtnijske zadeve. Na tretjem mestu so bile narodne stvari: šola, omika, popularizirano domače znanstvo (slovenska zgodovina, domoznanstvo, narodopisje, folklor, potopisje itd.). Potem so se vrstili dopisi, za katere je imel urednik veliko mrežo dopisnikov, ki so listu poročali o veselih in žalostnih, sploh o vseh količkaj pomembnih dogodkih iz naše province. Ti dopisi tvorijo za zgodovinarja še danes za-

nimivo kroniko sicer tako gluhega slovenskega zatišja. Za dopisniki je povzemal besedo sam urednik v svoji ljubljanski kroniki, ki je bila to, kar so uvodniki in polemični članki današnjih političnih listov, toda brez njihovih dolgoveznih fraz in retorike: suho, natrpano referiranje in skopobesedno, a rezko, zbadljivo, čisto posebno «Bleiweisovo» polemiziranje. Med «narodne stvari» je spadala končno tudi — *literatura*, leposlovje.

Za leposlovje «Novice» niso imele stalne rubrike. Ako je na koncu za političnimi poročili iz vnanjega širokega sveta ostalo še malo prostorčka, ga je urednik zamašil s kakšno pesmico, medtem ko je uvrščal kakšno kratkočasno «storijo», anekdotično izvorno ali prevedeno povestico v prozi malo bolj spredaj, tja, kjer so bili običajno popularno-poučni članki, ali kakšne domoznanske razprave. Redko kakšen pesnik je prišel na prvo mesto v listu: moral je biti že Koseski ali Toman, ali pa je morala biti njegova pesem aktualna prigodnica, zapeta v proslavo kake visoke osebe. Neredko so bili tam objavljeni tudi kakšni po urednikovem mnenju odlični stihotvorni prevodi ali tudi kakšna ljudska pesem, katero je dr. Bleiweis — kakor vsi tedanji potomci romantike — zelo visoko cenil. V ostalem pa bi se ne smelo nikdar, kadar koli se pretresa usoda slovenske literature v Bleiweisovih «Novicah», pozabiti na to — kakor se to rado dela v poslednjih letih — da so bile «Novice» strokovni kmetijski in obrtnijski list in da je bil dr. Bleiweis po vsej svoji naravi — amuzičen človek. Korist širokih ljudskih vrst je bilo geslo njegovega pisanja; na pesem, leposlovje in umetnost sploh je gledal s stališča v materialno delo vtopljenega kmeta in rokodelca, ki samo za oddih ali za kratek čas ali za praznik zakroži kar tako mimogrede kako popevko. V ta družabnorazvedrilen namen so «Novice» rade prinašale Vilharjeve pesmice, naravnost za kratkočasje pa stihotvorne izdelke narodnega pesnika, tržiškega kolarja Vojteha Kurnika. Za povzdigo prazničnega in slavnostnega razpoloženja takrat še maloštevilnega slovenskega inteligentnega čitateljstva so imele

abstraktno govorniško poezijo Lovra Tomana, zlasti pa visoko bobneče verze svojega v nebesa povzdigovanega pesniškega prvaka Jovana Vesela-Koseskega.

Kar se tiče *znanosti* oziroma posameznih ved, so «Novice» rade odpirale svoje predale domoznanstvu, posebno onemu, ki je potekalo izpod Hicingerjevega peresa in pa izpod skrajno marljivega peresa župnika Davorina Trstenjaka, ki bi ga lahko po pravici imenovali znanstvenega Koseskega «Novic». Koseski in Trstenjak sta dajala Bleiweisovim «Novicam» kulturno podlago, ki je imela pač veličasten vnanji obseg in okvir, izdelan za rodoljubno parado in bahaštvo, na znotraj pa je bil votel, brez lepote in resnice — rodoljubna, koristna «lepa laž». Splošno se mora reči, da je mladi, vse prej kakor kritično razpoloženi narod v svojem inteligentnem sloju z občudovanjem in navdušenjem čital narodno napihnjeno znanost Trstenjakovo, ki je v Kollárjevem romantičnem duhu dokazovala slavo in avtohtonost Slovencev na njihovem sedanjem ozemlju ter uporabljala velikanski, imponirajoči, čeprav večinoma nestrokovnjakom nerazumljiv znanstveni aparat. Prav tako in še bolj je z navdušenjem recitiral koduljaste, ritmično usmerjeno in ponosno korakajoče, čeprav dokaj neumljive, zlasti pa intimne lepote docela prazne verze Veselove Muze. Narod je bil otrok. In vsako dete ljubi pisane krpe ter rado čeblja pesmice, sestavljene iz zvenečih besed, če jim tudi ne ve smisla in pomena: «Ėnkate, benkate, cukate, me — abe, fabe, domine!»

Seveda so bili med narodom tudi taki, za katere ni zaman pel svojih intimno-čustvenih in večnolepih poezij — Prešeren in za katere nista zastonj ostroumno in kritično znanstvovala — Kopitar in Miklosich. Ljubitelji prave poezije so v «Novicah» zaman pričakovali, da bodo v njih — po Prešernovih besedah — «nebesa milost nam skazale, z domač'mi pesmam' Orfeja poslale». Ni ga bilo ne v verzih ne v prozi. Tem maloštevilnim je zamašil dr. Bleiweis usta s kakšno takšnole podčrtano opazko: «Res je, da Terstenjakovi spisi niso za vsacega bravca in

sploh za vse tiste ne, ki v lahkonožni ‚belletristiki‘ išejo slavo slovenskega slovstva, in katerim je branje ‚novel‘ in ‚kratkočasnic‘ najbolj pri sercu. Al s samo takim blagom si ‚Novice‘ ne prizadevajo bravcem vstreči, ker njih namen je višji. ‚Novicam‘ gre s Terstenjakovimi spisi sedaj, kakor leta 1844, 1845, 1846 s Koseskovimi pesmami. ‚Kaj nam podajate take pesmi, ki jih nihče ne razume!‘ — se nam je takrat mnogokrat očitalo. In sedaj? — sedaj iskreno prosimo Boga, da bi mojstru pevcov, ki je bil za deset let pred nami, dal ljubo zdravje, da bi nam sopet katero zapel. Tudi Terstenjak je stopil s čisto novim blagom na svetlo in nam zlato rudo odpera, s katero ravnaajo nekteri sedaj, kakor uni nekdej s Koseskovimi biseri. ‚Novice‘ pa si v veliko čast štejejo, da so soznanile svet s Koseskim in Terstenjakom. Bog nam ljubljenca ohrani v slavo domovine!»⁶

Razume se, da taka stavba, zgrajena na koristni, domoljubni «lepi laži», kakršna je bilo kulturno in literarno poslopje «Novic», ni prenašala kritičnega, zlasti pa literarno-kritičnega pretresanja, ki se ga je — kakor bomo videli — Bleiweis tudi v resnici bal kakor živega vraga. Po navadi se je mož izgovarjal, da zaradi nemškutarske nevarnosti in šibkosti literature pri nas «ostro rešetanje» še ni na mestu; zraven je še pristavljaj, da se boji, da bi se ne zapletel v «dolgočasno vojsko», za katero da nima prostora. Edino izjemo je delal z jezikovnimi pretresanji, v katera je posegal rad tudi sam, in pri tem uveljavljaj svoje geslo: «Festina lente!»⁷ Običajno je oprezni mož čakaj, da so različni sotrudniki povedaj svoje mnenje, nato pa je sam posegel v diskusijo in pritegnil večini. Zveste temu svojemu konservativnemu geslu so «Novice» polagoma in via facti uvedle v naš jezik marsikatero pametno, zdravo in njegove ozke in primitive meje razširjajočo novost, kakor n. pr. gajico, namesto ozkokranjskih bolj splošnoslovenske «nove oblike».

⁶ Novice z dne 29. decembra 1855, str. 410.

⁷ Prim. n. pr. «Novice» z dne 5. maja 1855, str. 145.

A njihova največja zasluga je bila, da so nam pri tedanji občni zamamljenosti za neko umetno jezikovno mešanico — ohranile v književnosti našo domačo govorico, najprirodnejši instrument tiste naše narodne izobrazbe, s katero — razširjeno v širokih masah — Slovenci takoj za Čehi danes prednjačimo slovanskim narodom.

V političnih in svetovnonazornih vprašanjih — izvzemši narodna vprašanja — so bile Bleiweisove «Novice» bolj konservativne, ne da bi ravno lomile kopja za reakcijo. V državnih poslih in preuredbah so se precej pohlevno in malce prezaupljivo-naivno zanašale na pravicoljubje vlade, posebno pa so z otroško zaupljivim pogledom zrle v cesarja, od katerega so pričakovale, da bo svoje Slovence za njih prislovično zvestobo («Hrast se omaja in hrib» . . .) nagradil s političnimi svoboščinami. O temeljnih državljanskih pravicah, ki jih je proklamirala revolucija, so se izražale oprezno in rezervirano, liberalno-demokratsko cerkveno zakonodajo podualistične Avstrije so brez posebnega razburjanja odklanjale.⁸

Ako je imenoval dr. Bleiweis v vabilu na naročbo za leto 1857. svoje «Novice» — «*središče slovenskega novinarstva*»,⁹ ni pretiraval, ker so v absolutistični dobi, vsaj do leta 1858. — do izida «Slovenskega glasnika» — to v resnici bile. Ko pa je mož v vabilu na naročbo za leto 1858. — takrat, ko je bil že napovedan Janežičev «Glasnik» — obetal, da hočejo «Novice» — «kakor dosihmal tudi v prihodnje biti *središče slovstvenega življenja slovenskega naroda*»,¹⁰ je s to izjavo pokazal, da precenjuje svoje moči in zmožnosti, ker je slovenska literatura dobila v «Slovenskem glasniku» takšno zaveščišče, kakršnega ji «Novice» niso mogle nuditi nikdar.

Ako so nosile Bleiweisove «Novice» na sebi v bistvu še predmarčno signaturo, politično nenevarno skrb za umno kmetijstvo in obrtnijstvo, s katero se je družilo le

⁸ Prim. dr. Lončar, Bleiweisov zbornik, str. 165.

⁹ Novice z dne 6. decembra 1856, str. 594.

¹⁰ Novice z dne 12. decembra 1857, str. 396.

nekako bolj vzporedno in malone postransko zanimanje in potezanje za boljšo duševno kulturo, v literarnem oziru kvečjemu za koristno didaktično in kratkočasno zabavno slovstvo brez višjih umetniških ambicij; če je Bleiweisov list po marčni revoluciji v teh dveh točkah narodne izobraženosti le zelo polagoma storil kak korak naprej in zelo oprezno razširjal svoj program tudi na izrazito politično, narodnoobrambno — mnogo manj na leposlovno — področje, je pa zato tedanja mladina ustanovila že takoj v prevratnem letu in izdajala v Ljubljani izza dne 4. julija 1848 nov organ, v čigar program je na prvo mesto postavila prav te dve točki: politiko in leposlovje.

Ta organ takratne mlajše generacije osemindesetletnikov se je imenoval «Slovenija».

⊗ «Slovenija» je bila posvečena v prvi vrsti politiki in je bila naš prvi politični list. Temeljila je na izrazito in odločno nacionalističnem stališču in izhajala iz naslednjega načela, ki ga je urednik Cigale zapisal listu v program v prvi številki: «Kakor posamesniga človeka cilj in konec ne obstoji samo v ožlahtnenju serca in približanju se božji svetosti, ampak tudi, če vse mu dane telesne in dušne moči v stvarnikovo čast in v svoj prid izobrazijo in omika, ravno tako je slehernimu narodu dan lasten poklic, v svoji prirojeni podobi na svoj narodni način in z lastnim znanjem kamen priložiti k veliki veži slave, ki jo vesolno človeštvo stavlja in zida, kamen, ki bode po izsnutju narodovih osod še poslednim zemlje prebivavcem njega dela, njega veličastvo, njega zasluge glasno razodeval in spričeval.» Narod ni ustvarjen zgolj za materialne blage, ne samo za to, da njegovi posamezni člani bogatijo iz cvetoče obrtnosti in trgovine, zraven pa polnijo s svojimi duševnimi deli zgodovinske liste tujih narodov, svojo lastno grudo, reke in gore malodušno pripoznavajo kot skorajšnjo posest tujcev in se sami ponašajo s kulturno veličino naroda, h kateremu so se od svojega odrodili. «Kar zrak živalim, je narodu narodnost.» «Temna vladarstva» nemške vzgoje in izobrazbe so pri nas Slovencih doslej propovedovala kozmopoliti-

zem z njegovim geslom: kjer je dobro, je domovina. «Ako polja lepo obdelane stojé, ako obertniška ročnost zemeljske pridelke čversto olikava, kupčija pa, izdelke prepelje vaje, debeli dnar v deželo privabuje in če verh tega še ljubi mir življenja sladnosti vživati da, je prašanje po narodni omikanosti in časti prazen prepir; tako se je modrovalo . . . Tako se je posebno v našimu 19. veku vsakteri poskus, duha narodnosti obuditi in po nji zlati svobodi pot pripraviti, na Nemškim, med Slavjani in na Laškim skerbno zaduševal, nasprot pa samo z povzdigo kupčije in obertnosti, z zidanjem železnih cest i. t. d. bi djal, ljudstvam oči slepilo . . . pa previdnost božja jo je drugači obrnila . . . Razkroplene in v verigah temnih naprav zdihajoče italianske ljudstva išejo jedinstva in svobode. Ne razumevši duha svojiga naroda, kalivši svitlobo francozkiga imena v zvonajni politiki zgubi prestolje kralj Filip, pobegne in veliki narod Francozov si novo vlado, novi zakon snovati jame, raztegnivši potres čez polovico Evrope . . .» K nam so ta potres prinesli marčni dnevi «večniga spomina; avstrijansko cesarstvo je zado bilo svobodo», v kateri pa samo Nemcem «brez zaderžka veliko polje dušne in telesne delavnosti odperto stoji; mi pa Slavjani, sosebno pa mi Slovenci moramo pred vsim duha narodnosti, narodno zavest obudjati». V ta namen, izjavlja urednik, se hoče «Slovenija» potezati za neločljivo, od Nemčije samostojno Avstrijo in v nji za ravnopravnost jezikov v uradu in šoli ter za takšno federacijo države, da bo v nji imela mesto zedinjena Slovenija, ki bo smela ostale avstrijske Slovane priznavati za svoje brate. Četrta stran lista bo posvečena leposlovju v vezani in nevezani besedi.¹¹

Ta program «Slovenije» je za zgodovinarja najprej zanimiv po poreklu njegove ideologije. Odmeve romantične idejne filozofije spoznamo iz trditve, da ima vsak narod v zgodovini človeštva svoj posebni poklic, ali po Hegelu, svojo «idejo». Duševna vibracija «Mlade Ita-

¹¹ Slovenija z dne 4. julija 1848, str. 1.

lije» in nemških protinapoleonskih osvoboditeljnih vojn giblje to slovensko mlajšo generacijo osemindesetletnikov in jo podžiga zlasti s svojo devizo, da mora vsak narod stremiti po tem, da se zbere v eno telo in se bori za čim večjo narodno samostojnost. Celo glasovi meščansko-demokratske junjske revolucije se oglašajo iz tega programa, ki razglša moč duhov nad materialnostimi, predvsem «duha narodnosti».

Če ga pregledamo iz slovenskih perspektiv, je pomenil ta program «Slovenije» znaten napredek glede na dotdanjo slovensko narodno vbadanje v publicistiki: v nasprotju z dotlej običajnim, pretežno praktičnim in nabožnim tiskom («Novicami», «Zgodnjo danico» in mnogoštevilnimi molitveniki) se je v tem programu poudarjala važnost *politike* in *leposlovja*, ne več kot priveskov ali namečkov, ki so jih določale slučajne razmere, marveč kot samostojnih smotrnih ciljev, zasidranih v izrazitem, samobitnem nacionalizmu.

Ta program je bil za večino tedanje slovenske inteligence — novum. Že izrazoslovje, ki je bilo potrebno za temeljitejše obravnavanje teh dveh panog narodnega duševnega prizadevanja in dvignjeno nad dotdanjo rustikalno primitivnost, je bilo ljudem težko umljivo, kljub temu da si je Cigale — naš poznejši leksikograf — v svojem novinarskem poslu prizadeval, poiskati tudi za vsak abstraktnejši pojem najprej domačo besedo, in samo če je ni mogel najti, je posegel po slovanskih izposojenkah, mednarodnih tujkah in lastnih skovankah. Le počasi so čitatelji sledili naglemu razvoju jezika. Značilno je, da je že po izidu prvih šestih števil «Slovenije» prosil neki Podkorenčan (duhovnik Jurij Volc, kakor domneva dr. Lokar¹²) v «Novicah», da bi mu razložile nekatere besede, ki jih čita v «Sloveniji», n. pr. audiencia, čitavnica, uradnik, uniforma, deputacia, manifest, blagorečje, kronanje, politiško, državljan, po-

¹² Prim. drja. Lokarja razpravo: «Stališče Bleiweisovih „Novic“ glede književnega zedinjenja Slovanov.» Pos. odtisk, str. 17.

slanik, republika itd.¹³ Cigale je tega obskuranta in že večletnega sotrudnika «kmetijskih in rokodelskih Novic» vprašal, ali mu je znan kak omikan jezik, ki bi ne imel niti ene tujke, in ga je prosil, naj mu posloveni izraze, ki jih on sam uporablja v «Novicah»: normalni, gimnazialni, klas, slovstvo, slovnica itd. Na širšo adresu pa razteza Cigale to svojo prošnjo v naslednjih končnih besedah svoje replike: «Še enkrat Vas lepo poprosim, terdno se zanašaje, de Vi niste eden tistih mož, kateri menijo, de bi se v slovenskim jeziku družega pisati ne smelo, kakor molitve, in pa od kmetijskih reči.»¹⁴ Vobče se mora reči, da se je glede jezika držal Cigale kakor tudi njegov naslednik, Franc Cegnar, načela, ki je bilo izraženo v programu, češ da «se bodo v Slovenijo, de ime po pravici zasluži, sostavki v vsakim jeziku prejemali, če je le slovenski, naj se v tem' ali v unim kraju naše mile domovine glasi». Tega načela se je držalo ves čas tudi uredništvo «Novic», a uredništvo «Slovenije» s tem razločkom, da se je hitreje in iniciativneje samo odločalo za splošnejšo formo jezika, tako n. pr. v boju za «nove oblike».

Tudi v politiki je ubrala «Slovenija» odločnejše in pogumnejše glasove, kakor so bili navadni pri oprezno legalnih «Novicah», katerih urednik se je polastil kake ideje, kadar se je že večina njegovih sotrudnikov v javni debati izrekla zanjo. V politiki sta dajala «Sloveniji» ton oba pogumna in zanosna Korošca Matija Majar in Andrej Einspieler, nadalje Štajerca Davorin Trstenjak in dr. Jožef Muršec, izmed Kranjcev poleg obeh urednikov zlasti Dragotin Dežman, Peter Kozler in Miha Ambrož. Einspieler, ki skoraj nikdar ni pisal v «Novice», se je ob priliki peticije za celokupnost «ilirskega kraljestva» oktroirane ustave v «Sloveniji» precej razločno in odločno razhudil nad zaspanostjo Ljubljane,¹⁵ kar je

¹³ Novice z dne 19. julija 1848, str. 124.

¹⁴ Slovenija z dne 25. julija 1848, str. 28.

¹⁵ Slovenija z dne 5. in 15. julija 1849, str. 209 in 221.

užalilo drja. Bleiweisa, ki se je zanašal bolj na podporo ustavnih uradov in oblastev kakor pa na svobodne peticije in deputacije.¹⁶ Ta oblastni odgovor Bleiweisov je vzbudil v domoljubnem Korošču bojazen, da ne bi njegova temperamentnost zanetila kakega prepira med obema listoma in je zategadelj «Novice» skoraj nato v «Sloveniji» javno pohvalil tako, da je naštel nekaj njihovih pogumnejših polemik z nemškutarji in vzkliknil: «Živile Novice!»¹⁷ Bleiweis te usluge ni vrnil «Sloveniji» in tega lista nikdar ni izrečno priporočal v svojih «Novicah».

Kar se tiče svetovnega naziranja, je bila «Slovenija» soglasno in v skladu z glavnimi duhovniškimi sodelavci katoliško-liberalna in je podrejela vse postulate svetovnega nazora narodnim potrebam, to se pravi: branila in povzdigovala je narodnost tudi takrat, kadar jo je tedanji avstrijski konkordatni episkopat zapostavljal cerkveni in državni ideji ter jo skušal očrniti kot enotni državi in javnemu redu nevarno.¹⁸

Vobče se mora reči, da je bila «Slovenija» glasilo tedanje mladine, ki je bila pogumna, ki pa ni računala z raznimi obziri, ni pričakovala od nikogar pomoči, razen od lastne sile naroda, niti od krone. A vrste te mladine so bile takrat še jako maloštevilne. Prav dobro označuje smer in način mišljenja mladih mož pri tem listu uvodnik, ki ga je napisal pod naslovom «Politiško stanje Slovincov» najbrž Davorin Trstenjak konec leta 1849. V tem uvodniku bereš med drugimi naslednje vrste: «Sicer smo v nekšni luči, ali ne v naravni . . . Stal je lani dvakrat slovenski narod na Herkulovi poti, ali on se je vsikdar taiste deržal, iz katere mu se je svetla krona blisketala. Ali pa tudi krona do slovenskega naroda taciga zaupanja ima? . . . Vlada od nas misli: slovenskemu narodu menka ‚die oesterreichische Gesinnung‘ . . .

¹⁶ Novice z dne 18. julija 1849, str. 128. Članek «Le pravično!»

¹⁷ Slovenija z dne 27. julija 1849, str. 238.

¹⁸ Prim. «Slovenijo» z dne 17. julija 1849, str. 225.

Narodi, posebno troji, laški, nemški in madjarski, se človečnosti lotiti in ž njo sprijazniti nikakor ne morejo. Perva dva sta dospela verhunec izobraženja . . . ali ravno ta je vzrok njihove neterplivosti (intolerancie), imata potenciran duh, pa nobenega serca.» Med madžarsko bahavo aristokracijo in neukim ljudstvom tega naroda ni nobene zveze in v vsem tem narodu ni smisla za tisto krepost, ki jo imenuje Francoz: «l' humanité» . . . «Kdor serce zgubi, zgubi čut pravice, in takemu govóri od enako- ino ravnopravnosti, pričakuj politiške naravne koncesie — pričakovanje bo de ti glavo obelilo. Duh je vsikdar oporen, kolikor pri jedinem človeki, tako pri narodih. Toto resnico bi si pri nas Slovencih mogli dobro zapomniti tisti „passivisti“, kateri vse od vlade pričakujejo. Neuzdaj se u me — Dragi kume, — Nego u se — I u svoje kljuse.» Mi Slovenci pojemo pesmi, kričimo «živio!» — «pa mislimo, da je s tim že Rim sozidan in domovina rešena . . . Ta naša pohlevnost, to državno nehajstvo (nemaršina), ta mehkoputnost na polji politiškega agitiranja ubija narodnost slovensko, da se ne more v občinski vervnji tujorodnih narodnost opomoči in okrepiti, kako bi se pristojalo za eden narod, bodi si, kakor mu drago majhen. Jaz sem rekel, da slovenski domorodci delajo vse brez osnove in dogovora, in unih, kateri kaj delajo, koliko jih imamo? Politikarji ex professo, učeni juristi, advokati, višji uradniki — vsa ta truma javnosti in mogočnega upliva se odtegne javnem življenju in delovanju, in pusti nje nemočnim mladičem sveti boj.»¹⁹

«Nemočni mladiči» so pisali «Slovenijo»; sicer je niso ohranili pri življenju niti polni dve leti, a napisali so vanjo pogumen, odločen, svobodoljuben in načelen uvod v slovensko politiko. Ne več kakor uvod, a že to je bilo pomembno.

Važne vbode pa je storila mladina okrog «Slovenije» na slovenskem *literarnem* področju. Že to je bil velik

¹⁹ Slovenija z dne 30. novembra 1849, str. 381.

korak dalje, da tej mladini leposlovje ni bilo slučajan okrasek, kratkočasno mašilce in zabava; «Slovenija» je odkazala literaturi poseben, stalen predal, namreč vso četrto stran svojih dveh listov, da so mogli tu po prosti volji leposloviti, svobodno peti in neovirano razmišljati Toman, Svetec, Cegnar, Jeriša, Navratil, Trdina, Valjavec in mladi Levstik. Začetniški so bili sicer še njih koraki. Pot na slovenski parnas so še ubirali v okornih ritmih in rimah, opiraje se na narodne, zasilne figure; jezik se jim je še zapletal, ko so si na tej višnji poti pripovedovali pripovedi z razžarjenimi očmi, neprestano uprtimi v kažipot ljudskih pesmi in pripovedk, torej ljudskega slovstvenega snovanja. A iz vseh njihovih leposlovnih poskusov se je očitno videlo, da imajo leposlovno delovanje za važno opravilo, da hočejo v literaturi izraziti svojo najglobljo duševnost in z njo dati narodu dokumente, na katere se bo mogel kdaj sklicevati, ko bo zahteval tudi zase mestece v zboru kulturnih narodov.

V široke ljudske vrste «Slovenija» ni nikoli prodrła, ker je bila pisana predvsem za razumništvo, ki pa je bilo tedaj pri Slovencih še jako maloštevilno. In še to, kolikor ga je bilo, je postalo že ob prvih sunkih reakcije, plaho in boječe, zlasti na Kranjskem, okoliščina, ki je izvabljala Cigaletovemu peresu bridke tožbe.²⁰ Ko je vrhu tega Cigale na jesen 1849 odšel na Dunaj k uredništvu državnega zakonika in prepustil uredništvo lista literatu Cegnarju, je začela «Slovenija» hirati, dokler ni na veliki petek 1850 utihnila. Matija Majar ji je v privatnem dopisovanju zapisal naslednjo osmrtnico: «Slovenija je šla počivat. Ona je u tem kratkem času toliko opravila za naš narod, da se to nigdar več izbrisati ne dá; ona je več opravila, kakor mnogi veliki časopisi u 50 letih.»²¹

²⁰ Slovenija z dne 20. aprila 1849, str. 126. — Prim. tudi ZMS, VII., str. 79.

²¹ ZMS, VII., str. 46.

Od svojih naročnikov se je «Slovenija» poslovila z naslednjimi besedami: «Eno leto in devet mescov je, kar je ‚Slovenija‘ pervikrat rodoljube ob Savi, Soči in Dravi pozdravila. In rodoljubi so jo z veseljem in radostjo sprejeli, ji podporno roko podali in gostna vrata odperli. O tistej dobi smø si s ‚Slovenijo‘ vred marsikaj nadjali, kar je vsakemu domorodcu serce navdahnulo, da je veselje vriskalo. Od hiše do hiše, od sela do sela, od mesta do mesta se je petje razlegalo. Zjedinjenje Slovincov v eno kronovino, vpeljanje narodnega jezika v šole, pisarnice in javna opravila itd., to je bilo, kar je vsako rodoljubno serce tako močno navdahnulo. Al te naše mile nade, naše naj slajše želje so skopnele kakor spomladanski sneg, so zginule, kakor jutranja megla pred rumenim soncom. Raztergan in zapušen je slovenski naj svetejši narod; slovenski jezik zaničvan se v svoji domovini tujemu uklanjati mora. Sovražna usoda je slovenski narod tepla. To je z grenko britkostjo vsakega rodoljuba napolnilo. ‚Slovenija‘ je te žalostne in druge vesele novice naznovovala, se je za narodne pravice potegvala, rodoljube v podporo klicala, ki so ji tudi zvesto priskočili. Z današnjim dnevom je pa tudi njej, saj za nekoliko časa odklenkalo. Vsim, ki so jo podperati blagovolili, naj mati Slava trud obilo poverne; domovini pa naj zasije bolj prijazno sonce, kakor ji je dozdej sijalo. Naj nje sinovi na njenem polju pridno sejejo zlata zerna, in želi bodo hvaležni vnuki rumeno pšenico. Z Bogom!»²²

Takoj po prestanku «Slovenije» je začel izhajati dne 2. aprila 1850 — prav tako dvakrat na teden kakor bivša «Slovenija» — v isti Blasnikovi založbi prvi slovenski uradni list «Ljubljanski časnik». Ideja za njegovo izdajanje je izšla najbrž iz iste Stadionove in potem Bachove glave, iz katere je potekla tudi misel «državnih zakonikov» v raznih jezikih avstrijskih narodov. Po udarek je dal tej ideji po vsej verjetnosti terminološki shod slovanskih juristov in jezikoslovcev, ki ga je na

²² Slovenija z dne 29. marca 1850, str. 102.

Dunaj klical minister Bach. Na njem je poleg predsednika Šafařika zlasti agilno deloval urednik češkega državnega zakonika dr. Anton Beck, ki je skušal pridobiti za urednika temu slovenskemu uradnemu listu najprej dr. Bleiweisa.²³ Ko je dr. Bleiweis to ponudbo odklonil, je prišel v kombinacijo pisatelj France Malavašič.²⁴ Nazadnje je prevzel uredništvo župnik Blaž Potočnik.

List «Ljubljanski časnik» je v svojem programu izjavljal, da bo njegov namen, naznanjati «vse imenitniši politiške prigodke zadevajoč nar pred Kranjsko in vse druge kronovine avstrijanskiga cesarstva, pa tudi vse važniši prigodila unanjih dežel...» Pravi njegov namen pa je razodel urednik Potočnik v posebnem letaku z naslednjim stavkom: «Včasih bomo glavnemu listu... pridjali kak ‚vodiven sestavek‘, kteriga namen bo naredbe deržavne oblasti... razložiti in razjasniti...»

Za razvoj slovenske duševnosti in literature je bil ta list zategadelj velikega pomena, ker je po zgledu «Slovenije» odločil zadnjo stran za tako zvaní «Lepoznanski list». O tem predalu je izjavljal urednik, da «bo prinašal lepoznanseke sestavke za podučenje in za kratkočas, to je: pesmi, povesti, anekdote, krajopise i. t. d.» — torej nekakšno utilitarno zabavno-razvedrilno literaturo, še vedno po «noviško» za nekak okrasek in nameček, a po vzgledu «Slovenije» že vendar v stalni rubriki. Stalnost tega predala je urednik seveda oprezno omejil z besedami: «‚Lepoznanski list‘... se bo mogel vselej skerčiti, kadar bo za vradne razglase prostora primanjkovalo.» Vendar se je to krčenje začelo dejansko izvrševati šele pod drugim urednikom, profesorjem Dragotinom Melcerjem, in sicer od 7. februarja 1851 dalje.

Pod Potočnikom je imel list še precej izrazito slovensko narodno lice, pod njim so se za uradni list dokaj svobodno razpravljala različna tedaj pereča slovenska

²³ Prim. «Bleiweisov zbornik», str. 168.

²⁴ Slovenija z dne 11. decembra 1849, str. 594.

vprašanja; samo sem pa tja je urednik sam udarjal na spravljivo avstrijsko struno.²⁵ Potočnik je hvalil in zagovarjal naredbe prehodnega reformnega ministrstva, zlasti tudi cerkveno-politične preinačbe z dne 18. aprila 1850, ki so pripravljale konkordat s sv. Stolico, češ: «Oče in otroci niso več s steno deželskih postav ločeni.»²⁶ Razume se, da je urednik vladnega lista prav posebno povzdigoval cesarsko hišo, a v zvezi z njo si je vedno želel tudi povzdige Slovencev in javne obveljave njihovega jezika. Ko je poročal o cesarjevem obisku Ljubljane dne 10. maja 1850, ni pozabil omeniti, da so bili napisi v mestu «večidel slovenski» in da je cesar Kranjce pohvalil, češ da so «v najviharniši dobi tako očitne dokaze zveste udanosti dajali».²⁷ Dne 28. maja 1850 je z veseljem beležil, da je cesar pisal svoji materi, «de ga niso nikjer ljudje tako serčno sprejeli kakor na Krajskem», in pristavil: «Slovenci še vedno upajo, de bo presvitli cesar njih serčne in pravične želje spolnil.» Kontinuiteto z idejami «Slovenije» je v «Ljubljanskem časniku» vzdrževala mladina, ki je nastopila že v Cigaretovem listu. Uradnega lista se je rajši oklepala kakor «Novic», v prvi vrsti pač zaradi njegovega samostojnega «Lepoznanskega lista».

Duša tega lista je bil mladi osmošolec Janez Trdina, ki je poskušal tudi v narodnopolitičnem delu nadaljevati tradicije «Slovenije», posebno kar se tiče slovenskega nacionalizma. Dne 18. junija 1850 je priobčil Trdina v «Ljubljanskem časniku» naslednji v tem pogledu zanimivi članek: Nemci nas radi opominjajo na svojo omiko, a izobraženost se je pri njih začela takrat, ko je njihov domači jezik prišel v veljavo. «Vsak izobražen narod je svojo izobraženost iz samiga sebe iz svojiga jezika prejel, tudi Slovani zamorejo dušno življenje le

²⁵ Prim. Potočnikovo pesem «Mi smo bratje» v «Lepoznanskem listu» števil. 57 z dne 16. aprila 1850.

²⁶ Ljubljanski časnik z dne 14. maja 1850, števil. 15.

²⁷ Ljubljanski časnik, ibidem.

v okoli svojiga jezika, v bogatem slovstvu obderžati, okrepčati in ožlahniti... Ko enkrat narod svojo nar imenitniši posest — jezik k veljavi pripravi, bo naglo tudi vse drugo pripravil, kar je narodno, prirojeno, svobodno. Narodnost je prva podpora, je pogoj svobode. Ako nje manka, bo ljudstvo zaspalo, se vsakimu jarmu vklonilo, duhovno umerlo.»

Urednik Potočnik je tudi sam krepko in odločno zagovarjal uvedbo slovenskega jezika v urade in šole. Seveda ni pri tem pozabljal, da urejuje vladni list, in je ob priliki rahlo zavrnil tiste, pač redke slovenske oduševljence, ki so si drznili staviti že zahtevo slovenskega notranjega uradnega jezika: «Res je tudi,» je pisal, «de nekteri slov. rodoljubi predaleč segajo in hočejo, de bi se po uradih samo slovenski pisalo.» V notranji uradni službi, pravi Potočnik, da to ne gre, sicer: «bi moglo res babilonsko biti».²⁸

Vobče moremo reči, da je služil «Ljubljanski časnik» prvo leto mnogo bolj slovenskim interesom kakor vladnim. Nemški in nemškutarški vladni organi ter birokrati so ga zategadelj puščali nekako ob strani, da si je sam krčil pot, kakor je vedel in znal. Ob koncu prvega leta se je pritoževal Potočnikov pomočnik pri urejanju lista: Vlada je ustanovila slovenski vladni časnik. A uradi se poslužujejo po večini le «Laibacherice» — nemškega uradnega lista — in v slovenskem uradnem listu se ne najde vse, kar imajo oblastva povedati ljudstvu. Vzrok je ta, «de vsi gospodi vradniki ne znajo toliko slovenskiga jezika, de bi zamogli vradne reči v njem pisati in za prestavo iz nemškiga niso imeli denarja odkazaniga, akoravno se je plačilo silno nisko postavilo.» Tudi «neporajtanje in nemarnost ali celo sovraštvo do Slovenščine je krivo».²⁹

Ob novem letu 1851. je dobil list novega urednika, in sicer profesorja Dragotina Melcerja, takrat skriptorja

²⁸ Ljubljanski časnik z dne 24. decembra 1850, str. 305.

²⁹ Ljubljanski časnik z dne 9. julija 1850, str. 113.

licejske biblioteke, ki je prišel v Ljubljano iz Celovca. Ta je že v zadnjih treh številkah prejšnjega letnika objavil svoj program, v katerem je označil svojo smer z besedami: «Ljubljanski časnik¹ bo sploh iz celiga serca Avstrijanec in kakor takšin posebno Slovenec.» Namen mu bo, domače ljudstvo «dvigniti na tisto stopnjo omike ali izobraženosti, blagostanja in sreče, na kateri se druge ljudstva najdejo». Melcer je pisal v list dolge ciklične uvodne članke, v ostalem pa je strani svojega lista prepuščal Trdini, Cegnarju in drugim mladim literatom, ki so znali v slovenščini sukati pero. V svojih uvodnikih je odločno ubiral strune dunajske ministerialne reakcije. Boril se je zoper «krivo vpitje: kolikor jezikov ali narodov, toliko držav! Taka prizadeva je nemogoča, je grob Avstrije, tedaj jo overžemo».³⁰ Izjavljal se je zoper zedinjenje Nemcev, pač pa za zvezo tako zvanih nemških držav, v katero mora vstopiti tudi Avstrija z vsemi svojimi narodi: «Naša vlada iz nemške zaveze stopiti nikdar ne more, ker je gotovo, de bi scer Poruski kralj roko čez nanagloma stegnul, vse Nemce po malim svoji oblasti podvergel in tako svojo moč Avstriji enako povzdignul, ki bi znala v prihodnje za Avstrio nevarna postati.»³¹ Grajal je, da se je «tudi od slovenske edinstnosti in države vsih slavjanskih narodov nekterim sanjalo, akoravno so umni in skušeni Slovani dobro previdili in sploh prerokvali, de za tako vpeljavo časa ni, in ga tudi clo dolgo ne bo». Ustavo je priznaval kot nekako potrebno moderno zlo in v tem pogledu izjavljal: «Nazaj ni več moč, tedaj resnično pa previdno naprej.»³² Za domovino ni imel kake kronovine, marveč celo Avstrijo. Tožil je, kako se je čas na slabo izpremenil: Leta 1809. se ni slišalo: Jaz sem Nemec, jaz sem Slovan, jaz sem Madžar. Napoleon je takrat ponudil Madžarom, naj si volijo svojega kralja, pa niso hoteli

³⁰ Ljubljanski časnik z dne 14. januarja 1851, št. 4.

³¹ Ljubljanski časnik z dne 17. januarja 1851, št. 5.

³² Ljubljanski časnik z dne 28. januarja 1851, št. 8.

tega storiti: «Žalibog, de se je v štiridesetih letih vse tako spremenilo.»³³ «Silna potreba», je vzklikal, nas druži v eno enotno Avstrijo; naj ta razpade, postanemo razdeljeni «rop poželjivih sosedov». On je mnenja, da ni nikake potrebe, da bi vsak narod tvoril svojo posebno državo, in se pri tem sklicuje na zgodovino, pristavljajoč: «Lepo je za materni jezik, za domače navade in slavo naroda se poganjati, v političkim pomenu med velikimi državami celo nič nisi, ako zvesti sin matere Avstrije nočeš biti.»³⁴ O kromeriškem zboru pravi, da se je «malo pripravniga skazal», hvali pa seveda oktroirano vladno ustavo, češ: «Zdaj napoči zor 4. sušca 1849 in oznani iz lastniga cesarskiga nagona dano vstavo.»³⁵ Nastopal je Melcer zoper sklicanje državnega in deželnih zborov, pišoč: «Ni tajiti, de nas še mnoge reve tarejo, de smo še daleč od tistiga časa, ko nam bo dano veselih dni vstavniga in svobodniga državniga življenja okušati.» A on trdi, da tega ni kriva vlada, «akoravno bi me marsikteri pohlevniga lizuna imenoval». Sklicati bi se pač dali nekateri deželni zbori, drugi «zavolj vikših političkih vzrokov» pa nikakor ne. Enakopravnost zahteva, da se torej nobeden ne skliče.³⁶ Za sklicanje državnega zbora je še vse preveč puntarskega duha, to bi se reklo «nasprotniku orožje v roke podati». Narodnih straž ne potrebujemo, saj imamo vendar armado; davki bodo že manjši sčasoma, ko nastane red v državi; svoboda tiska se je preveč zlorabljala, zato je bolje, da je ni. Mesta, ki nočejo ubogati, naj imajo nekaj časa še obsedno stanje. Mnogo bolj kakor različnih svoboščin nam je treba zaupanja do vlade.³⁷

Kar se tiče vere, je bil Melcer docela državni vernik: Vladar je po milosti božji, svojo oblast je prejel od Boga; prava je krščanska vera, ki ne govori samo o državljanih,

³³ Ljubljanski časnik z dne 31. januarja 1851, šte. 9.

³⁴ Ljubljanski časnik z dne 7. februarja 1851, šte. 11.

³⁵ Ljubljanski časnik z dne 4. marca 1851, šte. 18.

³⁶ Ljubljanski časnik z dne 7. marca 1851, šte. 19.

³⁷ Ljubljanski časnik z dne 11. marca 1851, šte. 20.

marveč tudi o podložnikih, torej ne samo o pravicah, ampak tudi o dolžnostih. Najbolj razsvetljena človeška pamet ni nič, ako jo primerjamo z božjo. Najčistejšo in najbolj pravo vero hrani edino katoliška cerkev. «Ošabni človeški duh, oprostena cerkvenih postav, kmalo državnih ne bo hotel spoznati.»³⁸

Medtem ko je bil novi urednik v svojih prvih programatičnih člankih izjavil, da bo «iz celiga serca Avstrijanec in kakor takšnin posebno Slovenec», se je sedaj, ko se je že malo ogrel na svojem stolčku, popravljal, češ da je «poprej Avstrijanec potlej Slovenec» . . . «Jeziki vsih narodov enake veljavnosti biti ne morejo»; država jim sicer daje enake pravice, a enake veljavnosti ne!! Zato bo državni zbor, kadar bo zopet sklican, uporabljaj samo en, to je nemški jezik, ki bo prima lingua inter pares.³⁹ Veljavnost daje jeziku njegova literatura, ne pa vlada, ki se v Avstriji pač precej nemško obnaša: «Naša vlada je nemška in bo nemška dokler avstrijansko cesarstvo ne razpade . . . nemškemu [jeziku] prvo stopnjo odločimo.»⁴⁰ Glede slovenskih federalističnih prizadevanj je pisal Melcer: «Tudi foederalizem . . . bo morebiti enkrat pripravna podlaga za poslopje naše vstave, kdor pa že zdaj za tako razdirajoči razid svoje nagnenje oznanuje, ali moči in sreče države po pravi poti ne išče, . . . ali pa se le hlini biti prijatelj edinosti cesarstva.»⁴¹

S temi nazori je bil Melcer med takratnimi slovenskimi politiki in publicisti docela osamljen. To je najbrž sam izprevidel in je postal v drugi polovici leta precej pasiven, napolnjujoč strani lista s ponatiski iz drugih časopisov, zlasti z leposlovnimi. — V literaturi je mož visoko cenil Prešerna, «našiga, žali Bog, prezgodej nam odvzetiga narodniga pevskega mojstra.»⁴²

³⁸ Ljubljanski časnik z dne 14. marca 1851, šte. 21.

³⁹ Ljubljanski časnik z dne 11. aprila 1851, šte. 29.

⁴⁰ Ljubljanski časnik z dne 15. aprila 1851, šte. 30.

⁴¹ Ljubljanski časnik z dne 27. junija 1851, šte. 51.

⁴² Ljubljanski časnik z dne 14. januarja 1851, šte. 4. — Prim. tudi Levčevo opominčico v «Knezovi knjižnici», II., str. 164.

Ob koncu leta 1851. je vlada z ukinitvijo ustave ukinila tudi ta prvi in edini slovenski uradni list. V imenu uredništva se je od čitateljev poslovil Melcerjev pomagač Franc Cegnar z naslednjimi besedami: «Pešale in pešale so njegove, kakor moči sivega starčeka, da je moral svojo osodo zgodej doseči. To pa ni moglo drugači biti, ker mu je manjkalo studenca, iz ktereга bi bil zajemal vir življenja, ker je pogreševal zraka, v katerem bi bil zamogel svoje slabe ude okrepčavati. Da se ni dvignul visoko, da bi ga bili čislali in hvalili, mu ni zameriti, ker je imel eno perutu zvezano drugo zlomljeno . . .»⁴³ Zlomljena je bila na njem narodna perut, zvezana pa vladna, za katero se vladni organi na Kranjskem sami niso dosti menili. To je upošteval dr. Bleiweis in je po njegovi smrti list milo sodil.⁴⁴ Ostro pa je obsodil njegovo uredništvo Anton Janežič, češ da je ono krivo, ker je v poslednjih mesecih list docela zanemarilo. Namesto da bi skrbelo za naročnike, «je rajše vse tečaje dosedanjih slovenskih novin prestečnilo in tako vse razdelke svojega lista s ptujim blagom napolnilo. Vsim se je ta kerparija že gnusila» in ministrstvo — pristavlja Janežič — je prav storilo, da je ustavilo izdajo lista, ki ni bil ne krop ne voda.⁴⁵

V političnem pogledu je bil «Ljubljanski časnik» slovenska vladna kurioziteteta, priganjalni poskus za Slovence, da bi poljubili dunajski bič. Neprimerno večji pa je bil literarni pomen lista, ki je nadaljeval v leposlovju za tiste čase novo tradicijo zamrle «Slovenije» in imel poezijo za važno področje narodne duševnosti, vredno stalne in samovredne pažnje. S tem, da je list prinašal zlasti Trdinove, pa tudi Cegnarjeve, Valjavčeve, Navratilove in Levstikove literarne prispevke, je «Ljubljanski časnik» — kakor bomo videli — krepko posegel pod rame našemu tedanjemu mladostnemu literarnemu gibanju, ki ni imel v obilici glasil na razpolago. V leposlovju je začel

⁴³ Ljubljanski časnik z dne 30. decembra 1851, štev. 104.

⁴⁴ Novice z dne 31. decembra 1851, štev. 275.

⁴⁵ Slovenska bčela z dne 1. januarja 1852, str. 8.

«Ljubljanski časnik» orati ledino tudi v naši dramatiki s tem, da je prinesel v prevodu dve veseloigri iz češčine, naslovljeni «Kuliferda» in «Rodoljubi». Prevod prve mu je bil oskrbel visokošolec Žepič. Za zgodovinarja slovenske literarne kritike je izredno velikega pomena v tem listu objavljeni Trdinov «Pretres», za Malavašičevimi literarnimi ocenami prva pogumna in nešablonska kritika tedanje slovenske literarne produkcije.

⊗ Poleti 1848 so začele izhajati pod uredništvom profesorja Konjška «*Celjske slovenske novine*» (pozneje tudi pod naslovoma «Celjske novine» in «Slovenske novine»), ki so imele tudi svojo posebno individualno in časovno znamko. V njih je prišel do izraza istodobni svobodomiselní avstrijski meščanski demokratizem, posebno v člankih dr. Šubica in Škrebeta, v katerih so avtorji zagovarjali ločitev šole od cerkve, odpravo samostanov, državno zasego cerkvenega imetja in odpravo celibata. Za ohranitev celibata se je v listu potezal dr. Josip Muršec, pač v soglasju z večino takratne slovenske štajerske duhovščine, ki je pri vsej svoji simpatiji za «ilirizem» v letu 1848. hudo zamerila hrvatskim «Ilircem» njihovo gibanje za ženitev duhovnikov, očitvidno iz strahu, da ne bi izgubila ugleda med ljudstvom.⁴⁶

Po oktroirani ustavi se Konjšek s svojim celjskim lističem ni več vtikal v tako kočljive stvari, pač pa je še dalje zagovarjal liberalni prosti obrat posesti in obrti,

⁴⁶ Ko je dne 26. marca 1848 nesla hrvatska deputacija na Dunaj peticijo, ki je bila sklenjena v zagrebški narodni skupščini ter je vsebovala v svoji tretji točki odpravo celibata in latinske liturgije, je pisal dne 22. aprila 1848 štajerski slovenski duhovnik Emerik Bratuša svojemu ožjemu rojaku Stanku Vrazu v Zagreb: «To je nam oči, duhovnikom vsem slovenskem koliko mi je znano, dobro odprlo, da ravnitelji politički Horvatski, jesu radicalci nemarni pres vere i Boga, quibus nihil sacri, nihil sancti, nullum jusjurandum, nulla religio! kajti članovi vsi vašeg poslaníctva nesu se vsigdi čudoredno i muževno vladali, kak se vladati imaju, koji poštenu za dom, veru i kralja misliju. — Mešnikom Hervatskim pri nas veliju: Horvatske pope treba vkopiti, nič zašiti, nič popeliti, no nič pomazati, temoč je tak pustiti — nemamo li dosta

klical Slovence k treznosti v pijači in obleki ter delal za takšno spravo med Slovenci in Nemci na Štajerskem, v kateri bi poslednjih ne žalili, četudi oni sami Slovence žalijo.⁴⁷ Možu se je videlo, da se že pripravlja na ono vlogo nemškutarja, ki jo je v poznejših desetletjih izvajal kot ljubljanski gimnazijski profesor in dokaj nesposoben slovenitelj kranjskih deželnih zakonov. — Literarnega pomena Konjškov celjski listič, ki je ob koncu leta 1849. prenehal izhajati zato, ker ni mogel plačevati kavcije, ni imel.

Ako so ostale «Celjske slovenske novine» na najskrajnejši levisi, jim je potem proti desni sledila «Slovenija» z «Novicami» v središču in z «Ljubljanskim časnikom» na pokornih klopeh vladne konservativnosti, na najskrajnejši desnici pa je bila «Zgodnja danica», ki se je bila prelevila leta 1849. iz «Slovenskega cerkvenega časopisa», izhajajočega leta 1848.

«Zgodnja danica» je bila pod uredništvom visokoumnega drja. Krizostoma Pogačarja nabožen in cerkven list. A že pod tem uredništvom ji je dajal premagalec slovenskega janzenizma in jožefinizma Luka Jeran (ki je do 1851 z Zamejcem, od 1856 dalje pa sam urejeval list) odločno klerikalen, to je takšen značaj, spričo katerega se je vsa politika in kultura ocenjala z najozkosrčnejšega, najnestrpnjega dogmatično-katoliškega stališča, a vsa literatura presojala z merili moralističnega mladinskega slovstva. Že v 2. številki 1849 je Jeran protestiral zoper § 15. kromeriških temeljnih postav, ki se je glasil: «Vsak človek ima nedotakljivo pravico, Boga po svoji vednosti, in po svoji svobodno izvoljeni veri častiti.» Ta § je Jerana v srce zbodel, prav tako tudi prihodnji § 16., ki je določal: «Deržavne cerkve ni.» «To se pravi»

na gibanji politički, čemu još i verozakonske imeti, ako bi mi se hteli s Vami složiti i vaše petitie podupirati vezda u takovoj buri, bi nas i veru našu stermoglavili.» (Vrazova zapuščina v zagrebški vseučiliški knjižnici.)

⁴⁷ Prim. razpravo drja. Lončarja v «Bleiweisovem zborniku», str. 166.

— se je razvnel Jeran — «bolj po slovensko: „Slovinci! v vaši lepi slovenski deželi, ktera je dosihmal skorej vsa čisto keršansko-katolška, in ravno zato mirno in srečno, Bogu in cesarju zvesta bila, bodo zanaprej smeli živeti in gospodariti luteranarji, kalvinarji, smet in soderga novih nemških nejevercov, ki se sami sebe napčno nemške katolike imenujejo, mi pa jih smemo po pravici „nemške antikriste“ imenovati, in še silo veliko družih krivovercov in nejevercov, od kterih ne umete kej, ako bi jih vam tudi imenoval. Še več: Vsak bo smel po svoji svobodno izvoljeni veri Boga častiti. To se pravi: Vsak bo smel v vsakoršni mnogi zblodi in zmešnjavi, in krivi veri živeti, kolikor jih je bilo od začetka svetá, dosihmal; in še več: Vsak si bo smel novo vero po svoji glavi in termi skovati, in po nji živeti — med vami, med vašimi otroci živeti, de bodo videli, de bodo slišali, de se bodo od njih pohujšali. Za to ga pa nobeden zmed vas ne bo smel vganjati, zakaj on bo imel to, in toliko pravico, kakoršno vi . . . Ker je upanje, de se bo cesarstvo po narodih v posebne vladije razločilo, toraj naj bi se poslanci poganjali, de bi se verske in tudi marsiktere druge reči še le v posebnih zborih sleherniga naroda po njegovih zadevah, potrebah in po volji naroda odločile.» — Kakor označena dva paragrafa, tako je Jeran kratko malo odklonil tudi vso ostalo kromeriško cerkveno zakonodajo.⁴⁸

X Značilno za mišljenje »Zgodnje danice« je bilo, da je istovetila najokrutnejše akte državne reakcije z interesi vere in cerkve in da je proslavljala n. pr. Ferdinanda II., ker je porazil husitske Čehe v bitki pri Beli gori; hvallila je seveda tudi Windischgrätza za njegovo brezobzirno počenjanje v Pragi v juniju leta 1848.⁴⁹ Hudo je zamerila hrvatskim »Ilircem« in jim očitala, da »išejo od več strani zlasti slovanski jezik skozi in skozi v rimsko-katolško božjo službo vpeljati in duhovšini zakon posiliti«, in pristavljala, »de se pravi rodoljub skorej boji, podpirati prizadevanje za omikanje Slovenskiga naroda,

⁴⁸ Zgodnja danica z dne 11. januarja 1849, str. 13.

⁴⁹ Zgodnja danica z dne 15. marca 1849, str. 87.

de bi tako ne prišel v natolcovanje, kakor de napačnim početkam pomaga, ali de bi nevedama ne služil nasprotnikom edinoprave vere». ⁵⁰

Takrat, ko je bil avstrijski episkopat na svojem kongresu 1849 obsodil «uno omotljivo vabljenje, se poganjati za domorodnost», je zavzela «Zgodnja danica» v članku nekega «-lž-»a prav svojevrstno stališče do narodnostne ideje, ki je v tem času tvorila najmočnejšo duševno vzmet vse inteligence. «Danica» je sicer priznala: «Če po pravici svojo domovino ljubimo, nam ne more nihče zameriti, če tudi svoje narodnosti v nemar ne pušamo.» Toda narodnost ni nič stalnega, marveč je izpremenljiva: drugačno narodnost smo imeli v predkrščanskih časih in drugačno imamo sedaj kot katoliki. Vera je «Danici» glavni znak narodnosti!! «Ali če ločimo vero od narodovnosti, kaj se še znajde v poslednji, kar bi naše nespremenljive ljubezni in našiga truda vredno bilo?» Narodne šege in navade? «Te so včasih nepomenljive, smešne, pohujšljive in škodljive.» Narodna noša? «Lupina še ni jedro.» Poreklo? «De smo Nemci ali Slovani, ni naše delo in ne zasluži ne hvaljeno, ne grajano biti.» Zgodovina? «Kar se v nji lepiga in žlahtniga znajde, več delj v veri svoje nagibe ima.» Jezik? «Pa jezik je sredstvo in dobi svojo važnost le z oziram na svojo zveršeno omiko, ktera je pa zopet z vero tako tesno zvezana, de se brez nje clo misliti ne da. Poglavitni del narodovnosti je in ostane vera.»

Po tej ideologiji je torej narod, ki je poganstvo zamenjal za krščanstvo, menjal svojo narodnost, in narod, ki je razdeljen v več ver, nima enotne in v vseh svojih delih enakovredne narodnosti. Nauk, da je jezik le sredstvo, ki se kakor vsako sredstvo lahko zamenja za drugo uspešnejše in več koristi obetajoče sredstvo, je bil tudi stalna trditev naših nemškutarjev, predvsem Karla Dežmana.

Nadaljnje misli, ki jih je «Daničin» člankar razvijal o narodnosti, so bile naslednje: «Res je, de so narodov-

⁵⁰ Zgodnja danica z dne 29. marca 1849, str. 102.

nosti po svojim izhodu od zlega (a malo), ker v grehu, poslednjič v izvirnim, svoj začetek imajo. To so tudi na Dunaji zbrani škofje izrekli... Kakor je pa na tim svetu vsaka kazen božja le ponovljena in povikšana milost božja, tako je tudi razdelitev jezika nam le v srečo služila; Bog je namreč v narodovnostih napuhu, tej korenini vsih pregreh, močnejši meje postavil, kakor so gore in vode, ktere je v začetku ustvaril bil. Res je, de bi omika hitreje napredovala, ako bi le en sam jezik bil; pa tudi tega ne moremo tajiti, de bi se v tej in še hujši meri tudi pregrehe po svetu širile... Posebno zdaj, ko so po železnicah in daljnopisih vsi zaderžki prostora in časa zginili... ako bi se celi človeški rod kakor v predpotopnih časih, ko je še en sam jezik med ljudmi bil, v greh pogreznil, kdo bi ga razun Boga še mogel rešiti?»⁵¹

Kar se leposlovja tiče, je stala «Zgodnja danica» na najbolj ozkosrčnem moralističnem stališču. Pred njeno sodbo ni obveljala nobena, še tako estetično pomembna knjiga, ki bi je ne bilo mogoče dati mladini v roke, ker ni presojala vse literature samo iz dogmatično-konfesionalnega, marveč še iz mladinsko-vzgojnega vidika. Sicer je prinašala tudi sama pesmice religiozne vsebine. A ker je tudi tem stavila najožje cerkvene ojnice, je seveda naravno, a značilno, da pri vsem svojem dolgoletnem izhajanju ni vzgojila med svojimi sotrudniki slovenski literaturi niti enega resničnega in krepkega religioznega pesnika. Razvoj slovenske literature je zlasti njen urednik Luka Jeran oviral z zelotsko kritiko. Svaril je pred čitanjem klasikov, češ da to čtivo povzroča «oslabljenje keršanskiga okusa», očital je Shakespeareu nemoralnost in štel našemu Prešernu v pregreho, češ da se je omakeževal z ljubavnimi pesmimi, zaradi česar je Jeran seveda nastopal zoper proslavljanje našega prvega poeta. Jeran je bil tudi soudeležan pri preganjanju mladega Levstika.⁵²

⁵¹ Zgodnja danica z dne 29. avgusta 1850, str. 150.

⁵² Prim. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, II., str. 161.

Leta 1855. je vsa avstrijska nemška javnost z zgražanjem pisala o obskurantizmu slovenskega časopisja. Razlog za to je dala «Zgodnja danica», ki je bila posnela neko notico po weimarskem protestantskem cerkvenem listu, ki je govorila o silni moralni spačenosti weimarskih prebivalcev. Glede te popačenosti je weimarski list trdil, da izvira še iz dobe, v kateri sta živela v tem mestu Schiller in Goethe. Nemški list sicer ni trdil, da bi bila to nemoralnost zakrivila prav ta dva pesnika s svojimi spisi. A naša «Danica» je to vest presukala in jo porabila v to, da je obdolžila nemoralnosti kar Schillerja samega, ki so ga pri nas v istem času mnogo prevajali. Pisala je: «Tako tedaj celo protestantje spoznajo poslednič, kar mnogi katoličani nočejo, namreč: smertni strup v sladko pisanih bukvah brez keršanskiga duha! Kdo še zmirej v premnozih ušesih bolj šumi in slovi, kakor Šiller. In zdaj — in zdaj nam celo njegovi lastni verci spričujejo, kam de njegovi spisi vlečejo! In tacih pisavcov je legion, ki v sladni obliki mlado serce s strupom napolnujejo.»⁵³ Ker nemški listi niso izrecno označevali, da je to pisala «Zgodnja danica», ampak so samo pisali: «Ein slovenisches Blatt über Schiller und Goethe», je imel doktor Bleiweis za potrebno, da je od svojega lista odločno odklonil ta sum.⁵⁴

Tednik «Pravi Slovénc», listi za podučenje naroda», je bil nekak privaten listič Franceta Malavašiča, ki ga je pisal skoraj vsega urednik sam; pomagali so mu samo nekoliko: z dokaj nezrelimi in okornimi pesmicami Fr. Blažič (Štefan Kociančič), z drobnimi beležkami in življenjepisi slavnih mož dr. Jožef Šubic in pa župnik A. Lipovšek z aktualnimi članki v takrat razpaslem se zamaknjenstvu, ki ga je Lipovšek razlagal z boleznijo živcev in z živalskim magnetizmom (danes bi rekli spiri-tizmom). Malavašič sam je v svojih prispevkih čitateljem svojega lista razlagal, kaj je ustava, jih navduševal za cesarja in podžigal k hrabrosti v vojni, jih opozarjal v

⁵³ Zgodnja danica z dne 13. septembra 1855, str. 156.

⁵⁴ Novice z dne 3. oktobra 1855, str. 316.

poljudnih člankih na slabe strani, razvade in napake ljudstva v gmotnem in duševnem življenju. Ta Prešernov in Vrazov prijatelj je bil svojevrsten konservativec, danes bi rekli «starin», a reakcionarec ni bil. V enem svojih člankov je pisal: «Omikani narodi pa imajo vsi le eno prizadevanje, to je, po svobodi. Kadar bodo vsi narodi svobodni, takrat bodo eden družiga umeli, čislali in ljubili in njih sreča bo že tukaj na zemlji nebeški slaj imela . . . Ako pa hoče narod željo svobode imeti . . . mu je treba omike; samo neomikani narodi so sužni . . . Omiko pa zamore narprej le iz svojiga lastniga jezika, ali z družimi besedami, iz izobraženosti svoje narodnosti zajeti . . . Absolutno vladarstvo Meternihovo je pač dobro vedlo, de narodi po svobodi hrepené, če so omikani, in de svojo omiko samo iz lastniga jezika zamorejo zajeti. Zateral je tedaj jezik in z njim narodnost.» Sedaj je absolutizem padel. Za časa njegove vlade so bili naši jerobi Nemci in to bi še zdaj radi ostali, češ: «Slavenski narodi so v stari kopitariji predalječ zad ostali, in njih jezik in narodnost se zamore samo v nemšini otesati in omikati.» Tako govoré, ker ne poznajo izvirne kreposti slovanske narodnosti, ki «bo z božjo pomočjo tudi v domačim duhu dozorela . . . ustava nam je dodeljena . . . Treba nam ne bo rusovske podpore, ktere se Nemci tako silno bojé. Vest, de imamo vsi enake pravice, vest, de smo vsi udje edine nerazdeljive mogočne Avstrie, bo serca raznih jezikov in narodov vpokojila, spravila in zedinila. In potem bo veliki stolp dozidan in sreča ljudi bo v nebesa segala.»⁵⁵

Od tedanjih mladih narodnih entuziastov je Mala-vašiča ločila tista predmarčna narodna zmernost in spravljalnost z Nemci, v kateri je za časa meddobja med «Kranjsko čbelico» in «Novicami» v lepi slogi z Nemci in z nemški pišočimi kranjskimi literati slovstveno deloval za slovensko duševnost v naših pokrajinskih nemških listih («Illyrisches Blatt», «Carniolia» itd.). V svojem

⁵⁵ Pravi Slovenec 1849, str. 47, 50 in 57.

lističu je svaril pred narodnim fanatizmom ali «domišljivostjo», češ: «Domišljivost je nevarna, ker ravno zavoljo pomanjkanja spoznanja družbinskih razmér od djanske strani marsiktera napáka kaj umniga in pametniga spodrine, marsikaj že v kali zamorí, kar bi se bilo sicer sčasama lepo razvilo in razcvetelo. In taka se je posebno v Ljubljani in marsikje po Slovenskim godila; marsikaj se je z negodnim vekanjem že v kali zaterlo, kar bi bilo v kratkim krepke korenine dobilo. Ljudjé niso bili pripravljeni za nagle napade časa; in kako so se pripravljali te napade spoznavati in presojevati? Ali morde s tem, de so hotli nekteri vse s korenino izrovati, kar ni bilo po njih kopitu prirezano? Ali morde s tem, de so ljudjé, ki še sami sebi niso kos bili, vse iz med sebe iztirati hotli. kar ni po njih pišali plesalo? Ali morde s tem, de so hotli ljudjé, ki se še sami niso dobro zavedli, drugim misionarji biti, in jih hotli v srenje svojih izvoljenh vzeti, če so se jim vdali, — če pa ne, jih z nemškutarskim plajšem ogernjene ljudstvu na ogled postavili? Nemškutar! nemškutar! je bilo hripovo vpitje... In kdo bo tajil, de je tako gnjusobno spreobračanje nevednih naši narodni omiki ravno v glavnim mestu Slovincov več škode prineslo, kakor slana pomladanjimu cvetju?»⁵⁶

Kako daleč je šla Malavašičeva spravljljivost, kar se tiče domačih Nemcev, se razvidi iz tega, da je mož z vidnim dopadenjem ponatisnil za te kroge značilno Povhovo pesem iz lista celjskega Konjška, ki se je v eni kitici glasila takole:

«Kak srečni smo mi brati
 In schöner Steiermark!
 Nam hud'ga ni se bati,
 Die Einheit macht uns stark» itd.

K ponatisku te polutanske popevke v «Pravem Slovincu» je pristavil Malavašič naslednjo opombo: «Slovenske novine prinesejo v svojim 34. listu lepo pesmico ‚Enakopravnost‘, iz ktere tako spravljljiv duh dije, de se ne

⁵⁶ Pravi Slovenec z dne 3. septembra 1849, str. 25.

moremo zderžati, jo tukaj ponatisniti in posebno marsikteremu 'udriharju' na serce položiti.»⁵⁷

Malavašičev «Pravi Slovenec» je nosil vdano, lojalno signaturo do Avstrije in vladarske hiše, a vladni podrepnik ni bil. To se vidi že iz tega, da je prvi med slovenskimi časniki protestiral zoper politične vohune začenjajoče se reakcije, ko je pisal: «V Ljubljani zlo mermrajo in godernajo, ker se je neki veliko posluhcov (Naderer) oživilo. — Sila je res v pokojnim mestu take Sedelnickove lovce plačevati, kjer je več družih bolj poštenih reči še treba vpeljati, kakor, postavim, za boljši svitlobo po noči nekoliko bolj poskerbeti!»⁵⁸

S politiko se list že spočetka ni bog ve kaj ukvarjal. Po oktroirani ustavi pa se je te nevarne točke načelno zdrževal, ko je naznanil v «Povabilu» na naročbo: «Sostavki bodo v dosadanji obliki besede pisani, tode politiških zadev ne bodo več pretresovali, ampak se zgol z rečmi pečali, ktere samo omiko naroda, njegoviga jezika in slovstva utičejo.»⁵⁹ Malo kasneje je urednik ta program še razširil, ko je naznanjal: «Politiških reči se bomo prihodnje čisto zderžali; namesto politiških se bomo pa bolj šolstva, slovstva, kmetijstva, zgodovinstva itd. deržali . . .»⁶⁰

Kar se tiče jezika, ki ga je pisal, je tvoril Malavašičev list pravo pravcato izjemo v tedanji slovenski publicistiki. Medtem ko so namreč vsi tedanji slovenski listi dovoljevali svojim sotrudnikom, da so po svojem rodnem narečju jezikovno barvali svoje dopise in prispevke, in medtem ko so «Slovenija», «Vedež» in «Slovenska bčela» navadno precej nesistematično, redkeje po načelih Majarjevih «Pravil» mešali slovenščino z «ilirščino», je Malavašič, nekdanji Vrazov privatni korespondent, izjavljal že v prvi številki: «De se uredništvo vsaki zaméri ógne, raglasi tukaj enkrat za vselej, de bo vedno v narečju,

⁵⁷ Pravi Slovenec z dne 5. septembra 1849, str. 207.

⁵⁸ Pravi Slovenec z dne 29. januarja 1849, str. 24.

⁵⁹ Pravi Slovenec z dne 4. junija 1849, str. 109.

⁶⁰ Pravi Slovenec z dne 25. junija 1849, str. 128.

kakoršno se v prvem listu bere, pisalo, ker je to naša narveči potreba, de si le eno samo Slovensko narečje kot pisarsko narečje zberemo. Edinost je prva pogodba našiga narodniga omikanja.»⁶¹

Posebna znamka in zasluga «Pravega Slovenca» je bila vrhu tega za tiste čase dokaj skrbna in podrobna kritika, s katero je Malavašič spremljal vse tedanje slovenske literarne pojave. Za zgodovinarja slovenske literarne kritike tvori ta skromni privatni Malavašičev listič svojevrsten sodobni unicum. Ocenil je Malavašič — eden med prvimi — precej obširno — seveda v smislu svoje in časovne miselnosti — Koseskega in Prešerna, ob čigar smrti je zaman predlagal, naj bi se pesniku v čast izdal «Slovensk spomenjik (Album), h katerimu bi se vsi domorodni pesniki in drugi pisavci svoje izdelke pri- nesti povabili».⁶² Malavašič je napisal v svojem listu tudi prav pregleden sestavek o nabirateljih ljudskih pesmi na Slovenskem. Ob priliki nekega dopisa v «Sloveniji», ki je tožil, «de je silno težko, po kupčevavcih bukev slovenske in slovanske bukve sploh dobivati», je predlagal: 1) ustanovitev «dobrih, današnji dobi primerjenih narodnih šol»; 2) pridobitev dobrih učiteljev in izdajo dobrih učbenikov. («Bukve za začetne šole v narečju spisati, katero bi bilo mladosti vsaciga kraja umevno, une za srednje šole v slovenskim kniževnim jeziku izdelati . . . Eno jezikoslovsko pravilo bi moglo biti vsacimu sveto pravilo in kmalo bi se ediniga slovenskiga narečja veselili, in ne imeli bi toliko narečij, kolikor pisavcov. Te bukve bi pa mogle biti v čistoslovenskim jeziku, kolikor je mogoče, pisane; in še le v vikših šolah nej bi se jezikoslovje družih Slovanov učilo.») Nadalje je svetoval: 3) «vsak tiskopis v časopisih po pravici in resnici pretresati in razsojevati in ga obširno razglaševati; 4) de se kupčevavci z bukvami in njih založniki vsih slovenskih mest poprijaznijo, eden družiga podperajo in za razpošiljanje bukev skerbé», in končno 5) «de se v vsakim slo-

⁶¹ Pravi Slovenec z dne 1. januarja 1849, str. 4.

⁶² Pravi Slovenec z dne 19. februarja 1849, str. 40.

venskim mestu vsaj en kupčevavec bukev zaloge in prodajstva slovanskih bukev vsih narodov loti.»⁶³ za kar se je potem tudi hkrati ponudil ljubljanski knjigotržec Giontini.

Malavašičev «Pravi Slovenec» je prenehal izhajati že konec prvega leta s priznanjem, da «je imel malo prejemnikov». Kljub temu je urednik trdil: «Nehal bo, ne ker je imel malo prejemnikov, ne ker je imel malo pomočnikov, ampak ker bi vrednik zavoljo družih opravkov s časom ne mogel izhajati.»⁶⁴ Pravi vzrok za to, da je moral urednik in izdajatelj ustaviti izdajo lista, pa je bil v tej okoliščini, da so mu ves čas izhajanja nasprotovali mladini, zbrani okrog «Slovenije», posebno pa Cigale, s katerim se je Malavašič nekaterikrat pričkal. Vzrok nesoglasja bi se dal razlagati že iz raznih točk Malavašičevega narodno-kulturnega, gori obrazloženega programa in njegovega uveljavljanja glede na odnos do drugorodcev v deželi. Dopisnik z Dunaja, znani mladi pesnik Jeriša, je v nekem dopisu «Sloveniji» stavil Malavašiča naravnost v isto vrsto z nemškutarji okrog «Laibacherice».⁶⁵

Neposredno priliko za pričkanje med obema listoma je dal Malavašič sam s tem, da je natisnil v svojem lističu dne 12. februarja 1849 pod naslovom «Pamet in napad» dopis župnika Lipovška, v katerem ta pripoveduje, da je v njegovi župniji neki «brihten kmet» nagovoril kmete, da so se naročili na «Slovenijo» (baje zaradi njenih «velikih črk»): «Pridno jim jo je v začetku prebiral, ali ker ga nihče poslušati ni hotel in ker se je že tudi sam brati naveličal: ‚ker nič umel ni‘, je ‚veliko Slovenijo‘ več tednov na pošti in sadaj čisto v miru počivati pustil.» Nato pristavlja Lipovšek, da kmetje, ki že tako čitajo «Slovenijo» — «kmalo misliti začnejo (kot Madžarje), de razun Slovenca ni človeka». «Slovenija» je na ta napad odgovorila kratko in s suverenega viška: «Čast je od nekterih ljudi in v nekterih časopisih pohvaljen biti. Za-

⁶³ Pravi Slovenec z dne 2. julija 1849, str. 135.

⁶⁴ Pravi Slovenec z dne 24. decembra 1849, str. 333.

⁶⁵ Slovenija z dne 11. decembra 1849, str. 395.

torej je Slovenija zlo hvaležna gospodu magnetizerju z imenam Lipovšek, de je v Pravimu Slovencu ni pohvalil.»⁶⁶ Vrhu tega je nekdo (najbrž iz kroga «Slovenije») v praškem listu «Slavische Centralblätter» označil Malavašiča za ultra-črnožoltneža. Na vse to je odgovoril Malavašič, da so «tako imenovani Slovenci od tal do temena» slabši od Nemcev in nemškutarjev; «kosček kruha, ki si ga kdo zasluži, jim je že štór, nad katerim se spodtikajo, zavoljo kteriga se jim tisti, ki ga je deležen postal, ves schwarzgelb in, Bog ve, kaj še zdi . . .»⁶⁷

Docela in definitivno pa se je bil Malavašič zameril «Sloveniji», ker je bil za knjigotržca Giontinija najbrž zaradi koščka kruha prevedel neke «imenitne prerokbe zamaknjene Marije Štifel», in to kljub temu, da je skoraj nato sam v svojem listu nastopal zoper vražarstvo. Tudi okoliščina, da je Malavašiča («einen Junggesellen mit lobenswerthen Bemühungen») hvalila «Grazer Zeitung»,⁶⁸ je povzročala pri mladinih hudo kri. Zadnji razlog razgovoru med obema listoma pa je dalo dejstvo, da se je Malavašič v neki svoji pesmi obregnil ob nekega pesnika Matevža — Matevž Cigale je pesem vzel na svoj rovaš — v drugi pesmi pa ob «ilirsko» mešanico nekaterih dopisnikov «Slovenije», in nazadnje je morebiti tudi to zavilo listu vrat, ker se je bil njegov urednik sprl s tiskarjem Blasnikom zaradi izdaje nameravanega almanaha «Kolednika».

«Slavjansko društvo» v Trstu, v katerem so se združeno in v najlepši slogi politično izobraževali in rodoljubno zabavali tržaški Slovenci, Hrvatje in Srbi, je začelo meseca marca 1849 izdajati v smislu svojih pravil «mesečni časopis»: «*Slavjanski rodoljub*». List je izhajal v slovenščini z vzporednimi «ilirskimi» prevodi istega besedila. Urejeval ga je tamkajšnji carinski uradnik Ivan Cerer, ki je bil po skorajšnjem odstopu prvega predsednika Jovana Vesela-Koseskega tudi predsednik in

⁶⁶ Slovenija z dne 13. februarja 1849, str. 51.

⁶⁷ Pravi Slovenec z dne 23. aprila 1849, str. 82.

⁶⁸ Slovenija z dne 27. aprila 1849, str. 134.

sploh duša tega tržaškega društva. «Slavjanski rodoljub» je prinašal zborne nagovore društvenih funkcionarjev, se potegoval v člankih za to, da se Istra pritegne v skupno avstrijsko carinsko ozemlje, popisoval je razmerje tržaških slovenskih okoličanov do mesta v gmotnem in duševnem pogledu ter se zavzemal za slovenske okoličanske šole in uradovanje v slovenskem jeziku. «Slavjanski rodoljub» ni izhajal dolgo, zakaj že v 5. (julijski) številki je javil urednik naročnikom in čitateljem: «Pričijoči list bo mende predzadnji tega časopisa, kateri bo z mescam Avgustam pojenjal, dokler se bo Slavjansko društvo pri volji in moči čutilo, vlastniga urednika najeti.» Iz te uredniške opombe je sklepal Fr. Malavašič.⁶⁹ «Misel bi nas skorej začela obhajati, de celo društvo slabí, in to misel v nas vterduje sum, de se društvo pri volji ne čuti. — Ali mar tudi nad tem društvam, ki je toliko upanja, toliko sadú obetalo, sovražna usoda z raznovoljnostjo družbenikov vlada?»

Urednik Cerer je bil po njegovih lastnih besedah «od nog do glave v opravkih zakopan», zategadelj je društvu predlagal samostojno nastavljenega in plačanega urednika, ki bi lahko svoje delo posvetil samo listu; mož je vrhu tega bolehal in skoraj nato umrl. In list je zares prenehal s 6. (avgustovo) številko.

Za Cererjem je v društvo, ki je tudi samo bolehalo na vseh otroških boleznih mladega udruženja, prinesel nekaj življenja duhovnik in vodja slovenskega ljudskega šolstva v Trstu, koroški Slovenec Simon Rudmaš; on je tudi v marcu 1850 obnovil društveni mesečnik pod izpremenjenim naslovom: «*Jadranski Slavjan*. Podučivni list v raznih ljudstvu koristnih rečeh», nekaj poskus prve slovenske revije v zvezkih po tri pole. Tudi ta list izpremenjene redakcije je prinašal v prvi vrsti zborne nagovore Rudmaša, podpredsednika društva, in razne članke, ki so obravnavali aktualna krajevna vprašanja tržaških Slovencev. Sotrudnikov je imel malo. V tem pogledu je Rudmaš

⁶⁹ Pravi Slovenec z dne 15. avgusta 1849, str. 182.

milo tožil: «Časnik, ki ime društva na čelu nosi, in po društvu izhaja, bi ne smel le sestavke štirih al' petih pisateljev obsegati. Nadjali smo se pripomoči od zunaj; je dobivamo nekoliko, pa vendar ne, kolikor je potrebu-jemo.» Bodril je člane društva, da naj izmed njih sode-luje «vsak, ki le nekoliko pero rabiti ve».⁷⁰ Trudil se je, da bi pomnožil že po pokojnem Cererju započeto zbirko denarja, iz katere naj bi se plačeval samostojen urednik: «Obstojmo si le, de nismo pisarenja vajeni, in de nam v maternim jeziku pero ne teče tako ročno, de pa tudi, ko vsak kako posebno službo, kake neodložljive opravila ima, k temu pri vsi dobri volji še časa ali po-trebna vremena neimamo.»⁷¹

V razločku s svojim prednikom «Slavjanskim rodolju-bom» je prinašal ta list slovenske in «ilirske» prispevke brez prevodov. Predmeti, ki jih je obravnaval, so bili: po-litika, šolstvo, zgodovina, domoznanstvo, trgovina, na-rodna medicina, iz leposlovja pa je prinašal včasih po kakšno pesem. Najmarljivejši slovenski sotrudniki so bili: Rudmaš, Ivan Macun in tržaški prošt in zgodovinar Mihael Verne. «Ilirske» članke so pisali German Ange-lić, predsednik društva, dalje dr. Stojković, zdravnik Ferdo Šporer in pesnik Ilija Gromović Sriemac. — Kar se ver-skih vprašanj tiče, je bil list ljudsko-konservativen. Pisal je n. pr. v junijski številki: «Nemške vednosti, kakor vi-soko so gnane, niso pripravne, nas osrečiti. Znanosti in vednosti ne smejo dušnega miru podkopavati, ne smejo sv. vere rušiti . . . nočemo, da se nemška nevera med Slavjane razseja . . . Diesterwegov ‚Wegweiser‘ je nam sicer priporočen, pa Bog daj, da bi se njegove vero-slovne načela med Slavjani nikjer ne vkoreninila.»⁷² Pač pa se je v listu društveni predsednik Angelić potezal za uvedbo slovanskega bogoslužja, izhajajoč s stališča, da je v cerkvi kot bogoslužnem prostoru jezik silo važna stvar: «Ovaj je upravo kanal, kojim cèrkva različita spa-

⁷⁰ Jadranski Slavjan, mesca Junja 1850, str. 74.

⁷¹ Jadranski Slavjan, mesca Marca 1850, str. 4.

⁷² Jadranski Slavjan, mesca Junja 1850, str. 77.

sonosna sredstva oživotvara i tako cilju svome postojano vodi. Bez njega ostala bi ona nediejstvitelna, mǔrtva . . . pri tolikim i tolikim sveštenodiejstvijama zbog neznanja cǔrkvenoga latinskog jezika puk je gluh! . . . Svakoj cǔrkvi svoj, pak i slavenskoj slavenski jezik.»

V političnem pogledu pa je bila južnoslovanska družba ob sinjem Jadranu jako skromna, malodane vladna. O tem prav značilno priča nekako programatično «Odperto pismo», ki ga je takoj v 1. številki priobčil brez oporekanja drugih sotrudnikov neki Blažir, najbrž začasni blagajnik društva Blažič. V njem je izvajal: «Po Ferdinandu smo prednika, po Francu Jožefu odrešenika prejeli . . . Deržavna ustava nam je političko svobodnost . . . zagotovila . . . Kmet je sadaj popolnoma gospodar lastniga zemljiša . . . Soseskam je samosvojnost v notranjih zadevah dovoljena . . . Opravila novih sodnistev bodo očitne in ustne . . . Narodna straža čuje za varnost domovine . . . Začeli so že učiti po šolah slavjanski jezik, in učiti ga bodo morali tudi po uradah. Colna meja v sredi vesolne carevine bo skoraj minula . . . Najdlji smo torej pot v prosto in boljši živetje . . . Kar nam je presvetli Car obljubil, bo tudi spolnjeno . . . Trudijo se nekteri v Vašim duhu želje obuditi . . . ktere se pa per ti priči dopolniti ne morejo . . . 1) De naj se posameznim deželam vesolne Avstrie veči oblast in samosvojnost dovoli . . . Napaka taciga sveta je pač jasna . . . Carja mora obilna moč sredne vlade podpirati, ker brez nje bi serce monarhije v kratkim počilo . . . Jadranski Slavjan Vam torej serčni svet daje, s tem, kar je mili Car vsem deželam odmeril, zadovoljni biti . . . 2) De bi materni jezik v slavjanskih dezelah vse pravice imel, ktere ima nemški v nemških, taljanski v taljanski itd. . . . Naš jezik je bil dosorej silno zanemarjen . . . kdor svojo domovino zares ljubi in slavjanske šole jaderno osnovane in vpeljane viditi želi, naj rajši, namesto de bi carsko vladarstvo nevolje v dopolnjenju ustavnih pravic natolcoval, dostojne knjige zložiti si prizadeva . . . (tudi) se nam spodobno zdi, de naj nemški jezik uradni jezik po carstvenih uradah ostane, kakor dosorej bil . . .

po deželnih in soseskih uradah in pisarnicah . . . naj se v tajistimu jeziku dela opravljajo, kteriga večina dežele al soseske govori . . . 3) De se ima Avstria nemški zvezi odreči . . . Kdor Avstrio, njeno prihodnost, mogočnost in čast pred vsim ljubi, ne bo nikdar take svete med ljudstvo raztrosoval . . . v našim sercu so žive želje, de bi ne samo Ne(m)ško, ampak tudi Ruska carevina in Italia v tesno prijateljsko zavezo z Avstrio stopile, de bi vender enkrat mogoče bilo . . . meje komunizmu in socializmu krepko obvarovati, in poslednjič slavjanske kristjane iz terde sužnosti nevernih Turčinov za vekomaj rešiti.»⁷³

Kljub tem političnim načelom, ki se niso niti za las razločevala od Melcerjevih nazorov v uradnem «Ljubljanskem časniku», ni noben slovenski list niti prikrito polemiziral z «Jadranskim Slavjanom». Vsi so ga hvalili in skrbno negovali, seveda v prvi vrsti kot šibko, skromno rastlinico na oknu, ki je odpiralo Slovincem razgled v široki svet, čeprav je zelenela zaenkrat še docela pod žarki dunajskega sonca. Iz te okoliščine se dá morebiti razlagati, da se je smelo tržaško «Slavjansko društvo» v teh časih pripravljajoče se vladne reakcije s politiko dlje časa baviti kakor katero koli drugo slovensko društvo. Z odpravo ustave pa je moralo tudi to društvo razpasti, medtem ko je njegovo glasilo utihnilo že v drugi polovici leta 1850., po odhodu Simona Rudmaša, ki je postal nadzornik slovenskih ljudskih šol na Koroškem.

Med listi, ki so nastali na Slovenskem po marčni revoluciji in se ukvarjali s politiko, bi bilo še omeniti v dolenskem Novem mestu leta 1848. nekaj časa izhajajoči listič, lokalno glasilo slovenskih interesov v nemškem jeziku: «*Sloveniens Blatt*». Njegov urednik Fr. Polak, o katerem pripoveduje Janez Trdina, da je bil dober rodoljub, je skušal v nemškem jeziku izpodbujati slovensko ponemčeno inteligenco k domoljubju. Znatnejšega pomena pa ta kratkotrajni pokrajinski listič ni imel. Komisar iz dolenske Mirne, Kersnik, se je izrazil v «Novicah» proti

⁷³ *Jadranski Slavjan*, mesca Marca 1850, str. 6.

izdajanju takega lista v nemškem jeziku, medtem ko se je dr. Bleiweis v svojem pristavku k njegovemu dopisu odločno izrekel za to, «de imamo tudi nekaj nemških časopisov, ki se potegujejo za domorodne reči zoper toliko trumo sovražnikov».⁷⁴

*

Kaj veselo je začelo po «pomladi narodov» kliti javno življenje pri Slovencih. Toda časovno razpoloženje in pa okoliščina, da se do tistih dob Slovenci v množicah niso zavedali kot narod in je ta zavest šele sedaj kar nenadoma vzplamtela, ta dva faktorja sta povzročila, da se je večina naših takratnih javno nastopajočih sil usmerila bolj v politično in publicistično smer kakor v *literarno* in *umetnostno*. Duh časa je bil bojevit: inter arma silent Musae. Boril se je takrat šele vzbujeni narod za primitivne državljanske, narodne in življenjske pogoje, predvsem za koristnostna vprašanja, ki so prišla po padcu absolutizma kar vsa naenkrat na debato. Ta javna razprava je zanimala slednjega človeka in zahtevala od njega, da je v nji zavzel svoje stališče. Dotlej je bila slovenska duševnost skrita strujica, ki je tekla v tenkem curku, v osamljenih glavah nekaterih izbrancev naroda. Zanimanje za slovensko duševnost in kulturo je bilo do leta 1848. akademično. Oklepalo se je politično nenevarne poezije in nekaterih znanstvenih ved (zlasti jezikoslovja in narodopisja). Osamljen je v sferah poezije zableščal kakor meteor na nočnem nebu naš največji pesniški genij — Prešeren; svetil je sebi in svojim maloštevilnim sobratom duha, ki so se med seboj pogosto značilno imenovali — «slaviste». to se pravi ljubitelje, amaterje slovenščine, nekega področja duševne delavnosti, ki je bilo skrito in ni tvorilo splošnega torišča. Leta 1848. je stopil na pozornico slovenski narod kot tak; v ustih vsakogar je bila beseda: narodnost. V obseg narodnosti pa ne spadata samo politična in etnična zavest, ampak tudi jezik in vsi duševni zakladi, položeni v njegovo izrazno formo kakor v dragoceno, od

⁷⁴ Novice z dne 7. junija 1848, str. 94.

davnine podedovano posodo. Med temi jezikovnimi zakladi pa ima leposlovje najvišjo ceno.

Bila je velika, usodepolna škoda, naravnost narodna nesreča za Slovence, da je bil njihov narodni genij pod predmarčnim pritiskom in v naši domači «Arab'je pušavi» v štiridesetih letih onemel in umrl v dobi največjega vrveža. A Prešernu enakovrednega pesniškega naslednika, ki bi bil mogel dati časovnemu, sedaj ne več samo svojemu, ampak že občnarodnemu vretju mladega vina večno umetniško posodo, nam usoda ni naklonila. V splošni procesiji na rame dvignjena skrinja zaveze, «narodnost», je potrebovala vsebine tudi v predalčku za umetnost. In ker ni bilo pravih biserov in draguljev, smo pokladali v ta predal tudi imitacije, ki niso bile izoblikovane v osrčju resničnih pesnikov, ampak v spekulaciji dobro mislečih rodoljubov, n. pr. Koseskega, njegovih tovarišev v verzifikaciji in v razvnetem možganju lepoto vedno ljubeče, torej umetniško amaterske. To so bili izumetničeni izdelki, ne pa seveda umetniški živi stvori. Rodili sta jih dobra volja in zavest potrebe, da se napolni tudi ta predal, ni pa jih spočental umetniški gon.

Kako živo se je čutila ta potreba in kako je prav iz tega občutka potrebe nastajala naša takratna «lepa» literatura, nam priča Trdinov dopis «Ljubljanskemu časniku», v katerem čitamo med drugimi tudi naslednje besede: Kakor voda ribi, tako je literatura potrebna narodu. da mu duh ne zamrje. Duševni razvitek gre s telesnim eno pot. Slovani so se že leta 1848. telesno sijajno držali, zdaj «de bi tudi na dušnih pridelkih tako bogati postali, kakor so na delih telesne moči po taljanskih in madjarskih boriših svet s čudenjem napolnili . . . Ne more se reči, de nismo mi pred sušcam clo nič literature imeli . . . pa bilo je malo duha izvirnosti in življenja.» Leta 1848. so ovire padle. «Popred so slovenski pisatelji malo prijatelov in malo bravcov imeli, pa zdaj ne prešinuje narodni duh samo nekterih, zdaj prešinuje celi narod in slasti mladino. Goreče bere ona dela domače literature in gotovo smemo dočakovati, de bo ona to literaturo v svojim

času podperala, jo obogatila in v kratkim na tisto stopnjo postavila, de se bo s slovstvi družih narodov pomeriti smela. Napót, ki so predmarcarskim učenim protili, ne bo imela. Mladina se zdaj slovnice v šoli uči in bo tedej jezik dobro umela in prav pisala.»⁷⁵

S kakšno vnemo so se bili takrat vpregli v literarni voz nekateri starejši pisatelji — ti zlasti s prevodi — in skoraj vsa nadarjenejša mladina — ta z izvirnimi spiski, osnovanimi na podlagi ljudskega pripovedovanja — o tem nam izpričuje Trdina v istem listu: Slovenska literatura je pred letom 1848. le slabo uspevala. Poprej so se «le posamezni možje s slovenščino ubijali in vse je bilo z eno besedo omamljeno in brez življenja. Večidel se je predstavljalo . . . Zdaj prešine pa ogenj sušca serca Slovanov . . . Zdaj so Slovenci v sami sebe pogledali in so zaklad lastnih misli razodevati začeli. Opustilo se je zdaj ptuje in domače se je gojilo in likalo . . . Od vsih krajev slišimo, de se slovenski pisarji o spisevanju izverstnih bukev trudijo. Pred vsimi nam je bilo prijetno čuti, de bo naš slavni Koseski svoje zlate pesmi, katerih je že zelo veliko, v kakih treh zvezkih natisniti dal. To bo zares eno nar imenitniših ne le slovenskih ampak sploh slovanskih del. Slišimo tudi, de g. Robida zemljopis Avstrije piše, de se g. Kastelic na izdajo noviga tečaja Čebelic pripravlja, de g. Poženčan slovensko zgodovino spisuje, de g. Podgorski zelo imenitno junaško pesem vojno Igorja iz Ruskiga prestavlja, de se tudi mnogo iger iz nemškiga in češkiga potolmačuje, nekaj se jih pa tudi izvirnih dela. Veliko gospodov pa še omenili nismo, od katerih se ravno tako sliši, de to in uno pišejo.»⁷⁶

Narodni duh — vladar časa — je po Trdinovih besedah prešinjal «slasti mladino», in v prvi vrsti od mladine je bilo pričakovati, da bo ona domačo «literaturo v svojim času podperala, jo obogatila». Zato je umevno, da je prvi skromni leposlovni listič, ki je začel od 6. julija 1848

⁷⁵ Ljubljanski časnik z dne 5. julija 1850, str. 109.

⁷⁶ Ljubljanski časnik z dne 26. julija 1850, str. 154.

dalje izhajati v Ljubljani, pisala mladina in da je bil posvečen in namenjen nežni mladosti. Imenoval se je «Vedež» s podnaslovom: «Časopis za mladost sploh, pa tudi za odraslene proste ljudi. Vredován od Janeza Navratila . . . uda slovenskiga društva». Urednik je v 1. številu na ta način razložil program lista, da je dejal, da bo sicer «Vedež morebiti tudi kej taciga povedal, kar bo tudi marsikteriga odrasleniga veselilo, pred vsim pa za šolsko mladost pisal, da se bo čedalje bolj jezika vadila». K temu pa je še pristavil: «Kmalo se ga bote morebiti v šolah učili.»

«Vedež» je prinašal kratke prigodbice, «istorijce», poučne, moralistične in moralizujuče vsebine — tisto tipično osnovnošolsko čtivo, s kakršnim prav do današnjih dni operira naša začetna pedagogika. Že naslovi so podobni zavzdignjenemu prstu: «Moliti ne odlašaj!» (Valjavec), «Ne muči živál!» (Sveteč), «Lagáti ne!» (Praprotnik), «Molitev pomaga» (Valjavec), «Plačilo milosrčnosti» (Valjavec), «Po hudi tovaršiji rada glava boli» (Valjavec), «Kaznovano terpinčenje živál» (Cegnar), «Vkradene jajca» Krištofa Schmida — kratko in malo: same «šmidijade» z lepim in koristnim naukom na koncu. List, ki je pričel v poletju prevratnega leta izhajati v Ljubljani pri Rozaliji Egerjevi, ki ni imela petita v gajici (tega pa je tiskarica nemudno naročila iz Prage), začenja od dne 16. septembra 1848 dalje po prejemu petitnih gajičnih črk prinašati tudi pesmice. Kot prva je izšla Valjavčeva pesem: «Molitev uslišana» s pristavkom uredništva: «Lepa hvala, mladi, rojeni pesnik! za lépo pesmico. Prosimo še za več takih.» Kot druga je izšla Jeranova pesem: «Fantič in limbar», v kateri deček nagovarja lilijo:

«O limbar, limbarček preblagi,
Naukov lepih tron!»

A tudi lilija uči dečka, naj se lepo Bogu «v roke dá». Splošno se mora reči, da v tem prvem slovenskem leposlovnem listu uči in pridiguje vsa priroda: tako živali v Praprotnikovih basnih kakor rastline in drevje v Jera-

novih in Valjavčevih pesmicah. V Valjavčevem stihotvoru «Deček pod drevesam» daje drevo otroku tale nauk:

«Poslušaj duhovnov, učiteljev uk,
De bodeš živélo, srečno brez muk.»

V drugem letniku začne Navratil — najbrž zaradi nedostajanja izvirnih pesmi — ponatiskovati takrat že splošno znane popevke: Potočnikovo «Zvonikarjevo», Slomškov «Veselja dom», Strelovega «Popotnika», Huberjev «Otok bleški» itd. Naglo je torej nastopila suša pri mladih pesnikih, ki jih ni gnal notranji pesniški ogenj, marveč zgolj vnanja domorodna vnema. «Tak se zažene. se pozneje vstavi mladenič» . . . In res spodbuja Navratil dne 14. februarja 1850 «gospode učence péte in višjih šol v Ljublani in zunaj Ljublane, ki kaj pevske žile v sebi čutijo, se v slovenskem pesništvu poskusiti in poskušati». Stavi jim za zgled dijaka Valjavca, zraven pa jim zabičuje, da morajo pesmi biti «nedolžne in učencem celo naj nižje šole primerjene». Na koncu tretjega letnika priobčuje urednik že najbolj zelene dijaške verzificirane poskuse — pravo otroško jecljanje — s pristavkom: «Če prav včasih kaj overžemo, ni treba nehati. Vsak hip ni vgoden, pesmi duhtati.»⁷⁷

Današnja literarno-zgodovinska sodba o Navratilovem «Vedežu» bi bila, da je bil ta prvi slovenski leposlovni listič v beletrističnem pogledu nekaka začetna ljudska šola. Edini gladki in še danes nekoliko užitni pesmici sta: Svetčevo «Dobro jutro» («Lahno gine — Groza tmine, — Petelina glas — Drami tiho vas: — Dobro jutro!») in pa znana Valjavčeva verzificirana povestica «Ovsenjaka» («Stoji, stoji tam beli grad, — V tem gradu gospodičič mlad . . .»).

Z literarno kritiko se Navratilov list ni ukvarjal. Pri našal je sicer kratke informativne življenjepise Vodnika, Kopitarja, škofa Slatkonje, Valvasorja in Čopa, ocenil pa je edino Tomanove «Glase domorodne» z naslednjimi slavospevnimi besedami: «Pesmi so takó gladke, takó

⁷⁷ Vedež, 1850, str. 385.

mile, takó polne pevskega duhá, de si bodo gotovo dopadaje vse domoljubov zadobile.»⁷⁸

Večjega pomena je bil «Vedež» v pedagoškem pogledu, ne toliko s svojo vsiljivo omledno moralistiko, kolikor z Navratilovimi pogovori, v katerih učitelj učence uči spoznavati prirodne prikazni, šiba abotne vraže in ljudsko prazno vero. Popisuje tudi različne živali s pridodanimi podobami. Praktično pedagoško vrednost so imeli tudi vzorci pisem, ki jih je v listu priobčeval znani šolnik Andrej Praprotnik in pozneje izdal v posebni knjižici z naslovom «Spisje».

Zanosno pohvalo je «Vedežu» napisal ob koncu njegovega drugega letnika ognjevitih Jeriša: «... ko mili oče je svoje izročence vodil po nebni višinah, razlagaje umevno jim nebrojno svetilnic visoko namembo, jih vodil po zelenem hramu narave, nje večne zakone in vzroke premen jim razklada. On jih je vodil po tratih, kjer ti nedolžna šala pisane vence spleta, in jih vodil po veličanskih planinah, kjer modrost zlate nauke deli. O sterminah je varoval jih strašnega pada, v temoti je luč jim vižavno prižigal. V mičnih obrazih jim kazal je vedno zmago kreposti, v živečnih izgledih jih opominjal pred opačenostjo...»⁷⁹ Tudi Janežič je na vso moč še v prihodnjem letu hvalil Navratilov listič, češ: «Vedež je naj izverstniša knjiga za berilo u naših učivnicah; zakaj ta časopis obseže vse, kar je človeku vedeti treba... Tacih podučivnih, zraven pa tudi kratkočasnih bukev doslej še nismo imeli... Slava mu!»⁸⁰

Te pohvale so bile seveda pretirane, a glede na dejstvo, da je bil «Vedež» naš prvi leposlovni list, časovno umevne. Največji pomen je imel Navratilov «Vedež» pač za razvoj našega literarnega jezika. Urednik je takoj spočetka uvrščal na koncu svojega lista po malih porcijah slovarček takih slovenskih izrazov, s katerimi so se spodrivali v takratni naši govorici najbolj običajni germanizmi. Že v

⁷⁸ Vedež, 1849, str. 80.

⁷⁹ Slovenija z dne 28. decembra 1849, str. 415.

⁸⁰ Slovenska bčela, 1850, str. 61.

3. številni I. letnika je izjavil, da ne uporablja samo kranjskih besed in oblik, da torej piše: da, i ali ino poleg in, s prstom itd. itd. V II. letniku je začel priobčevati «Drobtinice iz slovenske slovnice», ki jih je v III. letniku nadaljeval z izpremenjenim naslovom: «Kratka slovnica slovenskega jezika». V teh sestavkih je izvajal, da se mora slovenski tako pisati, kakor se govori ob Kolpi (bil je sam Belokranjec) in na Notranjskem, ne pa tako, kakor se govori na Gorenjskem in Koroškem; uvajal je pravilno dvojninsko obliko «dve rudeči lici» (namesto takrat običajne oblike «dva rudeča lica»), «naj lepši-a-e» (namesto «nar lepši» za vse tri spole), gen. «lepšega» (nam. «iga»), «Slovincem» (nam. «-am») itd. Kar je predlagal in uvažal Navratil v obsegu in sestavu slovenskega literarnega jezika, je naša poznejša pisava domala vse sprejela.

Drugače pa je storila z idejo, ki jo je imel in predlagal kot nadaljnjo fazo jezikovnega razvoja pri Slovencih — z «ilirsko». Sredi II. letnika «Vedeža» je namreč Navratil nasvetoval «po mislih učenih Slovanov», «da se naj bi mi Slovenci v pisanju čedalje bolj ilirskemu jeziku približevali». Urednik je nameraval to idejo praktično udeležiti tako, da je priobčeval kratke basni v vzporednih «ilirskih» in slovenskih tekstih. Njegovi «ilirski» teksti so bili prav za prav tudi slovenski «z nekoliko ilirskimi oblikami». Izmed teh oblik so se takšne, ki niso izstopale iz bistvenega ustroja slovenščine, kakor n. pr.: «a» (za «pa»), «ostali» (za «drugi»), «sozove» (za «sklič»), «uverava» (za «zagotavlja»), «ostaviti» (za «zapustiti»), pričele po malem uporabljati tudi po drugih slovenskih piscih; takšne pa, ki so bile proti jezikovnim pravilom slovenščine, kakor n. pr.: «pri jednom» (nam. «pri enem»), «može» (nam. «more») itd., se niso uveljavile. Navratilovo «ilirjevanje» — kateremu se je v poznejših 50ih letih mož sam odpovedal in postal eden izmed glavnih utemeljiteljev pristne slovenske, predvsem glagolske dikcije — ni okolnost, da je v listu čimdalje bolj slovnica izpodrivala leposlovje, zraven pa da se je to leposlovje, kolikor ga je bilo ostalo, večidel ponatiskovalo iz «Bčele» in «Ljub. časnika», mo-

goče tudi razlog, ki ga navaja mož sam, češ da je bilo po preteku treh let dobiti «že zadosti slovenskih bukvic za male šole»⁸¹ — vse to je povzročilo, da «je več prejemnikov odstopilo, založnica ni mogla več izhajati» in je — ustavilo izdajo lista. Navratil je nameraval nadaljevati izdajo v svoji založbi, a ni prišel več do tega, najbrž zaradi svoje premestitve na Dunaj. Pozneje je Navratil pisal, da je njegov «Vedež» prenehal edino zavoljo nedostajanja naročnikov.⁸²

Po časovni zaporednosti je bil drugi slovenski lepovedni list Drobničeva «*Slovenska čbela*», berilo za obudo in omiko slovenskega duha», ki je začela izhajati dne 3. januarja 1850 pri tiskarju Jeretinu v Celju. Krog mladih slovenskih idealistov, zbranih na Dunaju ob Cigaletu, je njen pojav na Jeriševa usta navdušeno pozdravil, češ: «Lepoznanskega časopisa nam je Slovencem zlo trebalo. Kdo se bo zmiraj po nevarnem polju politike podil? Kdo ne bi rad se v samotnih urah po zornih planinah domorodne poezije, domačega slovstva, domače zgodovine oziral? Lepoznanski časopis je tudi žlahtna simfonija, ki bo naše mile domorodkinje k darilniku domovine vabila. O da bi ‚Slovenska Čbela‘ marno tudi najpred po slovenskih dobravah letala, da bi najpred med čiste slovenščine nabirala, in če jej tega zmanjka, po drugih slovanskih ravninah manjkajočega poiskala! Z jedno besedo in brez obrazov: Prav serčno želimo, da bi se mični časopis čiste slovenščine v duhu sloge in novega časa deržal!»⁸³

Urednik «Slovenske čbele» same je izjavil v prvi številki, da si je novi časopis izvolil «imenitno in težko nalogo po vsih slovenskih krajih pobirati, kar je koristnega, lepega in ugodnega . . . : čedne pesme, kratke in podučivne pravlice in pripovedi, popise posebno pomnenja vrednih prigodbá in oseb iz slovenske dogodivšine, slovstvene razjasnenja in kar slovensko jezikoslovje sploh zadeva, šolske reči in vse, kar požlahnenje človeškega

⁸¹ Vedež, 1850, str. 407.

⁸² Slovenski glasnik, 1859, zv. IV., str. 151.

⁸³ Slovenija z dne 8. januarja 1850, str. 11.

duha podpira». Drobničeva «Čbela» je torej pri nas prva izoblikovala tip časopisa, ki se je potem ohranil skozi vso prvo dobo našega političnega preroda: na tradicionalnem ljudskem snovanju temelječa beletristika z didaktično poento, domače zgodovinarstvo in šolstvo. Značilna za ta list je neka višja človečanska nota, povzeta iz ideologije prosvetljenih borcev za humane svoboščine — osemindesetletnikov.

Drobničeva «Čbela» je sicer izrecno priznavala, da «se s politiko ne sme pečati»,⁸⁴ vendar ji je rad ušel pogled tudi na to področje, ki je postajalo takrat vedno bolj nevarno. Ker ni mogel in smel naravnost, je govoril njen sotrudnik Résanski (vranski kaplan Simandl) v «prilikah». V prvi takšni «priliki» je izvajal: Lakomni sosed je pripravil imenitno gospo ob vse njeno imetje, da je morala ubožica iti na hrano k svojim poprej podložnim ji kmetom. Takrat pa pride kralj in vrne gospé vse njeno imetje. Sosed se sicer na videz kesa in reče gospé: Saj nimaš svojih sposobnih oskrbnikov. Obdrži torej mene in moje ljudi. Ona to res stori. Pravični kralj odpotuje v daljne kraje. To priložnost porabi lakomnik, se zopet polasti njenega imetja in ji samo to dá na voljo, ali hoče pri njem služiti za deklo. Gospa pa odide rajši zopet med svoje kmete na hrano. — Ta «prilika», ki dokazuje, da so se tudi naši pisci že v prvih letih našega političnega preroda vežbali v umetnosti «pisanja med vrstami», je dokaj prozorno slikala vlogo slovenščine pod jerobstvom nemštva in bi jo bili naši čitatelji razumeli, četudi bi ne bil obešen na koncu spiska takle ključek: «Veči del naše slovenske gospode scer slovenšino spoštuje, pa le u kmetških ustih».⁸⁵

Simandl je priobčil v «Čbeli» še eno takšno, in sicer še bolj prozorno, politično pobarvano «priliko» z naslednjo vsebino: Dva soseda sta imela vsak svoj studenec. Eden njiju gre in zamaši sosedov izvirek, s čimer povzroči, da

⁸⁴ Slovenska čbela, 1850, str. 59.

⁸⁵ Slovenska čbela, 1850, str. 59.

začne teči vsa voda po žili njegovega studenca in da mora hoditi sosed k njemu po vodo. A ta se končno tega nave-
liča in odmaši svoj vir. Pri sosedu krik in vik in očitanje:
nehvaležnež! Fabula docet: «Oj premili, dragi slovenski
moj narod! tvoj sosed je pravdo izgubil, tvoj studenec,
tvoja narodnost ti je povernjena.»⁸⁶

Kar se tiče pesmi, ki jih je nekaj prinesla Drobničeva
«Čbela», se mora o njih reči, da so predstavljale zelo
skromne poskuse, najbolj nezrelo dijaško jecljanje, ki ni
bilo zapeto niti po Koseskem, čigar pesem «Posvečeno
bodi tvoje imé» je urednik ponatisnil iz «Novic», najbrž
kot nekakšen vzor mladim stihotvorcem, sotrudnikom
«Čbele». Kakor je delal Koseski ves čas svojega pesmar-
jenja, tako so tudi nekateri «Čbelini» verzifikatorji po-
skušali prevajati stihe iz tujih literatur. Neki «P. Slove-
nec» se je spravil celo na ljubavno Gjorgjičevo «Kres-
nico», zopet drugi je v prozi preložil «Jaroslava» iz
«Kraljedvorskega rokopisa».

Smisel za narodno izvirno pripovedništvo je hotela
vzbuditi «Čbela» na ta način, da je prinašala ljudske
pravljice in pripovedke, n. pr. pravljico «Nočni lovec
(Slovenska pripoved)», v kateri je avtor z okorno besedo
pripovedoval znan mednarodni pravljичni motiv o «div-
jem lovu». Urednik Drobnič je dodal tej pravljici na-
slednji značilni klic po leposlovju: «Ko bi se vendar tudi
med Slovenci kdo znašel, kateri bi to pripoved za pod-
lago kakega večega dela uzeti hotel — vendar ne tako,
kakor je Francoz Henrik Sue, na skoro enako, kratko
pripoved od večnega Juda, svoje strupno delo nasno-
val.»⁸⁷

Druga ljudska pripovedka, ki jo je prinesla «Čbela»,
se je imenovala «Florjanček» z motivom o mladeniču, ki
snubi čarovnikovo hčer, tudi čarovnico, in jo z njeno ča-
rovniško pomočjo končno res dobi za ženo. V opombi k
temu prispevku ni Drobnič več pozivljal k predelovanju
pravljic v podobi izvirnih povesti, marveč že k njih zapi-

⁸⁶ Slovenska čbela, 1850, str. 45.

⁸⁷ Slovenska čbela, 1850, str. 7.

žila na srce skrb za «Slovenijo», ki je enako zorela k smrti. Rekla je, da ji njena lastna smrt ne gre tako zelo do srca kakor preteči konec ljubljanske «Slovenije»: «Domorodci! s poslednjem svojem izdihom vas ‚slovenska čbela‘ zaroti, da ji ‚Slovenijo‘ živo ohranete; ona je jedina slovenskih časopisov, ki spričuje, da še dihamo, da je še nekoliko življenja u nami. Slovenci! ne spotikajte se na tim, ako je včasi komu golo resnico povedla, ktera se mu ne dopada . . . Pokażite, da konči vaš duh ni u železne spone sužanstva vklenjen.»⁹⁰ A ta nesebični in pretresljivi apel ni mogel več spremeniti zapečatenе usode nekđaj tako mladostno pogumne boriteljice «Slovenije». Dva dni za «Slovensko čbela» je prestala živeti tudi ona . . .

Ljubljana ni mislila na leposlovni list. Prestolnica Slovenije je bila praktično razpoložena. Zanimala se je v Bleiweisovem «noviškem» krogu v prvi vrsti za materialne koristi najširših, posebno kmečkih slojev, v drugi vrsti za narodno politiko in šele prav nazadnje za malce leposlovja kot nekakega namečka za oddih in kratek čas in, če le mogoče, tudi tu za pouk. Ljubljanski mladinski krog s svojo ekspozituro na Dunaju okrog Cigaleta se je prav tako v visoki meri vnemal za politiko, dasiravno je imel v svojih vrstah obenem tudi izrazite leposlovce, kakor Cegnarja, Trdino, Svetca, Jerišo itd. A ti mladi literatje so se zadovoljevali, če sta jim odkazovala doslej «Slovenija» in poslej «Ljubljanski časnik» — torej dva pretežno politična lista — svojo četrto stran za skromno leposlovno ognjišče v koticu. Tudi Navratilov «Vedež» si je ves čas svojega izhajanja stavil bolj šolsko-didaktično in jezikovnovadniško, torej zopet zgolj praktično nalogo. Ljudstvo, ki živi iz rok v usta, še ne dviga pogledov v kulturne višine, v katerih kraljuje umetnost . . .

Bolj idealno in naravnost idealistično razpoložena je bila obmejna Slovenija in v nji zlasti Celovec. Tam so stali na čelu slovenskega narodnega gibanja Matija

⁹⁰ Slovenska čbela, 1850, str. 105.

Majar, Andrej Einspieler in mladi pomožni srednješolski učitelj Anton Janežič. Med temi tremi sta kazala prva dva prav tako pretežno politična nagnjenja. Kljub temu je posebno Majar — kakor smo videli — že zgodaj spoznal, da v dobi naraščajoče in proti absolutizmu jadrajoče reakcije «s politiko nič ni začeti», marveč da je prišel čas «skerbno se literarnega dela poprijeti». Posebno težko pa je prenašal literarno sušo Janežič, ki ni nikdar kazal posebnega veselja do politike, ampak je pisal slovnico ter sestavljal slovar in zraven mislil na leposlovne pripomočke šolskega pouka iz slovenske literature. Tega tihega obmejnega kulturnega delavca je silno bolelo, da je bilo tako kratko življenje usojeno Drobničevi celjski «Slovenski čbeli», tudi obmejnemu idealističnemu poskusu v področju leposlovnega časopisja. Janežič se je pač zavedal, da mora majhen narod, ki se je bil kot tak leta 1848. šele narodnopolitično prebudil, pokazati, ko zahteva svojega priznanja, na svoje kulturne zaklade, med katerimi dobro razvita literatura nikakor ni zadnji. Da pa se literatura razvija, mora imeti predvsem stalne organe, leposlovne liste. S takšnim kulturnim delom se majhen narod pred forumom velikih bolje priporoči kakor s politiko, v kateri tako odločuje predvsem sila, ki majhnim narodom ni na razpolago. In res: že 14 dni po prestanku celjskega leposlovnika je Janežič razglasil v «Ljubljanskem časniku» in «Novicah», da «misli začeti 1. julija lepoznanšk slovensk časopis izdajati»,⁹¹ kar sta vzela oba ljubljanska časopisa brez komentarja na znanje.

Skoro nato je izšel dne 26. aprila 1850 v «lepoznanškem listu» «Ljubljanskega časnika» oglas koroških rodoljubov Janežiča, Majarja, Einspielerja, pomnoženih še z nekaterimi koroškimi imeni, ki je naznanjal: «Spoznavši veliko potrebo in korist leposlovnega lista za Slovence», so se imenovani rodoljubi «sjedinili in sklenili, s početkom mesca julja t. l. tak časopis v mesečnih svezkih

⁹¹ Ljubljanski časnik z dne 12. aprila 1850, str. 15; Novice z dne 17. aprila 1850, str. 67.

izdajati . . . zopet pod naslovom *Slovenska Bčela*, Podučni in kratkočasni list . . . ker je žalibog njena sestrica na Štajerskem poginuti morala.» Namen lista, pravijo, bo: slovenski duh in ljubezen do mile materinščine zbuditi in oplemeniti ter Slovence z domačim slovstvom in tudi s slovstvom slovanskih bratov seznaniti. Vse to v domačem jeziku . . . «Včasih bomo kak manjši sostavek ne samo v slovenskem temuč tudi v izvirnem jeziku natisniti dali.» Program lista, ki je bil torej predvsem *jezikovno preroden*, je bil zelo na široko zasnovan. Obetale so se pesmi, povesti (najrajši iz slovanske zgodovine v smislu narodne romantike, da se izpriča potencia Slovencev in njih bratov že od davnine in se v distančni prošlosti vzpostavijo romantično velike osebnosti v nadomestilo za majhne značaje realne vsakdanjosti), nadalje življenjepisi znamenitih Slovanov, krajši igrokazi, sestavki iz narodopisja, bajeslovja, literature, zgodovine, zemljepisja, prirodoslovja, estetike in pedagogike s potopisi, knjižnim pregledom in «zmesjo» prislovic, smešnic itd. itd. Ustanovitelji so naznanjali, da bodo prispevki časopisa izvorni ali prevedeni, predvsem iz slovanskih jezikov, k čemur pa so pristavljali: « . . . vsi [prispevki] morajo vendar v slovenskem, lahko razumljivem jeziku z novimi prav za prav s starimi oblikami . . . pisani in zraven tudi bolj odraščenej mladini primerni biti.» S tem se je ustreglo kranjskemu Jeranovemu in štajerskemu Slomškovem moralističnemu diktatu in pedagoško-literarnemu merilu. Na svobodo samovredne umetnosti si takrat, kakor še dolgo potem, ni upala pri nas misliti živa duša. Ob enem se je v tem proglasu razpisovala nagrada za zgodovinsko povest in pesnitev v znesku 20 oziroma 12 gld.

S početkom meseca julija 1850 je res začela v Celovcu izhajati pod Janežičevim uredništvom «*Slovenska bčela*», «na svitlo izdajana s pomočjo več rodoljubov». Izhajala je prvo leto po enkrat, drugo leto po dvakrat na mesec, tretje leto je postala tednik, četrto zopet mesečnik in v juliju leta 1853., torej točno po treh letih izhajanja, je v sredi četrtega letnika prenehala izhajati.

Kako je vršila svoj naznanjeni in idealno si začrtani program? Vobče se mora reči, da je bilo prizadevanje uredništva ves čas izhajanja neoporečno, a oranje trde ledine težavno in izpolnitev programa za začetek in za takratno stanje naše literature sicer pomembna, ob koncu koncev pa zelo skromna, in to kar se tiče celote programa kakor tudi njegovih posameznih točk. V «Bčeli- nih» pesmih človek zaman išče tradicij Prešernove Muze. Sicer je izšla v 1. številki lista — na koncu v «zmesi» — za dobo začenjajoče se reakcije zelo značilna tožba, naslovljena «Nad grobom Prešerina», izpod peresa nekega Litijana z naslednjimi končnimi stavki:

«Ino dočakal in zaživel je Prešerin leto, v katerem so se zvezde slavne domovine za majhen čas zjasnile; z veselim sercam je zagledal in pozdravil drage barve domačega bandera, in upajoči je sklenil, da je izpolnjena njega vroča želja za samostalnost Slavije. — Alj komaj je njegovo truplo merzlo postalo, mu moramo že v černo zemljo tožiti: „Blagor tebi, de si sklenil! . . . Tebe, Prešerin! ki si v svojih pesmah nevmrjoč, je večni gospodar nebes in zemlje k sebi poklical, da bi tukaj ne gledal sužnih dni svojih mlačnih bratov!»⁹²

Pozneje, dne 22. aprila 1852, se je v listu samo še en pesnik, namreč Poženčan, spomnil svojega velikega vrstnika s pesmico «Milo za pevcom», v kateri je izpraševal:

«Kdo bo strune spet ubral,
Jim nebeški glas pridjal?»

Edini mladi pesnik, ki je v tej dobi Koseskega slave razen krepko se razvijajočega višjegimnazijca Levstika poskušal ubirati strune za Prešernom vsaj formalno — Fran Cegnar — ni sodeloval pri Janežičevi «Bčeli». Pel pa je v nji svoje miselne in lahkotne popevčice Luka Svetec-Podgorski, svoje pogosto abstraktne in oblikovno mahedrave vznesenke Lovro Toman, svoje preproste pesmice in na «narodnem blagu» sloneče legende Matija

⁹² Slovenska bčela, 1850 (štev. 1.), str. 52.

Valjavec, ki je poskušal v listu prevajati tudi Vergilovo «Eneido» («Sinonove laži»); na to pot ga je najbrž zavedel njegov visokošolski tovariš Janez Trdina, ki je prevedel v III. letniku «Bčele» prvi spev Homerjeve «Ilijade» v hrapavih heksametrih, ki po pravici niso ugajali formalnemu mojstru slovenskega heksametra Koseskemu.⁹³ Janežičevi «Bčeli» je prinesla na oltar svoj z deminutivi (pihlejšek, rožice, kronice, znamenjice, kamnički itd.) natrpani šopek, naslovljen «Zmiraj krasna je природа» tudi ena prvih slovenskih pesnic — Josipina Turnogradska. Zlasti pa so Janežičev list s pesmimi zalagali srednješolci, ki so uredniku pošiljali boljše pesniške izdelke iz svojih dijaških rokopisnih listov, v katerih pa se je razvil en sam «lev», namreč — Levstik. Nekaj Levstikovih pesem je tvorilo v strožjem pomenu besede edino pravo poezijo v «Bčeli», v kateri je smel mladi Levstik priobčiti tudi nekaj svojih epigramov, naperjenih dokaj prozorno na samega Koseskega. Ob priliki se je oglasil tudi drugi resnični poet prebujajoče se reakcijske dobe, Simon Jenko. — Kar se tiče pesmi, ne predstavlja Janežičeva «Bčela» nikakršne zakladnice, marveč zgolj literarnozgodovinsko zanimivo vadnico.

«Bčelini» pripovedniki so se oklepali časovnega in Janežičevega gesla: poskušali so ustvariti Slovincem povest na podlagi «narodnega blaga» ali pa jo splesti na osnovi motivov slovanske in slovenske zgodovine. Prvo globljo brazdo v tej smeri je zaoral s svojo «narodno pripovedko», naslovljeno «Arov in Zman», Janez Trdina, ki se je poskušal v tem žanru že v pokojni «Sloveniji». Njegova povest iz turških časov je bila bolj natrpna dogodkov kakor prizorov epske plastike in psihološkega razvoja v dejanju. «Zadnja vojna cara Zolimana» izpod peresa istega pisatelja, je bila prej poljuden zgodovinski članek kakor pa pripovedno literarno delo. Znano snov iz bolgarske zgodovine je obravnavala Svetčeva povestica «Vladimir in Kosara». S sinom Svetopolkovim se je

⁹³ Prim. «Bleiweisov zbornik», str. 102.

ukvarjal prirodo žensko-sentimentalno občudujoči romantični komadič «Svatoboj pušavnik», ki ga je spisala Josipina Turnogradska, o usodi Veronike Deseniške je pripovedoval spis «Nedolžnost in sila» iste pisateljice, ki je prispevala za «Bčelo» še «Izdajstvo in spravo» iz življenja Arnavta Jurija Kastriota in je obenem Slovencem za silo predstavila znano junaštvo Nikole Zrinjskega in njegove žene v pripovedi «Zvestoba do smrti». Navdušen po Prešernovem Črtomiru je skušal Balant Janežič splesti svojo začetniško in diletantsko povestico «Žertvanje na Savi» iz tega, kar je iz Valvasorja vedel o bojih starih Slovencev poganov z njihovimi krščanskimi «podjarmitelji» Franki. Kadar je uredniku primanjkovalo izvirnega pripovednega gradiva, si je pomagal s prevodi. Že takoj za prvi dve številki mu je nekdo prevedel «Cereniški brest» češkega romantika Rubeša; pozneje (1851) mu je Balant Janežič preložil najbrž po kakem nemškem prevodu Žukovskega povest «Vadim»; soizdajatelj Razlagovega almanaha «Zore» Ivan Vinković je prispeval prevod iz poljščine «Ciganko»; urednik sam je presadil «Otroke in cvetlice» iz znane knjige Poljaka Kraszewskega, naslovljene v izvirniku «Poeta i świat». Glavna povest zadnjega letnika Janežičeve «Bčele» je bila «Fedor in Olga», povest iz ruske zgodovine, prevedena iz neimenovanega nemškega avtorja.

Življenjepise je list bolj obetal v programu, kakor pa prinašal v dejanju. Tudi igrokazi so bili samo obljubljeni. Najbolj pri srcu je bilo Janežiču narodopisje, posebno tradicionalno slovstvo in narodni običaji. Že v prvi številki I. letnika je urednik izpodbujal k nabiranju «narodnega blaga» s Hankovimi besedami: «Pesmi prostega ljudstva . . . so zgodovina notranjega sveta in življenja; one so tako rekoč ključ k svetišču narodnosti»; k temu izreku češkega romantika je Janežič pristavil apel: « . . . pozivamo vas, slovenske učence, ki se bote v kratkem med svoje deželane podali, da nikdar ne zazabite tih starih ostankov in spomenikov negdajne slave našega rodu, kolikor je mogoče z napevami vred zbirati ter

jih tako pozabljivosti oteti.»⁹⁴ Krepko je jemal ljudske pesmi v zaščito zoper očitke pretenkovestnih moralistov eden glavnih «Bčelinih» sotrudnikov, duhovnik Matija Majar, ko je pisal v 3. številki I. letnika: «Pa pravijo: Mi bi se slovenskim narodovim pesmicam nič ne ustavljali, ako bi ne bile tako nemarne in posvetne. — Kako pa, kako pa! Ti sveta senca ti!» Posvetne so, izvaja Majar nadalje, zategadelj, ker so potekle iz življenja. Toda če ne maraš življenja, potem kar postani puščavnik, ali pa se živ pokoplji. Zapisovalcem «narodnega blaga» je dajal Janežič docela znanstvena navodila, češ da naj beležijo ljudske pesmi «od slova do slova, od pismena do pismena tako, kakor ljudi tam govore, kjer je pësem zapisana».⁹⁵

Ob koncu drugega letnika «Bčele» je priobčil Janežič svoj formalni poziv k nabiranju in pošiljanju ljudskih pesmi, pripovedk, prislovic, zastavic z opisom različnih slovenskih dialektov.⁹⁶ Na podlagi gradiva, ki ga je dobil na ta poziv, je izdal prihodnje leto v Celovcu prvo (in edino) knjižico z naslovom «*Cvetje slovanskega naroda*. Slovenske narodne pesme, prislovice in zastavice.» A tudi v listu je priobčil več ljudskih pesmi in pravljic, ki so mu jih pošiljali deloma dijaki, deloma pa jih je objavljajl njegov marljivi sotrudnik Matija Majar pod naslovom: «Slovenski obiçaji», prepričan — kakor izjavlja sam v uvodu — da «po njih vidiš, kakor v ogledalu, serce i um slovenski».⁹⁷ Tradicionalno slovstvo je bilo tako rekoč težišče Janežičeve «Bčele» in predstavlja še danes neko izvestno, seveda folkloristično-znanstveno vrednost.

Narodopisnemu programu lista je hotel nadalje ustreči Andrej Einspieler s svojimi sestavki o «Slavjanih», ki pa so vsebovali več vseslovanskega navdušenja in rodoljubja kakor stvarnih podatkov. Pisani so bili v takemle fizično velikost in številčno ogromnost Slovanov obču-

⁹⁴ Slovenska bčela, 1850, str. 28.

⁹⁵ Slovenska bčela, 1851, str. 126.

⁹⁶ Slovenska bčela, 1851, str. 144.

⁹⁷ Slovenska bčela, 1851, str. 10.

dovalnem tonu: «Na izhodnej polovici Evrope leži grozni i silni velikan, strašno velik orijaš. Njegovo teme se kople u Jadranskem morju; njegove noge se upirajo na sčevrni led i snčg.»⁹⁸ V zadnjem letniku «Bčele» je opisal vrhu tega še Štefan Kociančič «Navade primorskih Slovencev» in njih «Vraže»; objavil je tudi narodopisni člancič «Procesia presv. rešnega Telesa pri starih Slovanih na Laškem». Semkaj spadajo še različni kompilirani sestavki, v katerih so opisovali balkanske «Hajduke», zraven «Običaje Arabljanov», «Prebivavce južne Afrike» itd.

V bajeslovju je kraljeval na straneh lista ves nekritični romantični slovanski Olimp z vsemi izmišljenimi bogovi in boginjami.

Iz poetike ni prinašal ta književni list niti znanih proforskih prozodičnih navodil in definicij, ki jih srečujete kasneje v Janežičevih učbenikih literature. Le-tej točki programa, ki je obetala podajati literarno zgodovino, je skušal šele v zadnjem letniku zadostiti Ivan Valjavec s serijo člankov «Slovenska slovstvena zgodovina», v katerih je brez lastne sodbe in zgolj na podlagi Metelkovih srednješolskih predavanj z nekaterimi dopolnili iz Šafařika in Jungmanna sestavil površen pregled slovenskega slovstva od najstarejših časov do tedanjih dni.

Šolskim vprašanjem in predmetom je Janežičeva «Bčela» posvečala veliko pozornost, zlasti v Einspielerjevih, Rudmaševih in Praprotnikovih prispevkih; v rubriki «Med in pelin» so se beležile razne vesele in žalostne, zlasti šolskopolične vesti. Kar se tiče zgodovine in starožitnosti, je vladal v listu Kollárjev in Trstenjakov duh. V sestavku «Latinski bogi — slavjanske priče» je avtor razlagal ime Bachus kot Boh, Silen kot Zelen, Semela kot Zemlja, božjo polico Thyrsus kot trs, Ceres kot hčerka, Proserpino je spravljjal v zvezo s srpom, Diano je proglašal za Divjano-devo, o Neptunu pa je pisal, da nosi svoje ime zato, ker «ne vtone» itd. V Janežičevi «Bčeli» je izšla izpod peresa nepodpisanega avtorja razpravica o

⁹⁸ Slovenska bčela, 1851, str. 25.

«Slavjanski nagrobnici Trojanskega Eneja», stari 3000 let! Trstenjak je objavil v listu nekatera poglavja iz svojega obširnejšega rokopisa «Kdo so bili Panonci in Noričani» na podstavi smelo sestavljenih imenoslovnih in mitoloških dokazov, trdeč, da so bili ti davni prebivalci naših dežel seveda — Slovenci. — Prikladni in poljudni so bili Robidovi sestavki iz zemljepisja in fizike.

V knjižnem pregledu je urednik sam navajal naslove raznih slovenskih in slovanskih novoizšlih knjig, ne da bi se spuščal v podrobnejšo oceno, še manj pa v kakšno estetično-kritično ali literarno-teoretično razpravljanje in presojanje. Za zgodovino slovenske literarne kritike ima celo Malavašičev «Pravi Slovenec» večji pomen, kakor pa ta Janežičev prvi resnejši in nekoliko dolgotrajnejši poskus književnega lista.

V primeri z ljubljanskim ozko praktičnim Bleiweisovim in ozko moralističnim Jeranovim slovstvom pomeni «Slovenska bčela», ta prvi idealistični obmejni korak v svobodnejše leposlovje, kljub vsemu velik napredek. V nasprotju z ljubljanskimi «staroslovenskimi» preganjalci erotike si je upala «Bčela» vplesti v kakšno povest ali pesem celo motiv spolne ljubezni, seveda še ne v vlogi elementarnega življenjskega nagona, pač pa kot poetično rahlodaljno slutnjo. Način, kako se junakinja Kosara v Svetčevi povesti zaljubi v Vladimira na distančni pogled, je značilen za vso «Bčelino» erotiko, ki bi jo lahko imenovali «l'amour par distance». Janežič je pač poskušal ustanoviti glasilo za posvetno literaturo. Zategadelj tudi ob priložnosti piše v listnici nekemu sotrudniku: «Pre-svetih pšsem ne moremo v bčelo jemati.»⁹⁹ Pogumni Majarjev apostrof «svete sence» glede na «nemarne in posvetne» ljudske pesmi sem že omenil. S tem «posvetnim» korakom si je Janežič nakopal pri ljubljanskih ob-skurantih, ki so živeli pod Jeranovo diktaturo, prvo zameru. Pričelo se je skrivno rovanje zoper «Bčelo». Janežič ni bil borec in je začel že takoj po prvem koraku v to

⁹⁹ Slovenska bčela, 1851, str. 52.

smer malce drsati nazaj. Ko mu je predlo za naročnike, je izjavil in zatrjeval, da se bo čuval vsega, «kar bi proti čudorednosti ali věrozakonu merilo».¹⁰⁰ V uredniških pogovorih je pisal nekemu «zaljubljenemu» sotrudniku, pač manj na njegovo kakor toliko bolj na adresu ljubljanskih moralistov: «... če se od ljubezni govoriti, kakor post. v kakej povesti itd. zogniti ne more, naj se vsaj pošteno govori, kar leposlovnemu listu nikdo zameriti ne more.»¹⁰¹

Drugo in za svojo «Bčelo» vse usodepolnejšo zamero pa si je Janežič nakopal v Ljubljani s svojim — jezikom, kakor ga je pisal. Kot obmejni idealist, v tem pogledu naravnost fantast, je bil ta tudi sicer slabotno konzistentni in malo samostojni zanešenjak v prvih letih svojega delovanja docela pod vplivom Matije Majarja, Andreja Einspielerja in Radoslava Razlaga, treh navdušenih panslavistov, ki so stremili po tem, da se takrat nevarnim političnim ciljem slovanskega zedinjenja približajo v nekoliko manj nevarnem jezikovnem področju. Jezik, ki ga je pisal v «Bčeli» Janežič s tovariši, je pomenil nesistematično posezanje sedaj v območje «ilirskega», potem v področje češkega in celo ruskega jezika, česar niso odklonili samo slovanski jezikoslovci na Dunaju, ampak posebno odločno tudi praktični, vsem jezikovnim eksperimentom nenaklonjeni dr. Bleiweis. Ta še zlasti zategadelj, ker si je Janežič v času boja za «nove oblike» dovolil precej prozoren udarec po «noviškem» jeziku, ko je pisal v oceni Slomškovih «Drobtinic za leto 1852.» naslednje: «... beseda [‘Drobtinic’] je gladka, prosta, čistoslovenska brez vsih tistih zapletenih dolgih stavkov in iskanih neznanih besedi, ki cel govor nerazumljiv delajo, ne pa naše oblike, kakor nam nekteri očitajo.»¹⁰² Ko se je nato razvnel boj med «Novicami» in «Bčelo» zaradi Razlagovega jezika v njegovem almanahu «Zori», je dr. Bleiweis poimenoval ta jezik «Bčelinega» ožjega

¹⁰⁰ Slovenska bčela, 1852, str. 104 in 395.

¹⁰¹ Slovenska bčela, 1852, str. 384.

¹⁰² Slovenska bčela, 1852, str. 55.

somišljenika — «lunin jezik». Posledica te kontroverze je bila, da so začeli od «Bčele» odstopati najprej pisatelji. Dne 22. aprila 1852 je urednik že tožil, češ: Naročnikov se je sicer še toliko oglasilo, da ni izgube, a pisatelji so izostali. Urednik sam ne more razen knjižnega pregleda in «Zmesi» «skorej nič pisati»; zato se obrača na pisatelje, «kterim je na ohranjenju Bčele kaj ležeče», naj obilneje sodelujejo. Dne 15. julija 1852 pa urednik že z žalostjo ugotavlja, da se je tudi število naročnikov znižalo; ostalo mu jih je samo še 179.

Popustljivi in mehki Janežič se ukloni Ljubljancanom sedaj celo tudi glede jezika. Ponovno zatrjuje, da bo pisal tako moralno in verno, «da se bo Bčela tudi vsakemu otroku v roke podati zamogla».¹⁰³ Glede jezika pa piše v novem (zadnjem) letniku 1853: «Jezik bo popolnoma slovenski in lahkorazumljiv z oblikami državnega zakona.» Mož gre še tako daleč, da v času, ko «nove oblike» zmagujejo celo že tudi v «Novicah», napravljaja naslednjo koncesijo starim: «... vendar tudi nikomur ne bomo branili, se v svojem spisu tako imenovanih starih oblik (iga, imu, am) poslužiti.»¹⁰⁴ Ta sramota, da bi bil priobčeval prispevke s starimi oblikami, je bila Janežiču sicer prihranjena, a potrebnega števila naročnikov njegov leposlovnik vendar ni mogel več zbrati in je zato dne 7. julija 1853 prenehal z naznanilom na prvi strani zadnje številke, da s tem vendar ne preneha «naše leposlovno polje po mogočnosti obdelovati». «Po nasvetu več rodoljubov», pravi, da je sklenil izdajati «*Glasnik slovenskega slovstva* Slovencom za poduk in kratek čas». Po programu, ki ga Janežič obenem s tem naznanilom priobčuje, se vidi, da je mož izpremenil samo ime in po vsej verjetnosti računal s tem, da bo nova firma bolj vlekla pri razvijajoči se, podraščajoči mladini, željni novega, in pri starinih izbrisala kakšne preostale, še ne povsem pozabljene jezice na «Bčelo». A tudi tega *prvega*

¹⁰³ Slovenska bčela, 1852, str. 393.

¹⁰⁴ Slovenska bčela, 1852, str. 393.

✓ Janežičevega «Glasnika» je izšel en sam zvezek (leta 1854.).

Kakor se Navratilu ni bilo posrečilo, trajno obdržati pri življenju prvi zabavnik za nežno mladino, tako se tudi Janežičev poskus leposlovnika za zrelejšo mladino in lepi knjigi naklonjene odrasle ni mogel zakoreniniti. Kljub temu pa gre obmejnim idealistom z Janežičem na čelu zasluga, da so v dobi utilitarnega in ozkosrčnega «Staroslovenstva» pokazali na važnost samostojnega organa ne sicer še umetnosti samovredne veljave, pač pa umetnosti kot sredstva narodne probuje. Sama dobra volja narodnega idealizma zaenkrat še ni zadostovala. Pravo sotrudništvo slovenskega leposlovnega glasila je bilo takrat še v šolah. Janežič je za hip še počakal nanje, da doraste . . .

Nekaj naročnikov je bil odtegnil po vsej verjetnosti «Bčeli» tudi Einspielerjev «Šolski prijatelj», ki je začel izhajati z Novim letom 1852 kot priloga «Bčele» z namenom, da se temeljiteje posveti tej važni panogi narodne kulture. «Šolski časopis izdajati nas je gnala» — piše Einspieler — «le edino in samo dobra volja, po svojej slabosti pripomagati, da naše slovenske šole dobre in prave učitelje dobijo.»¹⁰⁵ Einspieler je poslal svojo prilogo «po celej prekrasnej Jugoslaviji». A že v tretji številki je moral javiti: «Naše upanje nas je golfalo: ni se toliko naročnikov oglasilo, kakor smo jih pričakovali. Smo taj primorani, šols. prijatla⁴ od Bčele⁴ ločiti.»¹⁰⁶ Einspieler je računal, da dobita glavni list in priloga, ker sta bila «namenjena za vse Jugoslovane: to je za deset milijonov duš» — vsaj 600 naročnikov. Ker se to upanje ni izpolnilo, se je odločil urednik prilogo osamosvojiti kot tednik in je pristavil s pogumnim humorjem: «Prosimo še enbart, to nam nič za zlo ne vzeti: sila kola lomi⁴; terdno obljubimo, se poboljšati in na naše domorodce se nikolj več ne zanesti.»¹⁰⁷

¹⁰⁵ Šolski prijatelj, 1852, str. 1.

¹⁰⁶ Šolski prijatelj, 1852, str. 24.

¹⁰⁷ Šolski prijatelj, 1852, str. 32.

Einspielerjev šolski list je za mnogo let preživel «Bčelo» in je izhajal od leta 1856. dalje kot cerkveni mesečnik pod naslovom «Slovenski prijatelj» tja do leta 1885. — Prva leta ga je vzdrževalo skoraj izključno le obmejno duhovništvo in učiteljstvo. Dne 4. maja 1852 je urednik javljal: «U Celju štejemo dvanajst naročnikov; u Ljubljani — menda u slovenskej Meki?! pa dva; na Dunaju, kjer stanuje toliko nekdanjih slovenskih domorodcov v dobrej službi in s debelimi plačili razun svitl. gospoda ministra Dr. Bach-a — pa nobenega.»¹⁰⁸ V petdesetih letih so ga pisali: urednik, Praprotnik, Rudmaš, Gregor Somer, Hicinger i. dr. Pesništvo in pripovedništvo (zlasti Praprotnikovo) je bilo iste vrste kakor nekđaj «Vedeževo».

Janežičev primer s «Slovensko bčelo» je pač pokazal, da slovenska pesniška in sploh literarna produkcija in čitateljsko oziroma naročniško zanimanje še ne vzdržita rednega periodičnega leposlovnega glasila niti v tako skromni obliki, kakor jo je imel prvi celovski književni listič «Bčela». Zato je poskusil drugi takratni idealist, Radoslav Razlag, z almanahom, ki je izhajal samo enkrat na leto z naslovom: «Zora, jugoslavenski zabavnik za godinu 1852». Tudi Razlag je bil Vseslovan Majarjevega kova, ki je hotel združiti dejansko razdeljene zapadne in južne Slovane obenem z vzhodnimi tako, da jim je vsaj na papirju ustvarjal en jezik, ki ni bil ne srbski ne slovenski, ne češki ne ruski, ampak mešanica vseh štirih. Literarno je bil almanah «Zora» dokaj bogat. Prinesel je za običajnim koledarskim delom Razlagov esej o romantiki — eden prvih literarno-teoretičnih sestavkov v slovenski literaturi — nato na pravljlični osnovi sestavljeno Raićevo povestico «Erbosajdan», Josipine Turnogradske pripoved «Boris» s snovjo iz bolgarske zgodovine, Tomanove ljubavne pesmi «Milotinke» kakor tudi Razlagove pesmi budniškega značaja, ki so postale po napevih skoro precěj popularne. Razlag je prispeval tudi «narodno blago» s Štajerskega, njegov soizdajatelj Vinković v

¹⁰⁸ Solski prijatelj, 1852, str. 192.

okornih distihih verzificirano povest iz turških časov «Minka». Lovro Toman pa je v posebnem članku na podlagi pesniškega blagoglasja zagovarjal v slovenski književni pisavi končnico «-oga», trdeč, da bi «-iga, -ega» delala naš jezik «tako mehek, srēden, neprijeten, nemški».

Usodnega pomena za almanah pa so postali v njem na zadnjem mestu natisnjeni «Životopisi», v katerih je Razlag na kratko orisal biografije nad 30 zaslužnih slovenskih moŹ in Źen. Kljub temu, da je figurirala v teh «Źivotopisih» Bleiweisova biografija na prvem mestu, je vendar «Zoro» in te Źivljenjepise kruto ostro ocenil Bleiweis v «Novicah». PogreŹal je v njih zlasti Źivljenjepise Koseskega in velikih drugih veljavnih kranjskih «Staroslovencev». Postavil se je odločno po robu «Zorinemu» — «luninemu jeziku». Podrobneje in prav tako negativno je ocenil Razlagov almanah Luka Svetec, ki v «Źivotopisih» ni bil ocenjen, in izrekel o tej rubriki v «Zori» naslednjo končno sodbo: «Tudi premile sodbe in preobilno kadilo nekterim pisateljem mi ne dopade. ‚Zorina‘ misel, ktere se tudi ‚Bčela‘ derŹi, namreč: vse hvaliti, da bi se s tem pisatelji spodbadali, i njihova dela poleg priporoke bolje prodajala, se mi ne zdi prava... Kar pisatelja zadene, ga nezasluŹena hvala včasih spodbode, Źe večkrat pa popači...»¹⁰⁹ Kako je s tako in enako trditvijo Źest let kasneje naletel Levstik v istih «Novicah», bomo slišali pozneje!...

Ostro je ocenil «Zoro» v zadnji Źtevilki «Ljubljanskega časnika» tudi Cegnar, čigar biografija je bila v «Źivotopisih» na tretjem mestu. Ta je grajal posebno Razlagovo eksperimentiranje z jezikom ter trdil, da je «Zorin» jezik «posebno u nekterih sestavkih tako zmeden in besede, čudno skovane, tako zmeŹane, da se glasi uŹesom kakor ubiti zvon in lepoglasje, prvo lastnost lepoznanstva, tako močno Źali». O posameznih «Źivotopisih» pa je Cegnar Źe povrh domneval, «da je nektere neka osebna moč med pisatelje... posadila».¹¹⁰

¹⁰⁹ Novice z dne 7. februarja 1852, str. 45.

¹¹⁰ Ljubljanski časnik z dne 30. decembra 1852, str. 415.

Najmočnejši vzrok, zakaj so Ljubljančani tako ostro in neusmiljeno ocenili Razlagovo «Zoro», pa je bila okoliščina, da je izšla «Zora» nekako ob istem času kakor Bleiweisov almanah, kateremu je pretela delati konkurenco, kakor je Janežič v «Bčeli» zatrjeval — uspešno. Od tod najbrž tudi vehementnost jeze Cegnarja, sotrudnika Bleiweisovega literarnega podjetja.

Bleiweisov almanah se je imenoval: «*Koledarčik slovenski za prestopno leto 1852*» in se je že po obsegu kaj skromno reprezentiral ob «Zori». Prinašal je za običajnim koledarskim delom več člančičev o koledarjih, pratiki in mesečnih imenih, ponatisnjeno in popravljeno prvo pesem Koseskega «Potažbo» z dolgo slavospevno urednikovo opombo, nato «poslednjo pesem Prešernovo» «Parizino» in sedem narodnih pesmic raznih slovanskih narodov v izvirnikih in Cegnarjevih slovenskih prevodih. Medtem ko se je moral Razlag potem, ko se mu je ob stran uvrstil zlasti še Lovro Toman, z drugim (in zadnjim) letnikom svoje «Zore» preseliti v Zagreb, pa je izhajal Bleiweisov «Koledarček» še polnih pet let v Ljubljani in tvoril tako edini slovenski leposlovni organ, ki je izpolnjeval vrzel med *prvim* in *drugim* Janežičevim «Slovenskim glasnikom». Bleiweis seveda kot urednik leposlovnega almanaha ni mogel iz svoje «noviške» kože in ni kazal v tem pogledu posebne iniciative in tudi ne posebnega literarnega okusa; vendar je objavil v tem glasilcu nekoliko boljšega leposlovja, zlasti nekaj pesmic izpod peres Levstikovega, Valjavčevega, Žakljevega, Jenkovega i. dr.

Zakaj je Bleiweis od leta 1856. dalje ustavil izdajo in v tem letu izdal samo še «Zlate klase» — beletrijo. pobrano iz vseh petih letnikov «Koledarčka» — ni znano. Ko ga je v juniju 1857 podrezal iniciativni Ferdo Kočevar-Žavčanin: «Kako stoji zavolj ‚Koledarčka‘?» je odgovoril urednik «Novic»: «Na to vprašanje, že od več strani nam zastavljeno, moremo povedati, da neradi opustimo izdajanje ‚Koledarčka‘, kterega smo gojili kakor oče svoje najdražje dete, — pa vendar iz

naših rok tudi za prihodnje leto na svetlo ne bo prišel.»¹¹¹ Morebiti je opustil Bleiweis koledarjevanje zato, ker se je leta 1857. pripravljalo in izdalo — kar pet pratik in koledarjev: «Mala pratika», «Velika pratika», Praprotnikov «Slovenski Koledar», Janežičeva «Slovenska Koleda» (v Mohorjevem društvu) in Lenčkov «Slovenski Romar».¹¹²

Mnogo važnejše in plodovitejše kakor opisano ubadanje starejših rodoljubov, ki so se naučili slovenščine samotež v odraslih letih, naj bi postalo zasebno prizadevanje takratnega slovenskega dijaštva, ki se je v šolah sicer tudi samo v slovenski uri enkrat na teden ukvarjalo z materinščino, pa se je zato samo zase družilo v privatne literarne krožke, se v njih vzajemno navduševalo za ideal narodnosti in narodne literature ter vadilo svoje zmožnosti v tej smeri. V teh krožkih so zoreli slovenski literaturi pisatelji in čitatelji. Literarni pedagog dobe «Staroslovenstva», Anton Janežič, jih je takoj opazil in jih ni pustil izpred oči, dobro vedoč, da je samo ta mladina poklicana, v bližnji bodočnosti ustvariti mlademu narodu njegovo lepo knjigo.

Takoj v decembrski številki prvega letnika svoje «Bčele» je naznanil Janežič, da imajo celovški srednješolski dijaki že drugo leto svoj lastni list «*Slavijo*», v katerega prav pridno dopisujejo.¹¹³ Tudi svojo lastno skupno knjižnico so imeli, za katero je urednik «Bčele» prosil rodoljube prispevkov takole: «Neizrečena radost me obhaja, viditi koliko marljivosti, koliko veselja za domorodne stvari je že med mnogimi naših celovških slovenskih učencev. Njihov list ‚*Slavija*‘, ki dvakrat v tednu izhaja, donaša od dne do dne lepših pesniških in prozaških cvetlic.»¹¹⁴ V šolskem letu 1851./52. se je ta vnema za vežbanje v slovenski literaturi na celovški gimnaziji še pomnožila. Ves vesel je poročal Janežič v svoji «Bčeli»:

¹¹¹ Novice z dne 6. junija 1857, str. 180.

¹¹² Novice z dne 19. decembra 1857, str. 403.

¹¹³ Slovenska bčela, 1850, str. 190.

¹¹⁴ Slovenska bčela, 1851, str. 32.

«Kakor predlanskem in lani so jeli dijaki na višjej gimnaziji tudi létas svoj vadben list ‚Slavijo‘, vsakokrat na pol drugej poli, spisovati. Od dneva do dneva nam lépših reči donáša. Pa tudi učenci spodnje gimnazije ne zaostajajo, ravnokar bojo osnovali svoj lasten list: ‚Deničico‘». ¹¹⁵ O tem gibanju med celovškim dijaštvom poroča tudi Einspieler v zagrebško «Südslavische Zeitung», «de imajo učenci lasten časopis pod naslovom ‚Slavija‘, ki donáša prav lepe sestavke v zvezanem in nezvezanem govoru, prestave iz ruskiga, serbskiga, češkiga in družih slovanskih narečij. Ravno to začenjajo tudi na gimnaziju v Ljubljani, Celju in Mariboru, in pogovorili so se, si liste zamenjavati». ¹¹⁶

O tej dijaški literarni organizaciji prvih 50ih let, izredno važni vežbalnici nekaterih najboljših moči pisateljskega naraščaja te dobe, nimamo sicer natančnejše slike, izvzemši nekaj takih in podobnih vesti iz istodobnih listov, kakor sem jih navedel. Toliko pa vemo, da so izhajale v teh letih tri dijaške «Slavije»: v Celovcu, Ljubljani in Celju. ¹¹⁷ Poleg teh rokopisnih listov so imeli dijaki tudi svoje knjižnice v Celovcu, Celju in Mariboru; v Ljubljani jim je gimnazijsko vodstvo prepovedalo takšno knjižnico, za katero jim je bil knjige že ponudil stari Kastelic. V zvezi s temi organizacijami se poroča, da se dijaki «prav pridno uče ne samo slovenski, temuč tudi ilirski, češki in ruski jezik». ¹¹⁸

Iz dejstva, da je bila celovška «Slavija» po vsej verjetnosti najstarejša in da že enotno ime lista kaže na enoten vir, bi se dalo s precejšnjo gotovostjo sklepati, da je bil kot organizator v ozadju tega dijaškega literarnega združenja leposlovni učitelj generacije Anton Janežič. Ljubljanski in celjski višji gimnazijci so poimenovali svoj list po celovškem; celovski nižjegimnazijci pa

¹¹⁵ Slovenska bčela, 1851, str. 145.

¹¹⁶ Prim. Ljubljanski časnik z dne 28. februarja 1851, str. 66.

¹¹⁷ O celjski «Slaviji» glej «Novice» z dne 9. aprila 1851, str. 75.

¹¹⁸ Slovenska bčela z dne 15. avgusta 1851, str. 61.

so — kakor že povedano — nameravali izdajati «Daničico», pač po zgledu ljubljanskih alojznikov, ki so od leta 1848. do začetka šolskega leta 1851./52. izdajali tudi svoj posebni pisani vadbene listič s tem naslovom.¹¹⁹ Tudi iz te okoliščine se dá sklepati na Janežiča kot duševnega očeta «Slavije», ker so fantje prav njemu pošiljali najbolj uspele plodove iz svojih lističev, da jih je priobčeval v «Bčeli», v letu 1851. z opombo: «Iz celovške [ozir. ljubljanske ali celjske] Slavije.» Ker se nam po dosedanji vednosti od vseh teh dijaških literarnih listov ni ohranil noben primerek, zato tudi edino po teh Janežičevih objavah lahko sklepamo o kakovosti onodobnega dijaškega leposlovnega snovanja. Vse stvari so kaj hudo začetniške in še nezrele; literarnozgodovinski interes predstavljata pesmici, natisnjeni v «Bčelini» številki z dne 1. novembra 1851: «Rožica» izpod Levstikovega in «Bučelni pik» izpod peresa Simona Jenka, o katerem zremo tu, da je kot novomeški višjegimnazijec sodeloval pri ljubljanski «Slaviji». Iz teh dveh sotrudnikov «Slavij» sta se razvila dva resnična pesnika, iz ostalih pa zvesti čitatelji slovenske lepe knjige, vsekakor znaten in časten uspeh tega dijaškega gibanja treh «Slavij».

«Slavije» se niso obdržale v drugo polovico 50ih let. V letu 1857. čitamo v «Novicah», da so pisali celjski gimnazijci «Dijaško [ali celjsko] Slovenijo».¹²⁰ Njena duša je bil poznejši skromni pesnik in publicist Janko Pukmeister-Vijanski.

Važnost in relativni pomen dijaških «Slavij» je tudi v tem, da so tvorile uverturo k enemu najlepših in v svojih posledicah najpomembnejših dijaških duševnih koncertov, k «*Vajam*». O gibanju, ki je privedlo k postanku tega lista ljubljanskih osmošolcev iz šolskega leta 1854./55., nam pripoveduje Frančišek Levec naslednje: «Jesen leta 1854. napravili so gimnazijalci o velikem

¹¹⁹ Prim. drja. Tomiška spis «Jos. Stritar» v «Ljub. Zvonu» 1906, str. 599 in «Ljub. časnik» z dne 5. septembra 1851, str. 282 ter «Slov. bčelo» z dne 15. maja 1851, str. 161.

¹²⁰ Novice z dne 15. in 27. junija 1857, str. 188 in 204.

dinastiškem prazniku [najbrž na cesarjev god dne 4. okt.] javen koncert. A tedanji katehet G.[lobočnik] je strogo prepovedal osmošolcem pri tem koncertu peti katero si bodi slovensko pesem. Dijaki se gredó v svoji žaljeni národni zavesti pritožit k svojemu prijatelju g. D. Dežmanu. V krasnem ogovoru jih je ta navduševal, naj národu svojemu vedno ostanejo delavni in značajni sinovi. Beseda je dala besedo, in dijaki poprosijo g. Dežmana, naj on začne izdajati leposloven list slovenski. Ta jim obljubi. A ko so se oglasili že mnogi pisatelji slovenski, da mu hoté pomagati, g. Dežman pravi, da ne — utegne listu biti urednik. Stvar se je razdrla. Ali dijaki so ostali mož-beseda ter začeli pisati svoje ‚Vaje‘.¹²¹

Pokrenitelj spisovanja «Vaj» je bil po vsej verjetnosti Valentin Mandelc, na čigar stanovanju v Eggenbergerjevi hiši (na sedanjem Jurčičevem trgu štev. 2) so se po sporočilu istega Levca sotrudniki «Vaj» enkrat na teden tudi shajali in tam glasno čitali, kar so bili med tednom napisali. Od večine članov odobreni prispevki so se potem zapisovali v rokopisni zbornik v nadaljevanjih, iz česar je treba sklepati, da se je ta zbornik šele na koncu leta sestavljal iz posameznih števil. Dva taka zbornika z naslovom «Vaje» sta se nam ohranila v zapuščini dr. J. Valentina Žarnika, pisana deloma po neki skupni roki, deloma pa po avtorjih samih. Prvi zbornik ima na koncu pripis: «Končano mesca svečana leta 1855». Drugi ni datiran. Oba zbornika imata na naslovnem listu lepo risan naslov «Vaje», najbrž izpod risarskega peresa Ivana Tuška, ki je napravil za vsak zbornik tudi po eno s svinčnikom narisano ilustracijo, ki je predstavljala v prvem zvezku razvalino Pustega gradu na bregu gorenjske Save blizu Mošenj (k Mandelčevi noveli «Tihotapec»), v drugem zborniku pa veduto Odese (k nekemu Erjavčevemu sestavku, ki govori o tem ruskem mestu). — Na naslovnem listu se vrste pod naslovom «Vaje» svojeročni podpisi sotrudnikov: Venceslava Brila.

¹²¹ Levec v predgovoru k Erjavčevim «Zbranim spisom», II. zv., str. V, in poprej v «Zvonu» 1879, str. 354.

Franceta Erjavca, Simona Jenka, Valentina Mandelca, Ivana Tuška in Valentina Zarnika. To so bili člani društva in hkrati sotrudniki obeh ohranjenih zbornikov. Pri drugem je sodeloval poleg njih še Martin Polše kot «častni sočlen».

Zanimivo je, da je v «Vajah» v prvotni obliki že marsikateri spis, ki je izšel pozneje v tisku; tako n. pr. Erjavčeve «Črtice iz življenja Šnakšnepskovskega», jako mnogo Jenkovih pesmi, v drugem zborniku je daljša novela, naslovljena «Katarina», ki jo je obetal v «Slov. glasniku» 1866 njen avtor Zarnik v prihodnjem letu priobčiti v tem Janežičevem listu, česar pa ni storil. Pač pa je Zarnik v istem listu leta 1862. dal natisniti iz prvega zbornika «Vaj» precej predelano «domačo pripovedko», naslovljeno «Povodni mož» pod naslovom «Ura bije, človeka pa ni». ¹²² V prvem zborniku piše glavno povest «Tihotapec» Valentin Mandelc, ki je tudi kasneje, leta 1858., s povestmi prvi segel pod rame takrat novoustanovljenemu Janežičevemu «Slovenskemu glasniku». Literarno signaturo daje «Vajam», tej leposlovni šoli, ki je pozneje v «Glasniku» Slovencem započela in zasnovala njih prvo novelo, narodnopsna in rodoljubno pobarvana romantika, gradeča na ljudsko običajskih in zgodovinskih snoveh. Zgodovinski članki (n. pr. Zarnikov «Peter Veliki») in zemljepisni sestavki Erjavca, Tuška in Polšeta (n. pr. prvega «Odesa», drugega «Kavkaz», tretjega «Lapljani») so izrecno označeni kot kompilacije po nemških avtorjih. Z literarno kritiko debutira Venceslav Bril, ki prispeva za «Vaje» esejček o «Krstu pri Savici», nekako boljšo domačo nalogo za šolo.

Literarna zveza «Vajevecev», ki so jo naši literarni zgodovinarji večkrat primerjali nemškemu «Hainbundu», je bila tem važnejša, ker se po odhodu abiturientov na dunajsko univerzo ni razdrla, marveč so jo mladi akademiki na Dunaju nadaljevali v obliki tovariških gostilniških večerov. O tem nam pripoveduje Janez Mencinger

¹²² Ta prislovični drugi naslov se prvič čita v «Novicah» 1857, str. 178.

takole: «Blizu eno leto smo stanovali tedanji dijaki Frančišek Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Ivan Tušek in jaz v eni hiši Videnskega predmestja. Bil sem sicer na gimnaziji dve leti nazaj za temi odličnjaki, ki so bili med seboj sošolci, vendar so me sprejeli medse v prijateljsko družbo, ki se nikoli ni krhala. Vezalo nas je zvesto zanimanje za slovstvo sploh in za slovenščino posebe, in vsi smo tedaj pisali v Janežičev ‚Slovenski Glasnik‘ dokaj pridno. Gotov večer v tednu smo se shajali v gostilni ‚Bordolo‘ poleg Terezijanišča. Tam smo pri mizi kritikovali, modrovali, načrte snovali ter se sploh moško veljavili, čeprav smo zmerno pili . . . Često je k nam priromal iz drugega predmestja tovariš Valentin Zarnik, a nikoli brez imenitnih novic. Kadar nam je on prisedoval, smo vselej obdelovali svetovno politiko z najvišjega stališča: pretresovali starikova države vodeča načela [absolutizem] in nove v narode prodirajoče nazore [konstitucijo] ter popravljali zemljevid planeta ‚Zemlje‘ v véliki meri po svojih željah, a v mali po svojih nadah [najbrž v panslavističnem duhu]. Tedaj smo ognjevito govorili, in orile so se domače pesmi. To so strmeli dobrodušni, filistejski meščani dunajski pri drugih mizah nad krasnimi glasovi in milimi napevi te žive mladine iz neznane ‚Ilirije‘ tam za morjem, ki je bila dunajskemu ‚meželjnu‘ [filistru] deveta dežela! Nekoč smo imeli jako obilen zbor. Posetil nas je doktor Lovro Toman, onda še zgolj odvetnik v Radovljici. Čarobno je pel in navdušujoče govoril. Tega mu pa nismo oprostili, da se ni dal prepričati, da pesnik Levstik presega pesmarja Koseskega . . . Kadar je kdo izmed nas prejel od urednika Janežiča petkrat zapečaćeno pismo . . . tedaj je bilo to vsi petorici ‚titulus mensae‘ . . . Trčili smo na zdravje blagega urednika Janežiča, ki naših prvencev ne ceni samo visoko, ampak jih celo više plačuje, nego smo jih sami cenili . . . Davno že so ostavili ‚meželjni‘ svojo podedovano mizo, a mi, ljubljenci Modric, smo se še vedno postavljali in preslavljali. Vse nas je obsevalo duhovito, prešerno veselje. Tušek je

vedel največ novic in kratkočasnic, a ni se hudoval, kadar smo [mu] očitali, da jih pogreva. Erjavec, naš ‚Primož‘, je preudarno in mirne duše proizvajal svoj prirodni, čestokrat prav drastični humor, in resno se je držal, čeprav smo se smejali vsi drugi. Tine Mandelc je bil iskřejši, in dal je glasovati, da zve sodbo večine, če njegov bister dovtip ni ugajal. A često smo glasovali po dvakrat; zakaj njegov najmilejši prijatelj ‚Šmonca‘ Jenko, ki se je tako rad in tako veselo smejal liki nedolžno dete, je bil hkrati oster dialektik, in dovtip mu je moral biti tako duhovit kakor modroslovsko logičen, drugače ga ni pohvalil. Često je Jenko v nas sprožil perečo pušico v kratkih, gladkih stihih, in če smo ga prav lepo — da, prav lepo! — prosili, nam je prečital pesem ravnokar ustvarjeno, in tedaj se ni smejal . . .»¹²³

To «vajejsko» dijaštvo je moralo tedaj na Dunaju ustanoviti že neko formalno tiho dijaško društvo, o katerem pa malo vemo, ker v dobi absolutizma ni smelo biti javno. To bi se dalo sklepati iz nekega dopisa iz Doline, ki je izšel v «Slov. narodu» 1873 in ki je bil naperjen zoper tedanjega konservativnega goriškega politika Tonklija, ki je bil prišel na dunajsko univerzo 1857. Tu se čita med drugim o Tonkliju: «Najsmešneje se je ta junak v dijaških sestankih obnašal. Erjavec, za njim Mencinger, bila sta tačas predsednika slov. društva, oba dobra zagovornika, ali vse druge je nadkriljeval Zarnik. Navdušenje, s katerim je bil vsak Zarnikov govor sprejet, ni dalo Tonkliju miru . . . prične govoriti: o mili Bože, kakšen je bil ta govor!»¹²⁴ Eden izmed članov te dijaške družbe, poznejši znameniti skladatelj Davorin Jenko, je ustanovil na Dunaju «s pomočjo priljubljenega Zarnika leta 1859. na tistem ‚Slovensko pevsko društvo‘»¹²⁵, v katerem so se pele zlasti nove ustanoviteljeve skladbe:

¹²³ Mencinger, «Moja hoja na Triglav» v «Knezovi knjižnici», IV., str. 102—104.

¹²⁴ Slovenski narod, 1873, štev. 207.

¹²⁵ Vencajz, Spomenica, str. 36.

«Pobratimija», «Mornar» in prvič tudi «Naprej zastava slave».

Pogosto in v vseh kasnejših narodnoprobujenih dobah so se družili slovenski dijaki v literarne krožke in v njih pisali tudi rokopisne liste. A pomena, ki ga je imel neposredno zatem v razvoju slovenske literature zbor «vajevcev», ni dosegla nobena dijaška združitev. To pa ne zategadelj, ker bi bila morebiti razpolagala z eminentnimi talenti — razen Jenka in Erjavca so bili vsi ostali le skromno umetniško nadarjeni — marveč zato, ker je ta organizacija stopila v dejansko življenje in delovanje v pregnantnem in odločilnem trenutku, ko jo je naš literarni razvoj naravnost krvavo potreboval. V tem pogledu se človeku zdi, kakor da bi jo bil poklical dobroten narodni genij. Narodni hram se je bil po letu 1848. zgradil in postavil za silo od politične in narodnogospodarske, torej bolj praktične strani in je kot tak nujno potreboval samo še dojemljivosti mladega naroda primernih delavcev ob docela zanemarjenem traktu narodne umetnosti. In v to vrzel je skočila ta mladina, polna idealizma in dobre volje, zlasti pa smisla za organizacijo enotnega pokolenja, ki ve, kaj hoče, torej smisla za solidarnost smeri ene cele generacije, ki je podlaga za vsak uspešen napredovalni razvoj. In po združni in složni organizaciji se odlikujejo ti zidarji, ki so gradili na narodnih tleh in pogosto na osnovi ljudskega fabuliranja slo-nečo leposlovno stavbo tako zelo, da razločno vidimo ne samo njih kipeče lastno delo, ampak otipljivo čutimo za njimi večjega, velenadarjenega narodnega arhitekta, ki ni bil nihče drugi kakor naš veliki — Levstik. Bojni krst in zarotniško posvečenje je dobila ta mlada četa v Levstikovem imenu v osmi šoli, ko je po Stritarjevih besedah «preganjanje trpela» zaradi rožnate knjižice Levstikovih «Pesmi». Že v tej aferi jo je duševno zvaril svetovno-naziranjski odpor zoper zelotizem, odpor, kateremu je dalo še večji poudarek v prihodnjem dunajskem letu ondukajšnje javno nerazpoloženje zoper pravkar sklenjeni konkordat, namenjen in izrabljan v podporo absolutizmu.

Politični in umski orientaciji te mladine je dal duška njen lirik Simon Jenko že v «Vajah» s tole pesmijo, šele v zadnjem času po prevratu natisnjeno:

N a z b i r a n j e.

Za boga se žgati daj i klati;
Raj v plačilo da ti cerkev mati,
Pozno še kak doktor bo učil,
Kdaj, kako, zakaj si kri prelil:
Daj se v bojih klati za cesarja,
Vsak dan da dvojačo ti denarja,
I če boš za vekomej zaspal,
V slami te bo pokopati dal:
Bij se za prostost, za domovino,
Prišel ne boš v raj, ne groba tmino,
Ne stal, ne ležal, ne sedel, —
Malo nad zemljo boš dom imel.»

Duševni obraz generacije
«Staroslovencev»

Rekonstruirati miselnost in sploh duševnost generacije naših «Staroslovencev» ni lahko delo. Naše inteligence, ki se je v 40ih letih preteklega stoletja zbrala na torišču regeneracija naroda, ni vezala močna kontinuiteta s kakšnim prejšnjim našim kulturno delavnim pokolenjem. Sijajni Čop-Prešernov krog se je bil za našega povprečnega predmarčnega inteligenta povzpел previsoko, da bi bil mogel pritegniti v svoj čarobni ris vse to, kar je takrat pri nas čitalo knjige in se prištevalo k inteligenci. Posvetno izobraženstvo je bilo vrhu tega razen redkih izjem narodno odrojeno ter je parazitovalo ob tuji nemški in italijanski kulturi in literaturi. Duhovništvo, zlasti nižje, ki je stalo v bližini preprostih vernikov, kakor stoji dober pastir ob čredi, se je zanimalo predvsem za praktična versko-nravna in gmotna vprašanja; tudi ni razpolagalo z višjo izobrazbo in komplicirani problemi višje miselnosti mu niso vznemirjali glav. Brez domače duševne kontinuitete je ta naša inteligenca, ki se je izobraževala na visokih šolah v velikih tujih mestih, oplajala svojo duševnost z vplivi velikega sveta, ki pa so bili pogosto samo rahle slutnje in povrh še pobrani pri enem tu, pri drugem drugje, kamor so pač tega ali onega zanesle veleite žvljenja.

Največ naše posvetne, a deloma tudi višje duhovske inteligence se je v predmarcu šolalo na dunajskih višjih šolah in je tam vsrkavalo vase duševne smernice one avstrijsko-nemške miselnosti, ki sem jo v glavnih potezah poskusil očrtati v uvodu svojih «Duševnih profilov slovenskih preporoditeljev».¹ Posvetni inteligenci je dajala signaturo racionalistična črta, ki je šla od jožefinizma

¹ Ljubljanski Zvon, 1921. — Glej še knjižno izdajo istega dela, ki so jo oskrbeli za proslavo Prijateljve šestdesetletnice njegovi učenci leta 1935. v Ljubljani. (Op. urednika.)

preko redkih neromantičnih publicističnih organov, kakršen je bil n. pr. Schreyvogelov «Sonntagsblatt», ki je temeljil na podlagi empiričnih eksaktnih ved, dokler se ni uveljavila in okrepila na horizontu bojaželjnega liberalizma prvih ustavnih časov. Duhovski inteligenci pa so dajali smernice filozofi in verski misleci, od skrajne levice proti skrajni desnici vrsteči se moške: Bolzano, Günther, Veith, Brunner in Rauscher.

Za miselnost naših «Staroslovencev» je posebno značilen njihov vodja dr. Janez Bleiweis, ki je prišel v Ljubljano v prvih 40ih letih naravnost iz duševnega ozračja dunajske posvetne inteligence. Usoda v okviru službe tajnika «Kranjske kmetijske družbe» ga je izbrala za urednika «Novic», sprva skromnega strokovnega lističa, ki pa se je izpreminjal od leta do leta bolj v glavno narodno-kulturno tribuno mladega naroda. Pri urejanju «Novic» je bil dr. Bleiweis silno navezan na sotrudnike; saj v prvih letih ni znal niti gladko pisati svoje književne materinščine in je moral njegove prve članke kakor tudi članke nekaterih drugih sotrudnikov prevajati iz nemških rokopisov France Malavašič. Bleiweis je zahajal v semeniški «čitavniški zbor», kjer se je med mladimi teologi, entuziasti slovenščine, učil pravilnejšega materinega jezika. Tu je prišel v nekako, v začetku morebiti samo jezikovno odvisnost od dobrega poznavatelja korenite in rustikalne slovenščine, Luke Jerana. Jeran pa je bil ozkosrčen moralist, čeprav drugače glasnik vedrega katoličanstva Baragove šole. S svojim cerkvenim listom «Zgodnjo danico» je Jeran že v 50ih letih dobil duševno vlado nad večino kranjske duhovščine, ki se je izobraževala v isti ljubljanski razjožefinizirani in razjanzenizirani bogoslovnici, kjer je bil dobil duhovniško izobrazbo tudi on sam. In sotrudništvo pri Bleiweisovih «Novicah» je obstajalo po večini iz duhovščine, s katere miselnostjo je moral torej urednik glavnega slovenskega lista nujno računati.

Zategadelj je najznačilnejša luč, ki jo meče na Bleiweisa in njegove «Novice», odvisna od stališča, ki ga je

poznejši «oče slovenskega naroda» zavzemal do Jerana in jeranovcev, slovenskih učencev bojovitega in moralistično najbolj nestrpnega dunajskega katoliškega publicista Sebastiana Brunnerja, dolgoletnega urednika drastično pisane «Kirchenzeitung». V prvi polovici 40ih let se je dr. Bleiweis posluževal Jeranove pomoči v «Novicah» zlasti pri jezikovnih vprašanjih in je prinašal v svojem listu Jeranove jezikovne članke, vmes tudi protiilirske doneske tega disidenta «ilirizma» in nekdanjega Vrazovega privatnega slovenskega dopisnika.² Drugače pa je začel dr. Bleiweis, zlasti po marčnih dneh napolnjevat s klicj po vsakršni svobodi, bolj ostentativno kazati svoj pravi miselni obraz, ki je bil obraz predmarčnega dunajskega racionalističnega inteligenta, vzgojenega v onem izkustvenem pozitivističnem duhu eksaktnih ved, ki je veljal v predmarcu naskrivaj v umovih tedanjega avstrijsko-nemškega izobraženejšega razumništva že izza Jožefovih časov. Že po svoji naravi je bil dr. Bleiweis vseskozi suhoparna, praktična duša, kakor ustvarjena za urednika «kmetijskega in rokodelskega» lista. Primitivne razmere takratnega Slovenstva so nanesle, da je moral biti ta list dolgo časa obenem glasilo celokupne slovenske kulture. V prosvetnem pogledu pa si je stavil v njem dr. Bleiweis nalogo, iztrebiti v narodu vražarstvo in babjeverstvo. Dasi se je sicer izogibal verskih vprašanj, se urednik «Novic» ni strašil, puliti plevel babjeverstva tudi tam, kjer se je to zanikrno bilje košatilo — to je v naboženstvu. Pri vsaki priložnosti je nastopal zoper surovost in podivjane nrave preprostega ljudstva. Tako je dal na primer leta 1851. v «Novicah» nekemu «B-k»-u (Jožefu Bevku — Marn, Jezičnik, XXV, 45) prostor za članek, v katerem je ta dopisnik glede na dogodek — trpinčenje ptičev v Šiški —, ki ga je videl na lastne oči, zapisal izrek nekega tujca, ki se je glasil: «Škoda za tako lepo deželo s takimi prebivavci, ki vedno

² Prim. Novice 1848, štev. 29 do 52 s presledki.

Boga v ustih imajo in na videz v cerkev hodijo — v sercu pa so polni hudobije!»³

Zastopnik slovenskega obskurantizma, sodruđnik in poznejši dolgoletni urednik «Zgodnje danice», Luka Jeran, je iz tega razloga obdolžil dr. Bleiweisa somišljeništva z nemškim svobodomiselnim krščanstvom, kakor ga je tudi takrat po Avstriji razširjal neki Ronge.⁴ Na ta napad je dal dr. Bleiweis odgovoriti svojemu sodrudniku v «Novicah» med drugim tudi z naslednjimi ostrimi besedami: «Novice, ktere že skoraj 10 let kažejo, da so tako dalječ od ‚Rongeta‘, kakor od ‚Ultramontanizma‘, že zamorejo same na sebi porok biti, da nič napčniga ne pride vanje.»⁵

Tudi v prihodnjem letu 1852. je dr. Bleiweis še odločno hodil po poti racionalističnega ljudskega prosvetitelja, ko je pisal zlasti mnogo zoper v tisti dobi grasirajoče zamaknjenke in krvotočnice, s čimer se «Zgodnja danica» (dr. Čebašek) ni strinjala, češ da je možno poleg naravnega, bolezenskega zamaknjenja — kakor je te pojave dr. Bleiweis razlagal — tudi nadnaravno, čudežno zamaknjenje.⁶

Obenem pa je dr. Bleiweis v tem letu prinašal v svojem listu potopis tržaškega prošta Mihaela Verneta «Potovanje po Laškem», v katerem je pisec s simpatijo in občudovanjem opisoval tudi antične poganske umetnine po italijanskih muzejih in galerijah. Urednik «Novic» je na koncu tega spisa pripomnil, da so bralci ta potopis «željno brali», kar je dalo Jeranu v «Danici» povod k opazki, «da se pa njih obilno veliko po vsih straneh iz verniga in nraavniga ozira nad njimi [članki] ni ‚radovalo‘. Radi bi bili vidili od taciga popotnika po takih deželah več čutila in spoštovanja za keršanstvo,

³ Novice z dne 9. julija 1851, str. 158.

⁴ Prim. «Zgodnjo danico», 1851, šte. 53.

⁵ Novice z dne 27. avgusta 1851, str. 180.

⁶ Prim. dr. Grafenauerja opazke v «Casu, 1914, str. 137 in 138.

manj za ajdovstvo. Obširniši pretres *vzrokov* od spret-niga dopisnika za zdaj odložimo.»⁷

Ob priliki tega Jeranovega napada je dr. Bleiweis v svojem odgovoru še krepko zastopal svoje od «daniškega» ozkosrčnega različno svobodnejše stališče in izjavljal «naravnost: da več potov pelje v Rim, da mi vredništva ‚Danice‘ nikdar nismo silili, *našo* pot iti, naj nas tedaj tudi *ono* pusti, da grémo *svojo*».⁸ Jeran je nato še enkrat repliciral in v svojem odgovoru pristavil: «Od bliz in od deleč nas zmiram več glasov prepriča, de večina brav-cov, kakoršnim zlasti v ti reči sodba gre, z zapopadkam unih potopisov, iz dobrega vzroka, zadovoljna ni.»⁹

V svoji «poslednji besedi ‚Danici‘» dr. Bleiweis ni bil pri volji, od svojega nazora kaj odstopiti «Danici» v tej pravdi, o kateri piše, da je bil že njen «tihi začetek, kar vse iz pisem natanjko vémo ozdravljena, zamaknjena in posekana smreka» na Štajerskem.¹⁰ — Glede vzroka tega spopada med Jeranom in Bleiweisom je krožilo med kranjsko duhovščino neko zaupno pismo, ki je hujskalo zoper «Novice», češ da so veri nasprotne. O tem pismu je sporočil višnjegorski župnik Janez Cigler dne 14. januarja 1853 drju. Bleiweisu: «Vi imate na Gorenskimi nek, kje je, kdo je tega Vam nisem v stan povedat, silniga sovražnika. On je brezimene liste razpošilal po farah in duhovne odgovarjal naročevat se na ‚Novice‘ in piše: Ne berite več Novic, one so naši veri nasprotne, zapelive nevarne. Kdor se naroči na Novice on olje v ogenj vliva in pomaga zasmehovati in zaterati našo vero. . . . Kaže se da je duhovnik, ker le duhovnikom piše, in pravi, da ste Vi nar večji protivnik duhovnov.»¹¹

Še neka točka «staroslovenskega» kulturnega programa je bila, zaradi katere je dr. Bleiweis nekoč prišel v opreko z Jeranom: to je bila priderija, pretirano vohanje ne-

⁷ Zgodnja danica z dne 11. novembra 1852, str. 184.

⁸ Novice z dne 20. novembra 1852, str. 372.

⁹ Zgodnja danica z dne 25. novembra 1852, str. 192.

¹⁰ Novice z dne 27. novembra 1852, str. 380.

¹¹ Bleiweisov zbornik, str. 82.

nravnosti v literaturi tam, kjer so se pesniki in pisatelji dotikali erotike. Sicer nam je znano, da je dr. Bleiweis ob priliki sam svetohlinsko zavil oči in obsodil pesniško erotiko samega Prešerna, a to je storil zato, da je mogel nad njega vzdigniti svojega ljubljenca Koseskega. Ko je izšel znani Rizzijev članek o Prešernu v slovenskem prevodu, ga je glosiral dr. Bleiweis v svojih «Novicah» z dne 2. januarja 1850 (štev. 1) — torej ne še leto dni po Prešernovi smrti — z besedami: «Slavni Dr. *Prešern* je svoje pesmi o vsi *drugi* dobi pél, in *večidel* je imel le z ‚ljubeznijo‘ opraviti . . . *Koseskiga* krepkejši duh ‚višji podobe‘ ljubi in se clo nikdar v ‚kvantah ne gubi‘.»

Ob tej priložnosti se je urednik «Novic» po mojem mnenju poslužil ozkosrčnega merila tedanje naše jernovske duhovščine v ta namen, da je mogel ponižati Prešerna pod Koseskega. Sam zase dr. Bleiweis najbrž ni bil takšen zagrizen nasprotnik pesniške erotike. Ko se stvar ni več tikala Prešerna, ampak n. pr. «narodnega blaga» — od katerega je že Majar v «Bčeli» 1851 odganjal «svete sence» — se dr. Bleiweis ni pomišljal prinašati v «Novicah» 1856, štev. 96—100 in 102 zbirke ljudskih pesmi, ki jih je «po Varaždinski okolici in po bližnjem Štajerskem» nabral Matija Valjavec. O teh pesmih je izjavljal sam katoliški literarni zgodovinar doktor Grafenauer, da niso bile «pohujšljive», dasi so nekatere izmed njih bile «zaljubljene».¹² Enega izmed jeranskih duhovnikov, Matevža Hladnika, so te ljudske primitivke tako razjarile, da se je nad njimi znesel v silo ostrih, grdilnih in celo «čut sramežljivosti žalečih»¹³ verzih, ki jih je poslal uredniku «Zgodnje danice». Ta je prejemal tudi od drugih svojih ožjih somišljenikov podobna pisma in je že dne 13. februarja 1857 sporočil drju. Bleiweisu: «. . . sim dobil hud spis zastran nekterih zaljubljenih berklarij, ki se nekterokrat v ‚Noviških‘ pesmih sem ter tje nahajajo, česar sevé de ne bom porabil, zamorete si pa ad Notam vzeti in prepričani biti, de je s takimi rečmi

¹² Čas, 1914, str. 138.

¹³ Dr. Grafenauer ibidem, str. 136.

prav veliko bravcov razžaljenih, in de so zlasti mladostni misli škodljive, naj že izhajajo od kogar hočejo.»¹⁴ Ob tej priložnosti, ko je šlo za ljudske pesmi, se je dr. Bleiweis še postavil po robu zelotom, kakor razvidimo iz Jeranovega pisma Hladniku z dne 30. junija 1858, v katerem stoje naslednje besede: «Kar se tiče tiste pohujšljive pesmi, pripovedke itd., je ta reč zares nar škodljivši, zlasti še, ker se duhovni s tacimi rečmi pečajo! Jaz sim Bl.[eiweisu] že večkrat očital in ga nagovarjal, de naj ne razglasuje taciga, pa nič ne opravim. Rekel mi je enkrat, ako me kdo napelje, de bi se čez njega očitno vzdignil, utegne tacih reči od duhovnov pokazati, ki so stokrat hujši kot nekatere ‚milene‘, ki jih včasih Novice podajo. Tukaj ne pomaga drugo zadosti, kakor de bi bilo duhovnam po škofijstvih prepovedano, enake reči pisariti in mazačiti, ali pa de bi škofijstva vredništvu naznanile, de hočejo list svojimu občinstvu prepovedati, ako bo še kej taciga razglasil. Tudi braveci bi to lahko in še nar ložej odvernil, ako bi bili enih misel; naj bi vselej, ko kej taciga pride, 10—15 listov od raznih krajev do vredništva prišlo, de s tacimi rečmi niso zadovoljni, in precej bi bilo bolje. Mislim sim, de bi daljši spis zastran tacih reči izdelal, Vaše opombe porabil in potem prosil nekatere profesorje, katehete itd., de bi ga podpisali, potem bi bila veči veljava. Z g. Zamejcom sva govorila, de naj bi jes prosil izvestniga dr. Čebašeka, naj bi zastran tega izvestin spis za Danico izdelal in se podpisal, kar bi morebiti tudi kej več izdalo. Viditi saj je, de je on tistimu nadležnimu kriku zastran zamaknjenih pred nekaj časom s svojim včenim spisom usta zamašil. Po vsaki ceni se mora nekaj odločniga zgoditi, ker posamezni glasovi, kakoršnih je bilo že dosti v Danici, nič ne pomagajo, ali pa le malo. Nikar sedaj ne mislite, de je Vaše prizadevanje zgubljeno, in Vaše misli v ti reči so tudi moje in še mnogih misli, tode take reči le malo dobromislečih bere, torej ne vedó, kaj se vse godi, drugi pa molče; njih dosti je pa tudi, ki se za nič dosti ne zmenijo. Vi vse te in take

¹⁴ Bleiweisov zbornik, str. 133.

pojušljive reči po časnikih že veste in morebiti tudi zaznamnjane imate; ali bi hotli vse poznamnjati in nekoliko popisati, kaj je tu in tam spotikljivega, de bi se pri korenini prijelo? Jez sam Vam moram povedati, de tistih *narodnih* povedk skorej nič ne berem in pesme pogosto le, ako imam natolcovanje, de bi kaj napačniga utegnilo biti. Postavili bi, p.[ostavim]: ‚V tem in tem listu Nr. — se to in to bere itd.‘ in imenovali bi tudi pisavca. Ako kej taciga sostavite, prosim mi poslati, si bom prizadeval, to reč dalje gnati in če se bo kako dalo, se utegne tudi nemški spis napraviti in v č. škofijstvu predložiti, vse po imenu, kako in kaj.›¹⁵

Namenoma sem tako obširno citiral to Jeranovo pismo, iz katerega puhti vsa strašna zapetost in naravnost grozna inkvizicijska ozkosrčnost naše «staroslovenske» duhovščine. Na podlagi tega pisma se dá tudi pravičneje presojati težavno stališče, ki ga je imel dr. Bleiweis do naše tedanje duhovščine, iz katere se je v veliki meri rekrutiralo njegovo sotrudništvo.

V tem primeru iz leta 1857. smo torej videli, da je dr. Bleiweis še krepko podčrtaval svoje od Jeranovega različno stališče predmarčnega svobodomisleca, katero je mož po pričevanju ljudi, ki so ga poznali od blizu, ohranjal tudi še dolgo v poznejša leta — za sebe. Ne tako v javnosti! Tu je bil urednik «Novic» pri svojem kulturno-političnem delu med ljudstvom navezan v pretežni meri na sotrudnike tiste duhovske inteligence, ki se je bila v tedanjem konkordatnem času orientirala skoraj docela v duhu Luke Jerana, slovenskega učenca Sebastiana Brunnerja, bojevitega pomočnika preroditelja političnega katoličanstva, kardinala Rauscherja. Doktor Bleiweis ni bil nikdar idejni borec, nikdar uživatelj lepot samovredne neutilitaristične umetnosti; pač pa je bil po vsej svoji naravi praktičen človek, živeč v vsakdanjih svojih in svojega naroda skrbah in težavah, ne da bi posegal v višje sfere duševnosti. Zato se je v želji,

¹⁵ Čas, 1914, str. 138.

biti in ostati «oče slovenskega naroda», ki je obstajal po ogromni večini takrat še iz preprostih in primitivnih ljudskih mas, ki so jih vodili duhovniki, najbrž brez posebnih skrupulov polagoma vdal smeri, ki mu jo je diktiral Jeran. Kot takega ga poznamo zlasti iz poznejših ustavnih let, ko sta se pri nas že grupirali dve stranki po svetovnem naziranju. Ostala naša tedanja posvetna inteligenca, zlasti ona, ki se je zbirala konec 40ih let okrog Cigaletove «Slovenije» ali okrog «Celjskih slovenskih novin», v katerih je še pisala članke za ločitev cerkve in šole, za odpravo samostanov, sekularizacijo cerkvenega imetja (Škrebe), za odpravo duhovniškega celibata (dr. Josip Šubic) — ta inteligenca je začela kulturna vprašanja podrejata vprašanju narodnega obstoja in jih odstavljati z dnevnega reda, ali pa je — kakor Dragotin Dežman — usmerjala svoje korake v — renegatstvo . . .

Živela je sicer poleg Jeranovih, v razjožefiniziranih in razjanzeniziranih bogoslovnih¹⁶ vzgojenih duhovnikov na Slovenskem še druga, dasi manjša četica katoliških svečnikov, učencev tako zvanih liberalnih katolikov, Güntherja in Veitha, ki so delovali na Dunaju. K tej četi so spadali med našimi vidnejšimi tedanjimi kulturnimi delavci n. pr. Einspieler, Majar, Trstenjak, Božidar Raič in Zlatoust Pogačar. Davorin Trstenjak se je pogosto v privatnem dopisovanju izražal zoper rigorizem slovenske duhovščine, na Kranjskem Jeranovega, na Štajerskem Slomškovega kova.¹⁷ Kakor piše dne 30. septembra 1879 Trstenjak Franu Levcu, je bil tudi slovenski profesor dogmatike na graški univerzi, Josip Tosi, «kot mlad duhovnik privrženec Güntherjeve filozofije».¹⁸ Po tem, kako Trstenjak to črto na Tosiju pohvalno omenja, se dá sklepati, da je bil tudi on Güntherjev idejni pristaš. On ali kak drug somišljenik iste smeri je leta 1849. v «Sloveniji» sicer milo, toda odločno zavrnil ob-

¹⁶ Prim. dr. A. Ušeničnika spis «Jeranov problem», Čas, XI, str. 105.

¹⁷ Prim. «Razprave» III., str. 177.

¹⁸ Levčeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

sodbo nacionalizma, ki so jo bili izrekli avstrijski škofje na svojem kongresu v tem letu.¹⁹ Naravnost s svojim podpisom pa je Andrej Einspieler (po J. B. Hirschlerju) izpovedoval vse glavne teze «liberalnega katolicizma». n. pr. ločitev cerkve od države, cerkvene sinode z udeležbo nižje duhovščine in laičkih vernikov, uvedbo materinščine v cerkvene obrede, «zrušenje brezženstva duhovnikov» (to malo bolj oprezno) itd. in zaključil svoje članke v «Sloveniji», naslovljene «Sedajno stanje cerkve», z besedami, ki so kazale v njem navdušenega naprednjaka: «Zad segovati po srednem veku, se mi zdi velika in zlo nevarna napaka.»²⁰ Zoper konkordatske škofe je nastopal posredno tudi Davorin Trstenjak v «Sloveniji» 1849 (str. 247), medtem ko je Einspieler vzklikoval: «Menihi pa svoboda nauka!» Thunov konkordat obsoja tudi Matija Majar, ko piše drju. Muršču: «Da bi črni muri vse požerl.»²¹

Nekateri izmed te güntherjanske duhovščine so ostali tej duševni smeri zvesti tudi v poznejših desetletjih. Trstenjak in Raič sta se prav kot taka pridružila «Slovenskemu narodu», glasilu «Mladoslavencev», ki je dolgo koketiralo s to duhovniško strujo. Zategadelj se je tudi dr. Mahnič v prvih letnikih svojega «Rimskega katolika» toliko boril zoper liberalni katolicizem. Za večino našega «staroslovenskega» duhovništva pa velja to, kar velja za Pogačarja, ki je v prvih petdesetih letih v Alojzijevišču sprejemal in prenočeval skozi Ljubljano v Rim potujoče nemške zagovornike obtoženega Güntherja, podatek, ki mi ga je povedal monsignor Tomo Zupan, in pristavil značilno: «Veste, s filozofskimi podlagami verstva se takrat naša duhovščina ni bog ve kaj ukvarjala; ko je

¹⁹ Slovenija, 1849, str. 225.

²⁰ Slovenija, 1849, str. 309, 317 in 320. — Joh. Bapt. Hirschler, po čigar knjigi «Die kirchl. Zustände der Gegenwart» je Einspieler posnel te svoje članke, je bil profesor morale na univerzi v Freiburgu. Zaradi svojih reformističnih predlogov je doživel mnogo preganjanja od «ultramontanske» stranke.

²¹ ZMS, VII., str. 48.

bila Güntherjeva smer v Rimu prepovedana, so se ji naši ljudje polagoma pač odpovedali.» Vendar je pastirski list škofa Pogačarja z dne 6. septembra 1875 še sad tega duha. Sicer pa je naša duhovščina tonila v primitivnih skrbeh za ljudstvo.

Delovanje in prizadevanje «Staroslovencev» je organiziralo in prebudilo slovenski narod v *širino*, a potisnilo nivo svoje in naše slovenske duševnosti v *nižino* že s tem, da se je odpovedalo Prešernu ter pahnilo njegov visoki, bolj na njegovi genialni osebnosti kakor na okusu in potrebah širokih ljudskih mas temelječi svetovni in kulturni nazor v — pozabo. Zategadelj je umljivo, da je naša prihodnja generacija — «mladoslovenska» — dvignila najprej in ravno Prešerna na svoj ščit.

Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848 do 1857

Razvoj literature slednjega naroda je tesno zvezan z razvojem njegovega literarnega jezika, zakaj literatura je v tem pogledu umetnost v jeziku fiksiranih umetnin.

Jezik, ki je v materialnem obratu, n. pr. v trgovini morebiti res samo občilo, pomeni v duševnem življenju naroda, posebno pa v njegovi literarni umetnosti, vse kaj pomembnejšega in znamenitejšega, in sicer jezik sam na sebi kot svojevrstna duševna tvorba in kot izrazilo umetnosti. Ni treba, da bi današnji človek pripisoval jeziku vse one čare, ki jih je videla in slutila v njem zanosna romantika — s čimer pa je prav ona mogočno pospešila prerod raznih, zlasti malih in med temi tudi slovanskih jezikovnih kultur — nekaj je v jeziku, kar ga visoko povzdiguje nad tako imenovana sredstva drugih umetnostnih panog, n. pr. glasbene ali likovne umetnosti. Jezik ni samo več kakor toni in glasbila, ampak tudi več kakor barva, platno, marmor in bron. Vse to so res samo mrtva, umovom in duševnemu snovanju vseh narodov enako uslužna, sama na sebi indiferentna sredstva, ki ožive šele takrat, kadar jih uporabi za svoja izrazila umetnik. Jezik pa je živ, že od neštetihi umov izoblikovan organizem, on ni izdelek, marveč že sam na sebi umotvor; živ glasnik je, v katerem kot takem že ležita misel in čustvo, preden se ga polasti mislec ali poet, da v njem snuje nove umotvorne misli in čustva. V jeziku leži kontinuiteta med davnino in sedanostjo rodu. Tam, kjer je prestala ona, nadaljuje ta. Zategadelj je jezik duševna zakladnica, ki tvori ponos slednjega naroda. Da govorimo in pišemo n. pr. mi Slovenci v jeziku, ki so vanj položili svoje najboljše duhovi kakor Trubar, Dalmatin, Vodnik, Prešeren, Levstik, Aškerc, Cankar, Župančič i. dr., to daje naši besedi polet, pogum in samozavest. Jezik je naš paladij tudi zato, ker je v njem

bila od pamtiveka naša celokupnost, samobitnost in svoboda. Naj je bil narod še tako razdeljen po geografskih prirodnih zaprekah in političnih umetnih mejah, vsekdar je bil jezik ona, včasih edina vez, ki nas je kot narod družila v eno pod tem vnanjim vidnim znamenjem naše notranje samostojnosti in skupnosti.

Glavni elementi narodnosti: način mišljenja, verovanja, čustva in običajev, kulturne samodoločbe, vse to dobiva izraz in stalno posodo v jeziku. Ker pa je jezik živ organizem, zato raste, se razvija, širi in dviga kakor drevo, plast na plast. Njega tvorba je neprestana, nikdar zaključena, a vedno prirodna. Ona dovoljuje samo organsko rast, ker ni umetno izdelovanje, ampak življenjsko ustvarjanje. Ta tvoritev celokupnega naroda ne dopušča nobenih skokov in celotnih zamenjavanj brez nevarnosti, da se vse skupaj ne osuši in strohni. Nešteto mladik se vceplja v živo drevo jezika, a prilegajo se mu samo tiste, ki ustrezajo njegovim sokom in njegovemu ustroju, preveč tuje mladike se pač lahko mehanično privežejo k njegovim odrastkom, toda se skoro usuše. Genialna iznajdljivost posameznih jezikovnih umetnikov, poetov in mislecev, ki prihajajo iz osrčja naroda, neizmerno pospešuje rast jezika, diletantska samovoljnost, ki ima svoj vir edino v dobri volji in v kakih postranskih, četudi idealističnih tendencah, bega jezikovne vrtnarje samo v nenormalnih časih, dostopnih smelemu eksperimentiranju, umakne pa se popolnoma v ozadje v dneh mirne organske rasti, v katerih jezik počasi, a dosledno stremi po razločni, umevni enostavnosti in vseumljivosti, po tem glavnem pogoju vsakega sporazuma, po pritrditvi večine, kar je vsak jezik vedno bil in vedno bo.

Zgodovina nam kaže, kako so nasilne revolucije v različnih narodih trgale vezi tradicionalnega državnega, socialnega in verskega ustroja, a jezika se ni dotaknila nobena revolucija, ker jezik ne pozna drugega kakor mirno evolucijo.¹ Konec koncev so bile vse revolucije

¹ Prim. A. Brückner, Walka o jezik, Lwów, 1917, str. 2.

naperjene zoper avtokratstvo. Jezik pa ni nikdar poznal avtokratske vlade, ker je od nekdanj sam v sebi izključeval vsako samovoljnost. Delal ga je vedno ves narod, nikdar posameznik, tudi jezikoslovec ne. Poslednji ga je po pravilnem mnenju našega Kopitarja vedno samo registriral in privajal v sklad to, kar je našel v narodu, a omenjal kvečjemu glede različnega, kaj bi bilo boljše. Kakor bi bil filozof slab državnik, tako bi bil tudi po samih teorijah ravnajoči se jezikoslovec slab zakonodajalec jezika: iz teorij se ne sklada življenje, pač pa daje življenje dobro podlago teorijam, katere od svoje strani zopet oplajajo življenje, če so res vzete iz življenja, če pa so se preveč oddaljile od njega, seveda obleže ob strani.

Jezik je večni mladenič, čigar rast ne preneha nikdar, jezik je večno ustvarjanje, jezik je življenje, o katerem marsikaj vemo, kako je hodilo, a ničesar, kam pojde, razen morebiti to, da samega sebe, to je svoje preteklosti ne bo zatajilo nikoli po geslu: nobena kulturna vrednota še ni zaman eksistirala. In literarno razvit jezik je prvovrstna kulturna vrednota . . .

Kakor je našla revolucija leta 1848. slovenski narod v začetku nepripravljen, tako moramo reči, da ga je s svojimi posledicami mogočno razgibala v vseh predelih njegovega bistva in na vseh področjih njegovega javnega delovanja. A mogoče nikjer tako silno kakor v jeziku. Slovenski jezik, ki je dotlej živel od ušes do ušes v ustih preprostega kmeta v mnogoštevilnih narečjih in ki so ga negovali v različnih pokrajinah redki pisci za praktične potrebe in literarni entuziasti na osnovi krajevnih posebnosti, ta jezik se v tej dobi, ko se Slovenci formirajo kot narod, začne tako hitro razvijati, kakor se ni razvijal v prav nobenem časovnem razdobju ne prej ne pozneje. Posamezni javni delavci naroda, ki se skoraj malo in dosti ni udeležil marčne revolucije, kažejo celo pogum, da bi na jezikovnem poprišču uprizorili malo revolucijo, to se pravi, detronizirali dotlej izoblikovani, v mnogočem res še okorni, a po vseh znakih svojevrstni in samobitni slovenski jezik ter ga nadomestili na počas-

nejši ali hitrejši način s kakim drugim jezikom svojih slovanskih bratov, medtem ko se večina njih trudi za evolucijo, v kateri naj bi se jezik razvil na tradicionalni kranjski podlagi s pritegnitvijo prikladnih besednih in oblikovnih posebnosti ter prednosti koroških in štajerskih slovenskih dialektov ob merilih in ravnilih drugih slovanskih jezikov ter starocerkvene slovanščine. Poslednja, to je evlucijska struja zmaga.

V smislu tega procesa nam pripade v tem poglavju o razvoju našega literarnega jezika v obravnavanem obdobju naloga, da razberemo in prikažemo najprej poskušano, a neuspelo revolucijo in nato v glavnih fazah in tipičnih primerih srečno evolucijo našega literarnega jezika.

*

Splošno* zanimanje za slovenski jezik je pri nas vzbudila prav za prav šele romantika. To plodno prizadevanje za čim višje kulturno izoblikovanje domače besede pa se je spričo nasilnega pritiskanja slovenščine k tlom neposredno pred letom 1848. preokrenilo v južnoslovansko in vseslovansko smer. Kollárjeva vznesena «vzajemnost» je bila naši tedanji mladini naravnost evangelij, zlasti še potem, ko se je Ljudevitu Gaju za silo posrečilo, strniti dva sosednja južnoslovanska dialekta v eno. Na porast navdušenja za četrti slovanski jezik — ilirščino — pa je predvsem močno vplival Gajev idejni učenec Stanko Vraz, ki je razplamteval srca slovenskih somišljenikov z živo besedo na svojih popotovanjih po Slovenskem in s svojim razsežnim dopisovanjem. Večini naših mladih Ilircev pa ni bilo dovolj, da bi novi jezik samo govorili in ga razumeli; pač pa so stremili še za tem, da bi ga tudi pisali, a to s pogojem, da sprejme iz slovenščine tiste

* Od tu pa do strani 112. sega posnetek Prijateljeve razprave «Borba za individualnost slovenskega književnega jezika», ki je izšla v ČJKZ, IV (1924) in V (1926). Ponatisk razprave v obliki knjige je izdalo leta 1937. «Slavistično društvo v Ljubljani». (Op. ured.)

prvine, ki so glede na staroslovenščino slovnično pravilnejše od ilirskih. Tega niso seveda nikoli dosegli, kajti njihove težnje so bile vse preveč periferno malenkostne, da bi jih lahko v resnici uveljavili. To je bil prvi razlog, da so se začeli ohlajati nekateri slovenski, zlasti kranjski, Ilirci. Drugi, važnejši razlog, da ni novi nazor pri nas v celoti prodril, pa je tičal v spoznanju, da je ilirščina širokim ljudskim plastem tuja in nedostopna. Realne potrebe našega človeka so namreč zahtevale dejansko upoštevanje slovenščine, to je jezika, ki ga je vsakdo najlaže razumel, govoril in pisal. V tem pogledu so odločno zavračali vsako južnoslovansko jezikovno integracijo zlasti «novičarji» z Bleiweisom na čelu, saj so imeli prav oni največ stikov z živimi potrebami slovenskega človeka.

Tako sta se v tej dobi pri nas izoblikovali dve jezikovni miselnosti: južnoslovanska ali ilirska in slovenska. Obe pa sta se problemsko razgibali in idejno zaostri li šele po marčni revoluciji leta 1848. Dolgotrajno borbo med obema nazoroma je namreč sprožila na Dunaju proglašena enakopravnost, ki je vsebovala izjavo, da se sme slovenščina uvesti v šole in urade. Prvi kakor drugi so skušali pri tej priliki uveljaviti svoj program in izvesti svoje načrte. Vsi sotrudniki «Novic» so bili za to, da se začne slovenski jezik takoj uvajati v šole in urade, nemščina pa naj ji bo kot pripomoček vse dotlej, dokler se domači jezik ne okrepi in ne dobi potrebnih književnih pomagal. Nasprotno pa so obmejni slovenski idealisti menili, da je zdaj prišel čas čim večje jezikovne integracije, ki pa naj bi bila le prva stopnja kasnejše veliko važnejše — državne integracije. Glavna razlika med mišljenjem enih in drugih je bila ta, da so «noviški» praktiti pojmovali slovenščino kot samostojen knjižni jezik, medtem ko so ji idealisti odrekli prav njeno samobitnost in jo podrejali širšim slovanskim jezikovnim vidikom.

Ta razlika se je razodela že takoj v polemiki o podomačenju šol in uradov. Dotaknil se je je v «Novicah» z dne 12. julija 1848 *Podkorenčan* (menda ljubljanski

semeniški duhovnik Jurij Volc), ki se je izrekel za popolno slovensko stališče. Zanj je slovenščina narečje, ne pa podnarečje, «dêblo je, in ne véja; jêdro in ne pužina ali pa lupina; je samolastna in blaga (žlahtna) ruda, ki se nikakor ne smé s čim drugim stopiti in izgubiti...» «Ona zasluži, de se ji med družimi omikanimi jeziki vredni prostor da, kakoršniga je že davnej zaslužila». Podkorenčan je v tem sestavku docela jasno proglasil slovenščino za samostojen slovanski jezik, ki ga nikakor ne smemo zavreči ali pa nasilno uničiti. Z njegovim nazorom so se seve strinjali tudi ostali «noviški» sotrudniki, med njimi celo nekdanji Vrazovi dopisniki in somišljeniki.

Drugače pa je sodil o tem vprašanju bivši gimnazijski dijak Davorina Trstenjaka *Ivan Macun*. V članku «Kakšen jezik bodemo vzeli za šole in pisarnice po slovenskih krajih», ki ga je objavil v «Sloveniji» 11. julija 1848, se je namreč izrekel za popolno opustitev slovenščine kot književnega jezika. Svojo tezo je skušal podpreti s takrat kaj običajnimi razlogi. Slovenci smo po njegovem mnenju premajhni, da bi si lahko ustvarili lastno književnost, razen tega pa tudi nimamo zgodovine, ki bi pisateljke navduševala za velika umetniška dela v vezani ali nevezani besedi. Spričo tega se mu zdi tudi nemogoče, da bi mi lahko v svojem jeziku sestavili šolske knjige, saj nimamo zanje niti prozaičnih niti pesniških del. Namesto slovenščine naj bi si zato izbrali drug, literarno pomembnejši, «človečanskem našem namenu bolj priležen jezik», in sicer ilirščino. Ta nam je, izjavlja, med slovanskimi jeziki najbližja in se je bo polagoma naučil tudi kmet. Kar se tiče šolstva, pa predlaga, naj bi se učne knjige za ljudske in srednje šole sestavile v ilirščini; «u kancelijah pa bi od začetka si vsak pomagal z slovenskim ali pa ilirskim, kakor bi mu bolje šlo».

Macunov idealistični nazor o umetni, nasilni jezikovni preorientaciji v ilirščino je seveda takoj zadel na odpor pri možeh, ki so realneje doumevali narodno-kulturno funkcijo slovenskega jezika. Macunu je odgovoril v «Sloveniji» 28. julija *dr. J. Šubic* s člankom, v katerem je

zanosito zavrnil njegove glavne teze. Po avtorjevem pričanju je napačno soditi, da je slovenska literatura revna, saj imamo Vodnika, Volkmerja, Slomška, Prešerna in druge. Prav tako neutemeljen se mu zdi Macunov očitek, da nimamo Slovenci slavne zgodovine. Odprimo le debele Valvasorjeve knjige, pravi, in našli bomo mnogo zanimivega in znamenitega, «kar že dolgo slovenskiga Homera ali Herodota perčakuje». Kar pa se končno tiče šolstva, ugotavlja Šubic, da bi se dala že iz samih «Novic» sestaviti kaj prida slovenska krestomatija. Po vsem tem sklepa pisec, da bi bilo docela nesmiselno zavreči slovenščino. «Vzemi človeku jezik (Sprache) njegov», piše, «in vse si mu vzeli. Resnica je, da Iliri imajo obilnejšo literaturo, ki veliko lepiga in krepkiga obseže, ino branja nam dovolj ponudi: pa nikjer ni vkazano, de bi zavoljo tega mogli mi svoj jezik popustiti ino samo ilirskiga se naučiti.»

Nesoglasja med obema strujama pa se s tem še nikakor niso polegla. Ivan Macun je začel pisati v okviru svoje jezikovne ideologije za šolsko in družinsko čtivo nekakšno zgodovinsko, zemljepisno, politično in literarno čitanko, katere politični del je za poskušnjo priobčil v «Sloveniji» dne 10. oktobra 1848. Naznanil je, da bo v svojem delcu razpravljaj tudi o vprašanju: «Kaj imamo storiti, de bomo se u jeziku Ilirom nekaj približnili.» Ta sestavek je nameraval napisati zato, ker se je Šubic v svojem odgovoru izognil «najglavnejše zapreke za dosego knjižestva u slovenšini», namreč premajhnega števila Slovencev. Jezik, ki ga je pisal Macun v tej delni objavi svoje čitanke v «Sloveniji» — dela samega ni v celoti izdal nikoli — in v krestomatiji «Cvetje slovenskiga pesništva» (1850), kaže več štajerskih provincializmov kakor pa sistematično prirojene štokavščine za Slovence.

Idejno zanimivo apologijo slovenščine pa je v tem letu podal nekdanji Vrazov dopisnik, kasnejši praktični delavec za naše preprosto ljudstvo — Luka Jeran. Svoje misli je izpovedal v «Novicah» v obsežni, sicer nepod-

pisani oceni «Kratke slovenske slovnice za pérvence» dr. Josipa Muršca. Jeran pozdravlja z veseljem novo delo, ker se «po pravici sme ‚slovensko‘ imenovati». Obenem pa postavlja tezo, ki je popolnoma sorodna nekdanji Trubarjevi praksi, in sicer «de se Slovenci bolj in bolj med seboj bližamo in umémo». (19. julija 1848.) Namesto združevanja sorodnih slovanskih jezikov zagovarja Jeran integracijo slovenskih narečij v skupen knjižni jezik. Svoj nazor utemeljuje z ugotovitvijo, da je med slovenskim in ilirskim jezikom večja razlika kakor pa med češkim in slovaškim; razen tega pa nismo bili Slovenci «s Hervati še nikoli v slovstvu sklenjeni». Slovenščina je po njegovem prepričanju ekvivalentna vsem drugim slovanskim jezikom tako po svoji slovnični dovršenosti in izglajenosti kakor tudi po svoji kulturni vrednosti. Zato je vsekako potrebno, da jo uvedemo v šole in urade, kjer bo opravljala svojo naravno-kulturno funkcijo. Ugovori, češ da nas je Slovencev premalo, da nimamo slovstva, da je naš jezik še slabo razvit se mu zde docela neutemeljeni in jih prepričevalno zavrača.

Nazori, ki jih je Jeran razvil v tej oceni, so važni tudi zategadelj, ker tvorijo temelj jezikovne miselnosti dr. Bleiweisa in večine «novičarjev». Dragocena je predvsem njegova trditev, katere so se «novičarji» zlasti vneto oklepali, da je treba preprostega človeka izobraževati v tistem kolikor toliko razvitem jeziku, ki mu je najlaže umljiv, ne ga šele vaditi jezika, ki mu ni vrojen, najsi tudi je sam na sebi še tako znamenit. Še danes drži Jeranov razlog o vlogi domačega jezika pri izpreobranju kulturnih renegatov, h katerim je takrat spadala pretežna večina slovenske meščanske inteligence. Tehtno poudarja ocenjevalec Murščeve slovnice tudi važnost kontinuitete že dolga stoletja samostojno negovanega jezika. V dokaz, da so njegove teze pravilne, pa navaja uspelo petletno izhajanje «Novic».

Za nadaljnji potek debate o našem jezikovnem problemu pa je nad vse značilen nastop Matije Majarja s knjigo «Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u

obče slovenski jezik», ki je izšla sredi novembra 1848 v Ljubljani. Avtor se v tem delu opira na miselnost svojih idejnih vzgojiteljev Jana Kollárja in Stanka Vraza. Kakor onadva odpravlja tudi Majar «dosadanjih 14 do 16 slavenskih književnih jezikov in jezikičev» in suponira samo en slovanski jezik. Ta se deli v štiri narečja: v češko, poljsko, ilirsko in rusko, a narečja sama se dele v razna podnarečja. Tako ima n. pr. ilirsko narečje slovensko, hrvatsko, srbsko in bolgarsko podnarečje. Majar izraža v svoji knjigi prepričanje, da bi si mogli tudi Slovani, kakor so to storili Nemci, ustvariti enoten knjižni jezik, in sicer tako, da bi se vsako podnarečje polagoma umetno približevalo svojemu narečju, a vsa narečja bi se končno strnila v skupen slovanski jezik. Za oživotvoritev in udejstvitev te ideje se zdi piscu zlasti važno, da najprej točno izoblikujemo ilirsko narečje, in sicer tako, da bo kolikor mogoče čimbolj podobno svojim podnarečjem. Seveda se ne sme izvesti ta prehod iz slovenščine v ilirščino nasilno, pač pa polagoma. Predvsem naj pišejo Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari vsak v svojem podnarečju samo tiste knjige, ki so namenjene preprostemu ljudstvu, vse ostalo pa, kar je namenjeno inteligenci, morajo pisati v ilirskem jeziku. To so temeljne in splošne smernice, ki jih je Majar predlagal in ki jih je nato v knjigi podrobneje razvil. Glavni znak njegove knjižne ilirščine je ta, da je hotel njen avtor pisati prav za prav slovenščino z mnogimi flektivnimi, vokalističnimi in leksikalnimi posebnostmi štokavščine, a jo pomnožiti v besednem zakladu še z nekaterimi češkimi izrazi. Osnovna napaka Majarjevega abstraktno zamišljenega sistema je bila pač v tem, da je predlagal preveč umeten jezik. Najbolj ranljivo mesto «Pravil» pa je bil dualizem, to se pravi zahteva, naj se goji za preprosto ljudstvo ena literatura, za inteligenco pa druga, in sicer taka, ki bi bila zgrajena na nekakšni imaginarni južno-slovanski jezikovni skupnosti.

Majarjeva knjiga ni vzbudila sprva kdo ve kakšnega odmeva. Edini *Hicinger* je napisal pod vtiskom «Pra-

vil» v «Sloveniji» dne 1. decembra člančič «O razmeri med Slovenci in Iliri», v katerem je izrazil mnenje, da je za nas najprej važna zedinjena Slovenija, a šele nato zedinjena Ilirija. Predvsem moramo skrbeti za slovenske šole in urade, nato se bo «zamogel svet in sklep storiti, kako in koliko se z Iliri združiti». Vendar pa dopušča pisec možnost ilirščine kot učenega in znanstvenega jezika.

Majarjeva «Pravila» so obležala vse leto 1848. pri knjigotržcu v Ljubljani. Prihodnje leto je napisal isti pisec «Slovnico za Slovence» s «popolnoma slovenskim textom», samo sklanjatev in spregatev je pridržal iz svojih «Pravil». Tudi daljši članek «Učilišne knjige slavenske» (Slovenija), 19. januarja 1849), v katerem je priporočal sestavo šolskih knjig v vseslovanskem duhu, je napisal po slovensko celo v tistih oddelkih, ki jih je citiral iz svojih «Pravil».

Mislím, ki jih je v tem članku izrekel Majar, se je pridružil v «Sloveniji» 2. februarja 1849 *I. Navratil*. V svojem sestavku je priporočal, naj bi se uvedli že v prvem razredu ljudskih šol gajica in cirilica; v latinskih in višjih šolah pa naj bi se dijaki učili ilirsko, rusko in češko. Navratil je poskušal vsaj deloma tudi v «Vedežu» uresničiti Majarjeve predloge. V drugi polovici leta 1849. je pričel v njem objavljati vsakdanje pogovore in kratke basni v ilirščini s sporednim slovenskim prevodom, da bi se mladi bralci vadili v novem jeziku. Ko je izdal Majar 1849 za ljudske šole svoje «Predpise latinsko- in cirilsko-slavenske», je Navratil pisal v «Vedežu», da bodo učitelji sedaj lahko seznanili učence s cirilico. Z njim in Majarjem se je strinjal urednik celjskih «Slovenskih novin» *Josip Drobnič*, ki se je v nekem članku zavzemal za to, da bi Slovenci in Iliri sprejemali po medsebojnem dogovoru nove izraze za svojo znanstveno terminologijo.

V sredo tega jezikovnega razmišljanja o udeležitvi novega jezika za vse južne Slované je nenadoma udarila oktroirana ustava z vsemi svojimi neprijetnimi posledicami za Slovence. Naše obmejne idealiste je začel zdaj

spodbujati k delu obup. Ta je zlasti podžigal *Einspielerja*, da se je v «Sloveniji» krepko ogreval za slovensko vzajemnost in hvali Majarjevo knjigo s prav vzvišenimi izrazi. Uspeh njegovega pisanja je bil ta, da je «Slovenija» od 7. avgusta do 4. septembra 1849 ponatisnila glavna mesta iz Majarjevih «Pravil», kar je kasneje sprožilo boj za «nove oblike».

Prav svojevrsten odnos do vseh teh problemov odkrijemo pri *Bleiweis*. Urednik «Novic» se ni dejansko ničesar bolj bal kakor jezikovnih bojev, ki bi obravnavali črkopis. Zato je kar tiho in brez prerekanja uvedel v svoj list gajico, vsa osamljena prizadevanja za ohranitev bohoričice pa je zavračal na zadnji strani svojega glasila. Kar se tiče slovenščine kot samostojnega literarnega jezika je *Bleiweis* zagovarjal njeno avtonomnost. Ako jo je kdaj imenoval narečje, je to storil samo glede na vse-slovanski jezik, v čigar realizacijo je tudi on verjel. To dokazujejo izjave, ki jih je podal ob priliki Poklukarjevega članka.

Semeniški profesor *Poklukar* je namreč začel takoj po novem letu 1849. priobčevati v «Novicah» daljši sestavek «Kakó dolgo še ne bomo lažnjivosti svojiga pravopisa slovó dali», v katerem se je potezal za fonetično pisavo besed zategadelj, da se tako čimbolj približamo Dalmatincem in Slavoncem. Razlog za sprejem vseslovanskega literarnega jezika je pri njem prav isti kakor pri Kollárju, Vrazu in Majarju, vendar je glede na oživotvoritev te ideje povsem drugega mnenja kakor oni. *Poklukar* ne priznava nikakršnih razvojnih faz iz podnarečja v narečje in od tod v skupen jezik, pač pa zagovarja misel, naj bi vzeli en slovanski jezik takšen, kakršen je v celoti, za vseslovanskega. Pri tem se je odločil za srbščino.

V opombi pod črto k *Poklukarjevemu* članku je nato *Bleiweis* označil tudi svoje stališče glede tega vprašanja. Urednik «Novic» je izrazil prepričanje, da bomo imeli Slovani v bodočnosti skupen knjižni jezik, vendar pa ne bomo prišli do njega razvojno preko ilirščine, kakor

je to trdil Majar, niti ne z uvedbo srbščine, kakor je mislil Poklukar, pač pa kar neposredno z gojitvijo svojega lastnega narečja, čigar «cvet» se bo kdaj pozneje strnil s «cvetjem» drugih slovanskih narečij v en jezik. Pri tem ne bodo odločala nikaka umetna slovnična pravila, ampak bo jezik nastal organsko, kar «sam iz sebe». S tem je bila realizacija vseslovanščine pomaknjena v nedogledno daljavo, v neposredno sedanost pa je stopila gojitev slovenskega jezika.

Javno razpravljanje o slovenščini, ilirščini in vseslovanščini se je v naši publicistiki krepko nadaljevalo kljub Bleiweisovi načelni izjavi. Še preden je Poklukar v celoti objavil svoj dolgovezni članek, se je že oglasil dne 14. marca 1849 v «Novicah» *Peter Hicinger* z «Dopisom iz Notranjskiga». V nasprotju z vsemi dotedanjsimi načrti je predlagal pisec tega sestavka, naj bi postal vseslovanski jezik staroslovanščina. Ta jezik ni samo star, ampak ga uporabljajo mnogi Slovani kot obredni jezik, razen tega so prav v njem ohranjene «vse razne oblike ali forme in korenine besed», ki so lastne temu ali onemu slovanskemu jeziku. Poleg staroslovanščine bi pa morali sprejeti po Hicingerjevem mnenju tudi cirilski črkopis, da bi bila stvar popolna.

Polemični ogenj se je bolj in bolj razplamteval. Ko je izšel v začetku novembra 1849 prvi zvezek avstrijskega državnega zakonika v slovenščini, ni bil nihče pri nas zadovoljen z Miklošičevim prevodom. Bleiweisu se je zdel pretežak, Einspieler pa je napisal o njem v «Sloveniji» (16. novembra 1849) celo uvodnik. V njem je sicer navdušeno pozdravil pojav tega važnega dela, vendar pa je prevajalcu zameril: 1. da je spuščal takrat še splošno rabljeni e pred zlogotvornim r-om; 2. da je uporabljal nekatere posebnosti specifično štajerskega narečja; 3. da je pisal «jegov» nam. «njegov», «ne je» nam. «ni» in 4. da je ponekoč grešil zoper slovensko slovnico. Zanimivo je, da je učil Miklošiča pravilne slovenščine na osnovi Majarjevih «Pravil», ki jih je citiral po dotičnih paragrafi.

V isti številki «Slovenije» kakor Einspielerjeva ocena je izšel tudi dopis z Dunaja mladega univerzitetnega dijaka *Fr. Jeriše*, čigar vseslovanska miselnost je bila na svoj način opredeljena. V tem članku se mladi pesnik zavzema za ilirski jezik spričo državnopolitičnih namenov in stremljenj. Mladi generaciji, ki se je dobro zavedala, da grozi slovenstvu poguba v okviru nemške države, je namreč šlo za to, da reši najprej v južnoslovanski, a pozneje v vseslovanski združitvi vsaj svojo slovansko individualnost. Ta generacija si je pri vseh teh debatah o jeziku prizadevala prav za prav za politično in državno osamosvojitve in osvoboditev malih slovanskih narodov. Jeriša je poudarjal jezikovno edinstvo pač zato, ker ni mogel političnega.

«Slovenijo» je v tem času urejal že Cegnar, ki se je spočetka sicer nekoliko nagibal k Majarjevemu sistemu, a začel kasneje poudarjati bolj splošnoslovensko jezikovno bazo. Za pisavo po Majarjevih «Pravilih» se je v tem listu najbolj navduševal Einspieler. Tudi Janežič je v svojem dopisu z dne 4. decembra 1849 uporabljal nekatere oblike in jezikovne posebnosti, ki jih je predlagal Majar.

V isti številki «Slovenije» kakor Janežič je priobčil *Matija Majar* članek «Ilirskoslovenski jezik». V njem se je v pisavi praktično vrnil k takrat običajni slovenščini, teoretično pa je še vedno zagovarjal svoje jezikovne predloge iz «Pravil», dasi je sedaj svoje zahteve nekoliko zožil. Glede vprašanja, kako naj bi se Slovenci približali ilirščini, podaja Majar v tem sestavku naslednja navodila. P njegovem mnenju bi morali pisati vse popolnoma po slovensko, le v «osmih slučajih» naj bi se oklenili ilirščine. Na tej osnovi zahteva, da se v slovenščini uvede: *ě*, *ć*, *u* (za cerkvenoslovanski nosnik), «*i*» (nam. in), «*da*» (nam. de), «*nego*» (nam. temoč), predlog «*u*» (nam. v), «*što*» (nam. kaj) in še nekatere oblike. Noben den teh Majarjevih «osmih slučajev» ni bil tak, da bi mogel v tedanji slovenski obliki motiti Hrvata ali Srba. Zato je slovenščina sprejela le tiste njegove predloge, ki so se prilegali njeni lastni individualnosti.

Medtem pa se je v slovenski publicistiki proti koncu leta 1849. nenadoma vnel boj za «nove oblike». Neposreden razlog za ta «novooblikarski vihar» je dal dunajski slovenski inteligent Jeriša. V svojem dopisu z dne 7. decembra v «Sloveniji» je namreč poročal o težkočah, ki jih mora premagovati urednik slovenske izdaje državnega zakonika Matevž Cigale. Na koncu svojega prispevka pa je pristavil, da se bo prevajalec zakonika «v prihodnjih listih tudi občno zaželjenih novejših oblik poprijel».

Ta Jeriševa napoved je tako vznemirila urednika «Novic» Bleiweisa, da je napisal za obe zadnji številki svojega lista članek «Nekaj zastran državniga zakonika», v katerem se je z izredno odločnostjo postavil po robu uvedbi «novih oblik» v poljudnih spisih. Predvsem je izjavil, da te oblike «niso iz naroda vzete» in da jih niti ne poznajo vse dotedanje slovenske slovnice. Razen tega pa je razkril v hotenju dunajskih intelektualcev podtalen namen, da bi se slovenščina po tej poti zmešala z ilirskim narečjem. Glede enotne južne slovanščine je bil Bleiweis, v kolikor je ni a priori odklanjal bolj za to, da se uveljavi že obstoječi «ilirski» (t. j. hrvatski) jezik, kakor pa Majarjeva mešanica, seveda s pristavkom, da bo takšno južnoslovansko pisanje čital samo hrvatski bralec, ker ga slovenski pač ne bo razumel. Bleiweis tudi ni verjel v oživotvoritev vseslovanskega jezika, dasi ga ni zanikal kot pojav daljne bodočnosti. Voditelj «stare slovenstva» se je z vsem svojim bistvom oklepjal slovenščine, kar je seveda vedno javno izpovedoval. «Pozabiti pa tudi memo tega nikdar ne smemo, de tudi naš slovenski jezik je stanovitno narečje, de slovenščina je omikana že začuda, de ima svojo starost, svojo zgodovino, svoje slovstvo». Glede «novih oblik» ki jih je napovedal Jeriša, sicer Bleiweis v tem svojem članku ni trdil, da bi ne bile pravilne, izpraševal je samo, «ali smo s tem kaj posebniga dosegli?», če jih pišemo. Videlo se je končno tudi, da se jih urednik «Novic» dolgo ne bo branil, ko nastopijo same kot take, ne pa več kot pre-

tveza, poseči po individualnosti slovenščine kot samostojnega jezika.

Kakor vedno, tako se je Bleiweis tudi v tem vprašanju izkazal za opreznega konservativca. Med njegovimi nasprotniki sta se v tej javni diskusiji izoblikovali dve frakciji: radikalno-idealistična okrog Majarja (Einspieler, Janežič, Muršec, Macun, Razlag) in zmerno napredna stranka dunajske slovenske mladine okrog Cigaleta, h kateri je spadal poleg urednika «Slovenije» Cegnarja tudi Luka Svetec.

V prihodnji številki «Slovenije» (z dne 28. decembra 1849) je nato poskušal *Jeriša* pomiriti razburjene duhove okrog «Novic» s tem, da je podčrtal zmerno napredno stališče slovenskih inteligentov na Dunaju v nasprotju z radikalno-idealističnim stališčem Majarja in Einspielerja. Zatem je tudi naštel te «strašne oblike» v šestih točkah: z rakom (nam. -am), bistrega (nam. -iga), večji, -ja, -je (nam. večji za vse tri spole), dobra jabelka (nam. dobre j.), ti človek (nam. ta č.) in gen. pl. misli (nam. misel). Obenem je še tu poudaril, da so te oblike pristno slovenske, saj jih imajo v svojih slovnicaх že Murko, Muršec in Janežič.

Točno v drugi številki novega letnika «Slovenije» (11. januarja 1850) je začel izhajati *Svetčev* članek «Nove oblike», v katerem se je avtor podrobno ukvarjal s tem problemom. Kakor *Jeriša* je tudi Svetec trdil, da so predlagane oblike v resnici slovenske, da se prilegajo našemu staremu jeziku in drugim slovanskim jezikom in da so končno blagoglasne. S tem razboritim člankom, ki ga je avtor podprl tudi z Miklošičevo avtoriteto, je bil boj za nove oblike in za individualnost slovenščine kolikor toliko odločen. Pomoč, ki je prihajala še naknadno eni ali drugi stranki, je bila dejansko samo še nekakšen epilog.

Tako se je v «Sloveniji» zavzel za Svetčevo tezo in za individualnost slovenskega jezika *Davorin Trstenjak*, mož, ki je bil svoje dni najbolj vnet sotrudnik Vrazove ideologije. Nasprotno pa se je v «Novicah» oglasil v

prid Bleiweisove desnice dr. J. Šubic z «Dopisom iz Celja», v katerem ni zavračal samo Majarjevih jezikovnih nazorov, ampak tudi Svetčeve predloge. Kakor leta 1848. so bila tudi sedaj Šubičeva izvajanja bolj čustvenega kakor pa stvarno-predmetnega značaja.

Vse drugače je posegel v debato župnik Blaž Potočnik s člankom «Novooblikarski vihar», ki ga je objavil dne 23. januarja 1850 v «Novicah». V njem se je Bleiweisov pristaš brezobzirno znesel nad Majarjem, Muršcem in Macunom, nad Vrazovim ilirizmom in južnoslovensko jezikovno «mešanico». Tudi Jeriševo in Svetčevo ideologijo je ostro napadel, vendar se je čutil pri pretresu vseh sedmih novih oblik prisiljenega, ukloniti se svojima oponentama. Tako sprejema naposled razne predloge «novooblikarjev», dasi prosi, naj bi se nekaj časa obdržale poleg novih tudi še stare oblike. S tem Potočnikovim člankom je Bleiweis zaključil v «Novicah» boj za nove oblike z željo, naj se «vsacimu Slovencu na prosto voljo» dá, «po slovensko pisati kakor hoče, de le po slovnici in v duhu slovenskim piše».

Sveteč seveda ni molčal na Potočnikov članek. V «Sloveniji» z dne 5. in 8. februarja 1850 mu je napisal «Odgovor», v katerem je izrazil sicer veselje, da se «novičarji» glede novih oblik prav za prav strinjajo z «dunajčani», a je obenem resno ovrigel razne Potočnikove ugovore. V svojem članku je razen tega jasno izjavil, da ni šlo niti njemu niti njegovim somišljenikom za to, da bi vzeli slovenščini njeno individualnost, pač pa da bi izboljšali nekatere oblike slovenskega jezika. — Nato se je pojavil Potočnik sam v «Sloveniji» s «Še enim prijaznim odgovorom», v katerem je izjavil, da nima ničesar zoper slovenski značaj novih oblik.

Tako se je torej končala ta borba, ki jo je leta 1848. sprožilo vprašanje, kakšen jezik naj uvedemo v slovenske šole in urade. Majar je v celoti propadel, zmagali pa so dunajski inteligenti s Cigaletom in Svetcem na čelu. Da ni hotel Bleiweis opustiti svojega omajanega stališča, je pač vzrok v tem, da so nove oblike izšle končno vendarle

iz Majarjevih «Pravil», od koder so jih povzeli Svetec in drugi.

Ko je potihnil boj za nove oblike, pa še nikakor ni bilo rešeno vprašanje skupnega slovanskega jezika. V naslednjih letih se je namreč prav ta problem pojavil v ospredju slovenskega jezikovnega razglabljanja. Vse je namreč kazalo, da so pri nas pretežno prenehali poskusi z nesistematičnim mešanjem južnoslovanskih jezikov v nekakšno enoto in da smo jeli stremiti po širših perspektivah. Srbskohrvatski «književni dogovor» na Dunaju, ki ga je izmed Slovencev podpisal edino Miklošič kot slovanski jezikoslovec, je točno izpovedal tezo, da se ne sme narečij mešati z namenom, da bi se dosegel enoten knjižni jezik, ker so narečja «božje delo». Ta dunajski sestanek je bil, kakor vse kaže, izrazito srbohrvatski, zato se nas prav za prav ni tikal.

Ilirsko ideologijo pa je kljub vsemu še nadalje rahlo gojil in razvijal Matija Majar. V knjigi «Slovnica za Slovence» (1850) je le toliko popustil od svojih «Pravil», da je delo napisal v lahko razumljivem slovenskem jeziku, samo «pravila, sklanjanja, sprezanja in pravopis» je v njej ohranil enaka za vse južne Slovane.

Vseslovansko jezikovno ideologijo pa je začel leta 1850. vneto zagovarjati *Radoslav Razlag*. V članku «Vseučilišče jugoslavensko», ki ga je oktobra objavil v «Slovenski bčeli», je izjavil, da moramo skrbeti za to, «da nam se jezik izčisti u smislu veslavjanskom» in da se razna narečja in podnarečja zlijejo «u jedan jedini književni jezik». To pa bomo po njegovem mnenju lahko dosegli samo, če se bolje seznanimo s severnoslovanskimi narečji in če si v ta namen osnujemo posebno univerzo. Kje naj se takšno vseučilišče odpre in kdo naj ga izposluje od tedanjih avstrijskih vlad, o tem ni seveda entuziastični Razlag prav nič razmišljal. Z njegovo miselnostjo in njegovim načinom pisanja je povsem soglašal Anton Janežič.

Drugače pa je sodil o tem vprašanju v «Novicah» leta 1851. *Jurij Kobe*. V članku «Kako bi se mi Slo-

venci v književnim jeziku zjediniili?» je namreč zagovarjal jezikovno združeno Slovenijo. V ta namen je priporočal, naj se uveljavijo v slovenskem jeziku nove oblike; za podlago književne slovenščine pa je predlagal belokranjščino. Tako združena slovenščina bi bila po njegovih mislih tisti most, po katerem bi Slovenci polagoma prešli v ilirščino. Kobe očitno ni bil za umetno mešanje jezika, pač pa najbrž za to, da bi enostavno prevzeli ilirščino «pred ali potlej». Jasneje se je v istem času izrazil o tem vprašanju v Janežičevi «Bčeli», in sicer v članku «Znajte da je slava večja — so več brati bratec biti». Kobe tu veruje v bodoči enotni vseslovanski jezik; a vsekako tudi v politično združitev Slovanov. Medtem ko si je prizadeval v «Novicah» za to, da bi se Slovenci prelili s pomočjo zedinjene slovenščine in belokranjščine v ilirščino, se izreka v «Bčeli» za opustitev slovenskega jezika in za sprejem ilirščine v znanosti. Tako bi namreč kmalu, kakor je mislil, nastopila doba splošne kulturne in politične integracije.

Dne 7. maja 1851 je sklenila «Matica ilirska» v Zagrebu poslati raznim slovanskim literarnim društvom dopis, v katerem je predlagala, naj bi se sklical v Zagreb «jezikovni zbor», ki bi se posvetoval, kako bi se različni slovanski jeziki med seboj bolj in bolj približali. Iz tega predloga seveda ni bilo nič, ker je minister Bach zborovanje prepovedal, vendar je ta načrt pri nas v marsičem razgibal posamezna prizadevanja v to idejno smer. Tako je objavil v «Slovenski bčeli» 1. julija 1851 Einspieler članek «Kaj storiti, da dobimo ilirsko-slavenški jezik», v katerem se je povzpел do izrazito panslavističnih tez. Zanj je docela jasno, da si moramo Slovani ustvariti skupen knjižni jezik, in sicer tako, da se najprej združimo v štiri jezike in literature, nato pa se zlijemo v enoto. Glede realizacije ilirskega jezika v okviru južnih Slovanov se je Einspieler opiral na Majarjeva «Pravila». Zdelo se mu je namreč, da je to edino prava pot, po kateri lahko dosežemo svoj unitaristični cilj.

Spričo tega Einspielerjevega članka se je vnela ži-

X vahna časopisna debata, ki pa ni v nobenem pogledu obrodila kdo ve kaj pomembnega. Med vsemi članki je brez dvoma najbolj zanimiv obsežen sestavek «O zadevah eniga samiga slovanskiga jezika», ki je izhajal v «Novicah» izza dne 13. avgusta 1851 ter bil podpisan s črkama «P-B-». Pisca — pod črko «B-» se je bržčas skrival sam Bleiweis — sta se v sestavku izrekla za jezikovni dualizem, to se pravi za nižjo ljudsko literaturo v slovenščini, a za višjo literaturo v vseslovanščini. Po-
X udarjala sta seveda tudi, da so vsi Slovani en narod in da morajo priti zato do svojega literarnega jezika. Pri tem pa nista bila ne za prehodno formiranje štirih narečij ne za stapljanje in umetno mešanje, pač pa sta predlagala, naj se v ta namen izbere najprikladnejše slovansko narečje in naj se ga proglasi za skupen knjižni jezik. Bleiweis in njegov sodružnik sta se odločila za cerkveno slovanščino, kar je odobral tudi *Oroslav Caf* v članku «Staroslovenski in vseslovenski književni jezik» («Novice», 8. in 15. oktobra 1851).

Do povsem drugega sklepa je prišel o istem problemu *Peter Hicinger* v «Ljubljanskem časniku» (29. avgusta, 2. in 6. septembra 1851) v sestavku «En vseslovenski književni jezik». Staroslovenščina se je zdela avtorju tega razglabljanja mrtva, tudi za češčino in poljščino se ni mogel ogreti, odločil pa se je za ruščino, ki jo je predlagal za literarni jezik vseh Slovanov.

Dasi so bili skoraj vsi sodobni slovenski publicisti in kulturni delavci z Bleiweisom na čelu edini glede nujnosti vseslovanščine, najsi bi se razvila v tem ali onem jezikovnem okviru se vendarle niso mogli zediniti o stvarni aplikaciji svojih idej. Zanimiv je s tega vidika jezikovni spor ob Razlagovem almanahu «Zori», listu, ki je bil pisan v izraziti vseslovenski mešanici. Zoper ta eklektični jezik v srbskem oblačilu je odločno nastopil Cegnar v «Ljubljanskem časniku» leta 1851.; njemu se je nato v «Novicah» pridružil še Bleiweis s svojim slovenskim konfiteorjem. Razlagovo kombinirano narečje pa je vneto hvalil Janežič v svoji «Bčeli» 1. januarja

1852. Zmernejši je bil v istem listu Simandlov članek «Kako dobimo obči jezik?», ki je izzvenel v afirmacijo Majarjeve teze o prehodu slovenščine preko ilirščine v vseslovanski jezik.

Dokončno pa je obsodil «razlagovščino» *Luka Svetec* v svojih «Pomenkih o ‚Zori‘», ki so izhajali v «Novicah» od 31. januarja 1852 dalje. V njih je avtor sicer priznal možnost vseslovanskega literarnega jezika, toda prišel je do zaključka, da bo «vseslovnaščina» lahko samo eden izmed sedanjih živih jezikov. Docela kategorično pa je obsodil vsako umetno mešanje slovanskih jezikov z namenom, da bi se na ta način drug drugemu približali in se končno zedinili. Svetec ni bil niti za Majarjevo prehodno južnoslovanščino niti za Razlagovo spa-kedrano in nerazumljivo vseslovanščino. V zvezi z njegovim sestavkom je ponovno udaril po «Zori» še Bleiweis in imenoval Razlagovo pisanje «lunin jezik». Glede «Novic» pa je pristavil, «da one pišejo jezik za slovenski narod na svetu, ne pa za ljudstvo v luni».

S tem je bil leta 1852. boj za individualnost slovenščine kot književnega jezika prav za prav končan. Zmagala sta *Svetec* in *Bleiweis*, a docela propadla *Majar* in *Razlag*. Po letu 1852., po Poženčanovi staroslovenskoruski mešanici v članku «Kupala malikovavska boginja v slovenskom uvaženji» («Slovenska bčela», 4. marca) ni noben naš list več pisal ilirščine in slovanske mešanice. V smislu jezikovnega dualizma je sicer spregovoril leta 1857. v «Novicah» še Ferdo Kočevar-Žavčanin, toda njegova želja glede čim tesnejšega zblizanja s srbsko-hrvatskim jezikom ni vzbudila nikake pozornosti. Tega leta se je oglasil v «Novicah» tudi Matija Majar z daljšim člankom «Naše slovstvo», vendar ni sprožil njegov ponovni nastop v prid uvedbe moderirane jugoslovanščine nobenih odmevov in debat. Jezikovno diskusijo tega obdobja pa je zaključil Franc Miklošič leta 1858. s tem, da je njegova «Slavische Bibliothek» opozorila Slovence, naj se nikar ne ukvarjajo z brezplodnim iskanjem splošno-slovanskega knjižnega jezika, pač pa naj rajši pridno

zbirajo slovensko narodno blago. Tako je debata o teh problemih popolnoma prestala vse do leta 1863., ko jo je ponovno razgibal in stvarno zaključil v «Napreju» — Fran Levstik.

V Prijateljevi zapuščini sta ohranjena dva rokopisa «Staroslovencev». Prvega je pokojni profesor pripravil leta 1920. za svoja univerzitetna predavanja in ga poimenoval «Staroslovenstvo. Kulturno in literarnozgodovinske študije». Iz njega je objavil leta 1924. in 1926. v CJKZ kot posebno razpravo poglavje o borbi za slovenski knjižni jezik. Drugi, predelani in dopolnjeni prepis prvotnega teksta z naslovom «Literarna generacija „Staroslovencev“ in s podnaslovom «Kurz novejše slovenske literarne zgodovine (1848—1868)» pa je nastal po letu 1927. in je bil, kakor vse kaže, namenjen za knjižno izdajo. Mlajša redakcija «Staroslovencev» se v marsičem razlikuje od prve zasnove, da si se v glavnem oba teksta vsebinsko strinjata. Prijatelj ni v njej posameznih vprašanj samo podrobneje obdelal in natančneje opredelil, ampak je svoj prvotni načrt izpopolnil še z dvema novima poglavjema: z «Uvodom o poznamenovanju dobe in obdobj», v katerem je znanstveno utemeljil periodizacijo obeh desetletij od 1848 do 1868 v naši literarni zgodovini, in s kratko idejno in svetovnonazorno oznako «Duševnega obraza generacije „Staroslovencev“». Toda delo tudi v tej obliki še ne predstavlja zaključene celote, kajti v njem ni poglavja o «Piscih», ki ga je avtor nameraval napisati, kakor priča s svinčnikom zaznamovani program na ovitku. Tako je ta obširni in široko zasnovani tekst prav za prav torso.

Pri prirejanju izdaje sem se v vsem opiral na drugi, predelani rokopis. V tem pogledu sem ohranil celo Prijateljev način citiranja časopisov v opombah, da si ni spričo kratic, ki jih je dokončno uveljavil SBL, danes nič več v navadi. Pri izbiri naslova za obdobje po marčni revoluciji pa do nastopa «mladoslovenske» generacije leta 1868. sem se odločil za krajši naziv «Staroslovenci», namesto da bi si vsvojil enega izmed obeh Prijateljevih. Razen tega sem zaradi preobširnosti razdelil III. poglavje v dva dela, tako da sem ločil slovensko gospodarsko, družabno in kulturno življenje od časopisja tega obdobja, ki tvori sedaj IV. poglavje. Spričo tega sem moral seveda tudi prenumerirati opombe.

Glede vsebinske plati so «Staroslovenci» v bistvu docela nov prispevek k naši kulturni in literarni zgodovini. Vendar se nekateri odlomki v tem delu krijejo z že objavljenimi Prijateljevimi razpravami. Ker niso tako obsežni sem jih obdržal.

Tako se v I. knjigi od drugega odstavka na str. 136 pa do prvega odstavka na str. 144 tekst doslovno strinja z besedilom v razpravi «Predzgodovina ustanovitve ‚Slovenske matice‘» v RDHV I (1923) od str. 3 do 10. Le tu in tam so v novi redakciji nekateri stavki popravljeni, prav posebno pa so izpopolnjene nekatere opombe. (Glej n. pr. op. 120 in 122.)

Isto velja za poglavje «Duševni obraz generacije ‚Staroslovencev‘» v II. knjigi str. 81 do 91. Pri sestavljanju tega idejnega orisa Bleiweisovega kroga in sodobnikov se je Prijatelj kljub novim vidikom v glavnem prav za prav opiral na misli, ki jih je izpovedal že v razpravi «Duševni profili slovenskih preporoditeljev» leta 1921. v LZ str. 714—729. (V knjižni izdaji «Profilov» iz leta 1935. glej str. 152 do 155.)

Tudi uvod v «Borbo za individualnost slovenskega književnega jezika» se v splošnem strinja s prvo objavo te razprave v ČJKZ 1924. Vendar sem ga ponovno ponatisnil zaradi idejne pomembnosti in zaradi sintetično zajetih misli v odstavku na str. 94 do 95, ki je v celoti nov. Prijatelj je naslov za to poglavje «Delo ob literarnem jeziku», ki ga ima v mlajši redakciji «Staroslovencev», nisem sprejel, ker se mi zdi prvotni naslov tehtnejši in značilnejši.

VSEBINA

4. poglavje: Slovensko časopisje v obdobju med 1848 in 1858	7
5. poglavje: Duševni obraz generacije «Staroslovencev»	81
6. poglavje: Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848 do 1857	92
Opombe k I. in II. knjigi	113

Natisnila tiskarna Veit in drug. družba z o. z. na Viru pri Domžalah
(Peter Veit)